

MEDIÁRIUM

KOMMUNIKÁCIÓ – EGYHÁZ – TÁRSADALOM

2010.

IV. évfolyam 1–4. szám

Debrecen

MEDIÁRIUM

kommunikáció – egyház – társadalom

A Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetének folyóirata

2010. IV. évfolyam 1–4. szám

Szerkesztőség: 4026, Debrecen; Péterfia u. 1–7.
Telefon: (52) 518-547, 518-546
E-mail: mediarium@licium.hu
Internet: www.licium.hu/mediarium

Kiadja a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
és a Református Ifjúsági Média Alapítvány
4026, Debrecen; Péterfia u. 1–7.

Felelős kiadó: Völgyesi Zoltán rektor

Készült a Litográfia Nyomdában, Debrecenben
Felelős vezető: Vécsei Tibor

ISSN 1789-0357

Szerkesztőbizottság:
Ifj. Fekete Károly, Kotics József, Lukács Gábor,
Maticsák Sándor, Ujváry Zoltán

Főszerkesztő: Völgyesi Zoltán

Felelős szerkesztő: Vitéz Ferenc

Szerkesztők:
Baráth Béla Levente, Fodor Péter,
Kmeczkó Szilárd, Kustár Zoltán,
Maksa Gyula

Olvasószerkesztő: Arany Lajos

Tervezőszerkesztő: Andriska János

Tördelőszerkesztő: Turzai Nóra

Megrendelhető a szerkesztőség címén. Kéziratokat a szerkesztőség e-mail címére várunk.
A meg nem rendelt, el nem fogadott kéziratokat nem őrizzük meg.

TARTALOMJEGYZÉK

III. évf. 1–2. szám

KÁLVIN ÉVEK

MOLNÁR JÁNOS: Lehet-e időszerű Calvin ma?	5
MAKSA GYULA: A <i>Calvindrier</i> és a genfi képregényplakát	17
MAGYAR BALÁZS DÁVID: „A ti ünnepetek a miénk is” <i>Hollandia és a Kálvin-ünnepélyek: 1864–2009</i>	23

KOMMUNIKÁCIÓS SZÍNTEREK

Bak Ivett: A tabloidizáció megjelenése a megyei napilapokban <i>A Zalai Hírlap vizsgálata</i>	37
Pétery Dorottya: Az idegen nyelvű kifejezések szimbolikus tartalmai a televíziós reklámok szövegeiben	45

HAGYOMÁNY ÉS VÁLTOZÁS

Pálfi József: Királyhágómellék-kérdés a II. bécsi döntést követően	66
Bába Iván: Szlovák-magyar viszony – 2009 <i>(Két eset példáján szemléltetve)</i>	85
„A szabad választás csakis az emlékezet alapján történhetik” <i>Interjú Duray Miklóssal</i>	97

MŰHELY

Arany Lajos: „Mit gondolsz, segíthetünk még?...” <i>Márai Sándor a sajtóról</i>	107
Vitéz Ferenc: Krúdy Gyula publicisztikájának (újra)olvasásához	122
Együttműködő hálózatok <i>Interjú Halász János parlamenti államtitkárral</i>	135
Szénási Miklós: Házak, lovak és asszonyok <i>László Ákos grafikusművész lapjaihoz</i>	141

SZEMLE

Kathyné Mogyoróssy Anita: A kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra	145
Islai Endre: Hatástörténet: teológia és lelkeség	153

Lehet-e időszerű Calvin ma?¹

Száz éve, 1909-ben voltak utoljára olyan nagyszabású megemlékezések, amelyek számba vették a nagy francia szellemi örökségét, és számba vették egymást is azok, akik Calvin örököseinek tekintették magukat. Ekkor született például az első átfogó külföldi megmértetése a magyarországi reformációnak, Émile Doumergue-tól, a *La Hongrie calviniste*. Most az 500. évforduló világszerte konferenciák, megemlékezések tartására, emlékkötetek, elektronikus tartalomhordozók kiadására ad alkalmat.

Akarva-akaratlanul felvetődhet a kérdés: miért van szükség az emlékezésre? Miért kell folyton visszafele tekinteni? Nem hasznosabb lenne-e csak előre, nem jobb

lenne-e a jövőbe fúrni tekintetünket? Azt a töméntelen energiát, amit a múlt még ismeretlen cserépdarabjainak kibányászására, vagy a már feltárt részletek összeragasztására fordítanak, nem lenne-e célszerűbb „időszerű” problémák megoldására összpontosítani? Egyáltalán: nem erőltetett megközelítés abban reménykedni, hogy a múlt elemzése könnyebbé teszi a jelen és a jövő idejű ige- és IGE-ragozásokat?

Ha a tradíciók folytonossága és az emberi identitás (ezen belül a keresztyén önazonosság) integritásának megőrzése közt ok-oksági összefüggést tételezünk, akkor a válasz egyértelmű. A megemlékezések legfőbb funkciója a tradíció s ennek révén az önazonosság folytonosságának megteremtése. Mégis, a tudomány – talán a korábbi axiómák megdőlésének tradíciójától rettegve – folyamatosan kételkedését hangoztatja. Így például az 1974-es amsterdami Calvin-kongresszuson, D. Nauta helyi professzor elégedetten állapítja meg:

„A vonatkozó munkák tematikai szempontjából... meg kell állapítani, hogy a kutatók legnagyobb részét függetlenítették magukat bármely előzetes meghatározottságtól, s ennek megfelelően immár nem saját koruk probléma-beállítással foglalkoznak, hanem a tizenhatodik századéval...” (Nauta 1978, 408)

Ezen, végső soron, nyilván az életmű kontextusba helyezését kell érteni, amit exegéziseiben gyakran a reformátor is érvényesít. Ezen az úton az aktualizálás felé nem nyílik ajtó. Az előbbi megközelítéssel ellentétben áll Nauta egy másik megjegyzése, amikor épp az aktuális trend – a posztmodernnek a nemzeti ethosz iránti érzéketlensége – érvényesülését minősíti pozitívnak:

¹ Az itt közölt írás a Partiumi Keresztyén Egyetem Nagyváradon 2009. június 18-án „CALVIN 500. Modernizáció vagy szakítás?” címmel megrendezett konferencián tartott előadás szerkesztett változata. A szerző a konferencia hivatalos elnevezésére tekintettel emlegeti a magyaros Kálvin János helyett a reformátor eredeti francia névalakját.

„*Irányzatok, amelyek korábban érvényesültek a kutatásban immár háttérbe szorultak, és nyilvánvalóan kimerültek. Ez az eset forog fenn például a nemzeti vonatkozások kiemelésénél a Kálvin személyisége összefüggéseiben. Ez a tényező befolyásolta az ő theológiájáról alkotott képet is, hiszen minden tekintetben igyekeztek őt úgy beállítani és értékelni mint franciát.*” (Nauta 1978, 413)

Összegezve, előttünk áll a posztmodern következetlenség: míg örvendezik azon, hogy a calvini életművet saját korába helyezve értékelik, a franciaságot kiemeli ebből a kontextusból, mint szerinte korszerűtlent.

Mindenesetre, talán épp a posztmodern tradícióellenességének ellensúlyozására, a múlt század hetvenes éveitől, világszerte lendületet vett a Calvin-kutatás.² Érdekes, hogy abba nemcsak protestáns, mindenekelőtt református és presbiteriánus vonalon, de neves katolikus teológusok (például Gánoczy) is bekapcsolódtak. Mindenekelőtt a Nemzetközi Kálvin-kutató Kongresszust kell megemlíteni, amely négyévenként, a világ protestáns központjainak egyikében, mintegy 100 világhírű kutató meghívásával tart összejöveteleket, s az előadásokat konferencia-kötetben ki is adja. (1986-ban Debrecenben tartotta konferenciáját.) Magyarországon a rendszerváltozás után újrálétesült a Kálvin János Szövetség, amelynek lelkesedése viszont a Balatonfüreden, 1995. április 4–6. között tartott konferenciával nagyjából ki is merült.³ A kutatásnak új lendületet, mint már annyiszor, a jubileumi „kegyelmi idő” adott. Magyarországon Calvinnal kapcsolatos megemlékezést 1864-ben tartottak először, külön-külön a református egyházkerületek, kivéve a tiszántúlit, ahol úgy döntöttek, nem illene Calvin szelleméhez a megemlékezés. (Csohány 1996, 85–93)

Szerte a világon emlékeznek Calvinra. Szülőhazájában – ahol, mint tudjuk, a nantesi ediktum 1685-ös visszavonásával, hosszú ideig tiltva volt mindenféle protestáns vallásgyakorlat – a Francia Protestantizmus Történeti Társasága, amely egy folyóiratot működtet, különszámot adott ki a reformátor emlékére.⁴ A *Jean Calvin és Franciaország* címet viselő, 405 oldalon kinyomtatott tanulmánygyűjtemény a történeti Calvin művének sok aspektusát igyekszik megragadni. Három nagy fejezetben, 21 tanulmányban rajzolják meg a reformátor életművének körvonalait: 1. Calvin és Franciaország Calvin korában. 2. Calvin recepciója és a Calvin-kép a XVI–XVII.

² A kutatási programok apropóját nem sikerült megtalálni. Mindenesetre úgy látszik, ezúttal nem a szokásos évfordulós kényszer hozta mozgásba a kutatói fantáziát.

³ Vö. MÁRKUS MIHÁLY, KARASSZON ISTVÁN (szerk.): *Honnan-hová? Kálvin-konferencia, Balatonfüred, 1995. április 4–6.* Budapest, 1996, Kálvin János Szövetség–Károli Gáspár Református Egyetem.

⁴ COTTRET BERNARD, MILLET OLIVIER (éd.): *Calvin et la France, Numéro spécial du Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français 155 (2009)/janvier-fevrier-mars.*

századokban. 3. Calvin a francia kultúrában és a modern történettudományban. A fejezetcímek nem sejtetik, hogy főleg olyan tanulmányok sorakoznak mögöttük, amelyek kevésbé kutatott területeket világitanak meg. Csak ízelítőül néhány téma: Calvin Richelieu szemével; A franciaországi Calvin-recepció egy elfelejtett fejezete; Calvin élete Jean Papire Masontól; Franciaország Nemzeti Könyvtárának Calvin-kiadványai; A XVII. századi Noyon, emlékezés és felejtés helye stb. Ezekben a tanulmányokban a reformátor történelmi személyként jelenik meg, aki az elmúlt századokban többkevesebb hatást gyakorolt a francia és az európai kultúrára. Érdekes módon, a most szinte divatos aspektusra, a kapitalizmus és a Calvin-életmű kapcsolatára egyetlen egy tanulmány sem reflektál. Calvin befejezett múltként, történeti problematikaként vetődik fel.

A megemlékezések központja, természetesen a reformátor működésének színhelye Svájc, illetve Genf. A RVSZ Calvin-évének meghirdetése már 2008. november 2-án megtörtént Genfben, a Reformátorok Falánál. A RVSZ főtítkára és elnöke, a Svájci Protestáns Szövetség elnöke, a genfi Protestáns Egyház képviselői méltatták az eseményt és felvázolták a terveket. A központi ünnepség 2009. június 14-én volt a Reformátorok Falánál, ahol bemutatták a *Jean Calvin* címet viselő, látványosnak tervezett színházi előadást. De lesz kiállítás, ahol rekonstruálnak egy hugenotta falut, és létrehoztak egy nemzetközi internetes portált, a „www.calvin09.org”-ot, amely igyekszik minden, bárhol a világon megrendezendő eseményről hírt adni. A magukat Calvin életművére visszavezető protestáns országok mindegyike legalább egy nagy konferenciát szervez a reformátor emlékének tiszteletére. Ha a jelzett website-on megnézzük az eseménynaptárt, látható, hogy a Bázeli Egyetemen *Calvin és hatása* címen tartottak előadás sorozatot a tavaszi félévben, könyvkiállítást rendeznek a genfi könyvesek, a zenészek „*Zsoltár Fesztivált*” (www.calvin09.org/ 2009.04.23.). Ezek a megközelítések nem vetik fel az időszerűség vagy időszerűtlenség problémáját.

Az Egyesült Államokban is (amelyet, mint köztudott, száműzött protestánsok alapítottak) természetesen megemlékeznek az 500 éves évfordulóról. Az Egyesült Államok Presbiteriánus Egyháza (PCUSA) 1 órás DVD-t adott ki, amelyen neves teológusok és kultúremlékek méltatják a nagy reformátort. A Texas Államban lévő Austini Presbiteriánus Teológiai Szeminárium júliusban szervez konferenciát megemlékezésül az évfordulóra. A megemlékezés szükségességét így foglalja össze az említett egyház „*500 éves jubileum*” című linkjének felvezetője:

„Sok presbiteriánus, azt a hírt, hogy a 2009-es évben John Calvin 500 éves születésnapját ünneplik, egy ástással nyugtázza, sőt álmos pislogással, gúnyos horkolással. Miért vagyunk annyira elutasítóak a református tradíció előfutáiraival? A

lutheránusok imádják Luthert. John Wesley nevének hallatán felforrósodik a metodisták szíve. Az anglikánok szeretetteljes elvakultsággal és megbocsátó elfogultsággal tekintenek VIII. Henrikre. De a presbiteriánusok bizonytalanok Calvinnal és örökségével kapcsolatban. Calvin nem egy református bálvány.” (www.pcusa.org/jubileecalvin/ 2009.04.23.)

A fülünknek kissé szokatlan hangnem nem figyelemfelkeltő provokáció. Ha megnézzük a különböző presbiteriánus honlapokat, gyakran lehet találkozni az olyan kommentárokkal, mint „Zsán nagybácsi ötszáz éves születésnapját ünnepeljük jövőre”. John D. Small, a PCUSA teológiai, istentiszteleti és nevelési igazgatója viszont felveti az aktualitás kérdését:

„Meggyőződésem, hogy a mi presbiteriánus tradíciónk gyűjtőpontja a Calvin által hirdetett, az egyház szüntelen reformációját igénylő szellemiség. Ez egyik oka annak, hogy a mi Calvin jubileumunk nem egy antikvárius törekvés vagy szentté avatási kísérlet. Sokkal inkább lehetőség arra, hogy azokra a módszerekre koncentrálhassunk, amelyekhez ő segít, hogy próbára tegyük hitünket és hűségünket.” (D. Small www.pcusa.org/jubileecalvin/ 2009.04.23.)

Nem nehéz felismerni ezekben a szavakban, az aktualitás és az identitás keresés összefüggéseit.

Az eddig elmondottak azt kívánják példázni, hogy a megemlékezések nagyjából két kategóriába sorolhatók. Az egyik tisztán történeti szempontból tartja szükségesnek a reformátorra való emlékezést, olyam kulturális eseménynek tekinti, amelyet a kor technikai feltételeit maximálisan kihasználva, korábban ismeretlen látványosságok közepette lehet megejteni. Ide sorolódnak, ahogy a francia emlékkönyv címeiből is kiderül, a hatástörténeti kutatások eredményei is. Magyarországon Calvin kortársi hatásáról hosszú ideig a Révész–Bucsay vonal megállapítása dominált: miszerint a reformáció századában Calvin közvetlen hatása a magyar reformációra nem, vagy csak igen kis mértékben bizonyítható. Ez feltehetőleg Szenci Molnár Albert megállapítására épült, aki az *Institutio* 1624-es magyar fordításának előszavában megjegyezte „...ez (az) ember (ti. Kálvin) melyet az Magyarok még ez idáig igazán meg nem hallgatnak...” (Révész Imrétől idézi Hörcsik 2009, 25) A jelzett vélemény megkérdőjelezhetetlensége pedig annak tulajdonítható, hogy:

„A korábbi áttekintések jórészt mellőzték a sok utánajárással és csekély eredménnyel járó aprómunkát. Gyakorta kétségbe nem vont meggyőződéssel, vagy más területen szerzett ismereteikben bizakodva feltevéseik rávetítésével pótolták a ténytudást.” (Fekete 1996, 108)

A két előbb idézett kutató – Hörcsik Richárd és Fekete Csaba – az utóbbi három évtizedben végzett „aprómunka”, könyvtártörténeti kutatások eredményeire építve, úgy látják: revideálni kell a hagyományos képet. Magyarországon ismert volt Calvin, már életében is, következésképpen közvetlenül is hathatott. Lelkészek, patrónusok, polgárok, könyvkereskedők könyvjegyzékeiben – igaz, jóval kisebb arányban, mint Luther vagy Melanchthon – gyakran szerepelnek Calvin-művek. Két tudósítás pedig arról is szól, hogy tanították volna (pontosan nem tudni, milyen körülmények között és kik) Calvin dogmatikai művét.⁵ A kérdés csak az, lehet-e a „jelenlétet” „hatásként” értelmezni? Gyakran megtörténik például, hogy egy-egy magánkönyvtár felfedezőinek jut az a „megtiszteltetés”, hogy a néhány száz évvel korábban megvásárolt könyvek lapjait felvágják.

A másik megközelítés élő, a jelenben is ható tradícióként kezeli a calvini életművet. Minket ez utóbbi érdekel kérdésfelvetésünk szempontjából. Ebben a vonatkozásban legalább három megközelítési irány rajzolódik ki. Mindhárom teológiai megközelítés. Az egyik Karl Barth kérdésfelvetése, amelyet az *Institutio* megjelenésének 400 éves évfordulóján fejtett ki, 1936-ban, egy Zürichben tartott konferencián:

„Netalán a jelennél kellene kezdenem, s önöknek a kálvini gondolkodás és akarat sokszorosán újra felfedezett időszzerűségéről beszélnem? (...) Beszéljek-e Kálvin gondolkodásának jelentőségéről, szem előtt tartva ama új lelkület kialakulását, melyet most sokan és sok irányból szükségesnek tartanak a különböző pillanatnyi „kriszisek” igazi meggyőzéséhez. Engedjék azonban meg, hogy egy egészen más, sokkal egyszerűbb, de véleményem szerint sokkal ésszerűbb, lehetőséget válasszak. Ahelyett, hogy Kálvinnról mondanék valamit önöknek, szeretném Kálvint magát szóhoz juttatni, s ezzel egyfajta személyes ismeretségnek teret engedni.” (Barth 2009, 19)⁶

⁵ Lásd a szerzők fentebb idézett tanulmányait. Az *Institutio* tankönyvként való használatára utalnak, egy a Debreceni Kollégium Nagykönyvtárában található példány bejegyzései. Az 1577-ben Lausanne-ban kiadott könyvet a rákövetkező évben vásárolta egy Wittenbergben tanuló magyarországi diák. A névtelen tanító a bejegyzések szerint 1596. december 6. és 1600. december 4. között magyarázta végig a könyvet, a Marosvásárhely melletti Radnóton. Viszont arról, hogy ott volt-e és milyen fokozatú iskola, semmilyen információ eddig nem került elő. (Fekete 1996, 106–107)

⁶ Az előadás visszhangjával kapcsolatban Karl Bart lábjegyzetben kifejti, hogy „a zürichi közönség egy részében (de csak egy részében) s a sajtóban rossz visszhangot váltottak ki. Megállapították,

A másik irány a „*semper reformandi debet*” elvének szellemében veszi vizsgálat alá a ma egyházát. A harmadik tovább megy, és épp a francia reformátor valóság-megközelítésétől bátorítva, tágítja a kört a társadalmi lét felé, amelynek kontextusában az egyház keresi mai és jövőbeli szerepvállalásának lehetőségeit.

A Magyarországi Református Egyház tanulmánykötet kiadásával kívánt emlékezni, amelynek legtöbb tanulmánya ez utóbbi utat próbálja.⁷

Érdemes feltenni tehát a kérdést: aktuális-e Kálvin bibliai-teológiája? Úgy tűnik, a forrásaihoz való viszony feltétlenül az.

„Kálvin teológiájának és írásmagyarázatának egyik fontos irányvonala az egyházatyák figyelembevétele volt. Ez az állítás igaz akkor is, ha az egyházatyák véleményét egyes esetekben nemcsak pozitívan fogadta, hanem esetleg kritikával is illette.” (Peres 2009, 54)

Nyilván humanista hatás, de Calvin óta a teológiai tudományosság állandó számra lett, az eredeti források használata és kritikai megvizsgálása. Ezen a különböző modern megközelítések sem változtattak.

Sokkal bonyolultabb a helyzet, ha a kortársaihoz való viszonyát vizsgáljuk, ha arra keresünk választ, hogy tekintheti-e az egyház mintának őt saját vitáiban, szellemi harcaiban. Voltak néhányan, akikre Calvin felnézett (Zwingli, Bucer, Faber Stapulensis, bizonyos mértékig Luther, akinek a hatása világosan kimutatható az *Institutióban*), többen voltak viszont azok, akiket ellenfelének vagy egyenesen eretneknek tartott.

„Írásmagyarázataiban szinte lépten-nyomon olyan személyekkel hadakozik, akik mint szélsőségesek és elhajlók a Szentírást elcsavarják, ködösítik, meghamisítják, vagy olyan következtetéseket vezetnek le belőle, amelyekkel igazolást vélnek szerezni spekulációik és tévelygései számára (...) Nehezen viselte, hogy a Pápa Péter utódjaként, sőt Krisztus helytartójaként és az egyház másodrangú fejeként számon tartott hatalmának, illetve Róma elsőbbségének teológiai alapot akarnak szerezni. Egy másik ilyen fájdalmas pontja volt a Szervéttel való vita, amire kommentárjaiban szintén utal.” (Peres 2009, 54)

hogyan nem állhatom meg, »hogyan az embereket ne izgassam, vagy bosszantsam«...Némelyek tévedésből azt gondolták, egy lefordított <<Kálvin-beszédről>> van szó, s engem lustának véltek...”

⁷ FAZAKAS SÁNDOR (szerk.): Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának marandó értékéről és magyarországi hatásáról. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2009.

Számos olyan konfliktus-helyzet ismeretes, amely mind a korabeli, mind a mai megítélés szerint egy fajta kompromisszum-hiányról tanúskodik. Ezek többnyire arra a törekvésre vezethetők vissza, hogy az új teológia, Calvin szerint, új társadalmi magatartást is feltételez. Az állam iránti engedelmesség terén, adott esetben, szigorúbb követelményeket fogalmazott meg a polgárok számára, mint a bomladozó feudalizmus, ugyanis szerinte a politikai hatalom feladata Isten szolgálata. Nevezetes egy színdarab körüli vita, amelynek cselekménye az Apostolok cselekedeteinek könyvére épült, s amelyet Calvin barátja a szószékről kemény bírálatban részesített, ami miatt a tömeg szinte meglincselte. Általában az Egyháztanács intézkedései, vagy annak javaslatára, a városi tanács nevelő hatásának szánt rendszabályai borzolták a polgárság kedélyét. Ilyen volt a fogadók bezáratása, majd rövid idő után újra engedélyezése. Nagy botrányt kavart a keresztnevek körüli vita is: Kálvin arra kérte a magisztrátust,

„hogy határozzák meg a kereszteleškor adható nevek listáját. (...) az egyik lelkész nem akarta megengedni egy családnak, hogy gyermekük a keresztségben a Claude nevet kapja, ehelyett önhatalmúlag az Ábrahám névre akarta megkeresztelni... Az apa az Egyháztanács, majd a városi tanács előtt tett panaszt. Kálvin ezért szeretete volna, ha meghatározzák a tiltott neveket... végül... megszületett a döntés. Minden olyan név használatát megtiltották, melyek a Genf múltjával kapcsolatba hozható szentekre emlékeztetnek.” (Van't Spijker 2003, 78–91)

Sok feszültség támadt azok miatt, akik Calvin valamelyik tanítását bírálták:

„Hyronimus Bolsecet azért tartóztatták le, mert nyilvánosan támadta Kálvin predestináció-tanát... a magisztrátus képviselője tartóztatta le, és a lelkészek által összeállított kérdések alapján hallgatta ki” majd a „zürichi, bázeli és berni gyűlések tanácsáért folyamodott. A válaszok nem jelentettek egyértelmű támogatást Kálvin álláspontja számára. (...) A magisztrátus viszont a beérkezett „szakvéleményekben” is talált elegendő alapot arra, hogy Bolsecet hosszú távú száműzésre ítélje.” (Van't Spijker 2003, 78–91)

Ugyancsak a predestináció-tan kritizálásáért vonták felelősségre Jean Troillet egykori szerzetest, aki a reformációhoz csatlakozott, de Calvin nem engedte prédikálni. Az ügy körüli harc oda vezetett, hogy a városi tanács Calvin mellé állt: nem szabad kritizálni az *Institutiot*. A Servet-ügy pedig, az „utolsó csepp” volt a konfliktusokkal telítődött pohárban, amelyekről azt szokás mondani: „*Calvin is korának gyermeke volt*”. (Van't Spijker 2003, 78–91)

Érdemes megvizsgálni azt is, lehet-e követni, lehet-e időszerűséget keresni Calvin radikális kommunikációjában. Vagy netán némely egyházi vezető stigmatizáló hajlama egyenesen visszavezethető a calvini tradícióra?

1555 tavaszán zajlott az a „*libertinusok lázadása vagy forradalma*” nevet viselő esemény, amely, végső soron a kudarcával, Calvin győzelmét biztosította Genfben. Ebben az évben a városi tanács sokak számára lehetővé tette, hogy nem kevés pénzért polgárjogot nyerjenek. A cél kettős: megtölteni az államkasszát, és végre rendezni a város nyomasztó adósságait, miközben egyúttal a reformok támogatóinak köre is növelhető. 1555. május 2-ig 57 új „bourgeoise”-zal gyarapodott a választhatók száma, és ők éltek is e jogukkal (McGrath 2001, 134–135). Perrin, aki 1541-ben visszahozta Calvint a városba, fokozatosan szembefordult vele: főkapitányként, híveivel együtt igyekeztek szembehelyezkedni a folyamatokkal. A francia menekültek, akiket idegeneknek tekintettek, és „Genf gyermekei” közt fellángolt a konfliktus. Május 16-án (más források szerint 18-án⁸) a frissen lezajlott választások után, amelyen a francia „jövevények” számos fontos pozíciót szereztek, két testvér, mondvacsinált ürüggyel, karddal támadt az éjszakai városőrségre. A tumultust kihasználva, Perrin megpróbálta kiragadni a helyszínrre érkező szindikus kezéből a hatalom jelképét, a polgármesteri pálcát. Ezt a tettét a tanács hazaárulásnak minősítette.

„Távollétében halálra ítélték több társával együtt, akik közül négyet Genfben ki is végeztek. Beismerő vallomásukat kínzással csikarták ki, amit a vesztőhelyen viszárvontak, és Genf hű polgáraitaként haltak meg.” (Van’t Spijker 2003, 92)

Az esettel kapcsolatban két levelet írt Calvin Bullingernek Zürichbe. Az elsőben (1555. június 5.) nem akarja „vulgáris pletykák kisszerű részleteivel” untatni reformátortársát. Bullinger kérésére azonban tíz nappal később mégis belemegy a részletekbe. Néven nevezett ellenfeleit (Perrin és Vandel) kizárólag megbélyegző jelzők széles tárházával árasztja el. Aljas jellemük abból is kitétszik, hogy ha valaki velük egyenlő rangú kritizálja őket, hallgatnak, de ha náluk gyengébbek „*felfedték gáztetteiket*”, „*azonnal bosszút álltak rajta*”. Akik szerint „*zsoldosként árulták szolgálataikat*” a rendzavaróknak, azokat mesterségükkel is gúnyosan jellemzi: „*csónakosok, halászok, szakácsok, cukrászok*” s más ilyenfajta „*bajnokok*”. Szerveződésüket „*gyülelész hadnak*” nevezi, „*a lakosság salakjának*” minősíti őket. „*Főkolomposaik*” pedig „*kicsapongók*”, „*ledérek*”, „*züllöttek*”, „*himpellérek*”, tetteik „*hitványak*”.

⁸ CALVIN: Letters of John Calvin, Selected from the Bonnet edition, Edinburgh, The Banner of Truth, 1980. 170. 1. jgyz.

Sokan azzal „védik” a nagy franciát, hogy abban a korban ez elfogadott polémikus stílus volt. Ezt a véleményt épp Calvinnal lehet cáfolni. Ő kifogásolja, ha egy reformátor nem harcias. A Bullingerhez írt első, a lázadásra vonatkozó levelében, ahol a szomszéd városok üggyel kapcsolatos véleményét elemzi, lefitymálón említ egy bizonyos Sulzert:

„Hogy mit válaszolt Sulzer barátunk, minthogy szégyellem saját szavaimmal leírni, jobb, ha saját magad olvasod levelét. Mindig tartottam az ő lagymatagságától, miközben ő a harcok gyógyítójaként tűnteti fel magát. Valami jobbat vártam tőle, vagy legalább is kevésbé sótlant.” (Letters of John Calvin, 1980, 172)

Sokan hajlanak arra, épp Krisztus evangéliumának tiszta képviselőre hivatkozva, hogy a calvini szellemiségű szigorú, kérlelhetetlen fegyelemmel kellene keresztyén világot teremteni. Sokakban felmerül a gondolat, nemcsak Amerikában, Magyarországon is, hogy „ *vissza kellene szerezni az államot Krisztus számára*”. Az ilyenfajta aktualitás, nézetem szerint, nem vezethet máshova, mint Krisztus evangéliumának meggyűlöléséhez, ahogy az Calvin halála előtt és után Genfben is sokakkal megtörtént. A kiközösítettek száma a jelzett 1555-ös győzelem után, megharmincszorozódik pár éven belül. (Van't Spijker 2003, 96)

Sokan Calvin aktualitását, az episzkopális egyházszervezet reformjára vonatkoztatják. Így Szathmáry Béla jogász „a pásztorok” és a „nép” egyházi szerepvállalását ítéli meg. Az *Institutiot* idézi, ahol Péter 2. levelére hivatkozva, Calvin kijelenti:

„Látod-e hát, hogy nem azt mondja, hogy a nép részéről fenyeget veszedelem, hanem azok részéről, akik a doktorok és pásztorok neve alatt fitogtatják magukat? Azután, hányszor megmondották Krisztus és az apostolok, hogy a pásztorok részéről fenyegetik majd az egyházat a legnagyobb veszedelmek? Sőt Pál apostol nyíltan kijelenti (2Thessz 2,4), hogy nem máshol, hanem Isten templomában fog ülni az Antikrisztus. (...) Ezért semmiképpen nem kell elfogadnunk azt, hogy a papok gyülekezetében áll fenn az egyház.” (Institutio IV.9.4; IV.9.7.)

Ezek alapján Szathmáry Béla szemléletváltásra hívja fel a Magyarországi Református Egyház minden képviselőjét:

„Mindezekre tekintettel nem lelkész-egyháztagként, reményem szerint a Krisztus-test tagjaként szemléletváltásra kérem és hívom fel valamennyi, köztük lelkész test-

véreimet is. (...) Hangsúlyozni kell, hogy a felhatalmazás és a szolgálat, továbbá az annak ellátásáért fennálló felelősség terheli és egyformán terheli a lelkészi és nem lelkészi egyháztagot. Ha ez egyházi törvényeinkben nem jelenik meg ilyen határozott formában, az a törvényeink hiányossága, azaz emberi mulasztás csupán. (...) A Magyarországi Református Egyházban sok esetben előfordul, hogy a nem lelkész egyháztagoknak nincs gyakorlati szerepe, hallgatásra vannak ítélve. Ez egyházalkotmányi alapelvek nem mindig érvényesülnek. Az egyháztagoknak sokszor nincs valós döntési lehetőségük, mert nincs felelősségteljes feladatuk. Ennek pedig az a következménye, hogy ha nincs felelősség, nincs felelősségtudat sem. (...) A szemléletváltás lényege az, hogy lelkészeinkkel elhitessük, az egyháztag nemcsak szükséges, de fontos tagja is az egyháznak. (...) Az első kitörési pont olyan szervezet létrehozása, amely az egyháztagok aktív közreműködésére épít... (...) A második kitörési pont az egyházunkban működő és működtethető csoportok szerepének felértékelése, a tevékenység keresztény értékekkel való megtöltése. (...) a harmadik kitörési pont bibliai alapon meghatározott célhoz és jövőképhez igazított missziói terv elkészítése. El kell végre dönteni, mert a missziói feladatok csak annak alapján pontosíthatók, hogy népegyházat vagy hitvalló egyházat akarunk-e megvalósítani. (...) A cél az, hogy mindenki érezze magát fontosnak, az egész fontos részének.” (Szathmáry 2009, 400–407)

S végül, de nem utolsósorban a calvini életműben felismert „megfeleltetési elvet” vizsgáljuk meg, ami az egyházra mint a környező gazdasági-politikai kontextus részére tekinti.

„... Kálvin számára kikerülhetetlen volt az olyan kérdésekkel való foglalkozás, mint munka és hivatás, kereskedelem, kamat és pénzgazdálkodás stb. Etikája tehát a szituáció által meghatározott etika: de mint szociáletikai módszerének bemutatása során nyilvánvaló lesz, nem a gazdasági társadalmi jelenségek teológiai legitimálása érdekében, hanem az Isteni parancs „itt és most” aktuális érvényének megtalálása értelmében. Ilyen értelemben Kálvin valóban hatást gyakorolt kora gazdasági, társadalmi és politikai viszonyainak alakítására, s fordítva: a kontextus arra kényszerítette őt, hogy megtalálja azt a teológiai módszert, amely egyszerre ad releváns választ az adott kérdésekre, de ugyanakkor szakít a középkori egyház kazuisztikus törvényértelmezésével vagy a spiritiszták és rajongók befelé forduló, individualista hitgyakorlatával.” (Fazakas 2009, 107)

Calvintól távol állt bármiféle kivonulás a világból. Egy közösség tagjának lenni: számára egyszerre jelentett felelősségvállalást és a közösségért való konkrét cselekvést. Alkalmazkodott a legkonkrétabb gazdasági-pénzügyi szükségsszerűségekhez s ezt az általa vezetett egyházszervezetet is alkalmazta. Minthogy Genf lakossága folyamatosan szaporodott a vagyontalan menekültekkel, akik mesteremberek lévén csak akkor tudtak részt vállalni a termelésben, ha vállalkozásukhoz megteremtették az anyagi feltételeket, elengedhetetlen volt a megfizethető kamatozású hitelfelvétel.

„Ezért tesz különbséget az uzsora és a produktív hitel között: az elsőt megszüntetni kell, a másodikat szabályozni. A féktelen nyereségvágy ugyanis összetöri az isteni rendet és az emberi közösséget, de ahol az egyén megszentelődése és megigazulása fölül vesz részt a társadalom jólétének alakításában, ott a gazdaság is az ember javát szolgálhatja”. (Fazakas 2009, 107)

Mennyire időszerűek ezek a gondolatok, amikor a féktelen nyereségvágy okozta pénzügyi-etikai krízistől szenved a világ, amikor elkerülhetetlen egy biztonságosabb, bizalomgerjesztőbb, hitelesebb kontextus kialakítása!

Összegzésképpen elmondható, hogy Calvin gazdag életműve, ha az aktualitás felől vizsgáljuk, az elutasításra és a továbbadásra is bőven kínál példát. Úgy látszik, a legkeresztyénibb, legzseniálisabb ember sem mentes olyan hibáktól, amelyek figyelmeztető tiltótablaként merednek elénk: arra nem szabad menni. Ezeket a hibákat aktuális, megvalósítandó célként kitzűzni, egyének vagy közösségek számára, egy zseniális életmű tekintélyére hivatkozva sem illik. Más területen viszont el nem évülő meglátásaival megerősít abban a hitben, hogy Krisztus tanítványainak helye, felelőssége van a teremtett világban, hogy a felismert igazságok érvényesítéséért vállalni kell a cselekvést és a tévedés kockázatát is. Ebben az értelemben tehát a calvini életmű aktuális lehet a mai társadalomban helyét kereső protestantizmus számára, de félreértésekhez és ebből fakadó konfliktusokhoz is vezethet.

IRODALOM

- BARTH, KARL: Kálvin. Előadás a Hottingeni Olvasókör Kálvin-ünnepségén, a Zürichi Egyetem aulájában 1936. január 22-én, in: FERENCZ ÁRPÁD (szerk.): *Karl Barth Kálvintól Bultmannig*, Debrecen, Karl Barth Kutatóintézet, 2009, 17–34.
- COTTRET BERNARD, MILLET OLIVIER (éd.): Calvin et la France, *Numéro spécial du Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français* 155 (2009)/janvier–février–mars.
- CSOHÁNY JÁNOS: Kálvin halálának három évszázados emlékünnepe a két magyar hazában, in: MÁRKUS MIHÁLY, KARASSZON ISTVÁN (szerk.): *Honnan-hová? Kálvin-konferencia, Balatonfüred, 1995. április 4–6.* Budapest, Kálvin János Szövetség–Károli Gáspár Református Egyetem, 1996, 85–93.
- FAZAKAS SÁNDOR (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról.* Budapest, Kálvin János Kiadó, 2009.
- Uő. Kálvin szociáletikája. in: Uő. (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról.* Budapest, Kálvin János Kiadó, 2009, 104–139.
- FEKETE CSABA: Calvin irodalom a Debreceni Református Kollégiumban, in: MÁRKUS MIHÁLY, KARASSZON ISTVÁN (szerk.): *Honnan-hová? Kálvin-konferencia, Balatonfüred, 1995. április 4–6.* Budapest, Kálvin János Szövetség–Károli Gáspár Református Egyetem, 1996, 95–115.
- HÖRCSIK RICHÁRD: Kálvin 16. századi magyarországi recepciója, in: FAZAKAS SÁNDOR (szerk.): *Kálvin időszerűsége.* Budapest, Kálvin János Kiadó, 2009, 13–37.
- CALVIN: Institutio IV. 9. 4; IV. 9. 7.
- CALVIN: *Letters of John Calvin, Selected from the Bonnet edition*, Edinburgh, The Banner of Truth, 1980.
- MÁRKUS MIHÁLY, KARASSZON ISTVÁN (szerk.): *Honnan-hová? Kálvin-konferencia, Balatonfüred, 1995. április 4–6.* Budapest, Kálvin János Szövetség–Károli Gáspár Református Egyetem, 1996.
- MCGRATH, ALISTER: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*, Budapest, Osiris, 2001.
- NAUTA, DOEDE: A Kálvin-kutatás mai állása (ford. Tőkés István) *Református Szemle* 71 (1978)/5–6, 408–417.
- PERES IMRE: Kálvin írásteltelmezése és írásmagyarázatai, in: FAZAKAS SÁNDOR (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról.* Budapest, Kálvin János Kiadó, 2009, 49–78.
- SZATHMÁRY BÉLA: Kálvin a kortársunk? in: FAZAKAS SÁNDOR (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról.* Budapest, Kálvin János Kiadó, 2009, 377–410.
- VAN'T SPIJKER, WILLEM: *Kálvin élete és teológiája*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2003.
- www.calvin09.org (Letöltés dátuma: 2009.04.23.)
- www.pcusa.org/jubileecalvin/ (Letöltés dátuma: 2009.04.23.)

A Calvindrier és a genfi képregényplakát¹

Kálvin születésének 500. évfordulójára a Genfi Protestáns Egyház és a Calvin09 Emlékév Egyesület (Association Jubilé Calvin09) megbízásából született egy különös kiadvány: a *Calvindrier 2009*.² Ennek bevezetőjében olvashatjuk a következőket:

„A Genfi Protestáns Egyház, mivel érzékeny a kulturális és politikai plakát³ köz-társaságunkban jól meggyökerezett hagyományára, felkért közel tizenöt genfi képregény-rajzolónőt és -rajzolókat. Ők nyitottan és érdeklődve fogadták e Kálvin-naptár kibíróását (...). Minden rajz egy-egy jegyzet, amely szabadon idézi föl Kálvin életének vagy gondolkodásának aspektusait.”⁴

Ez a naptár tehát olyan „Kálvin-kalendárium”, amely kortárs genfi képregény-rajzolókat Kálvin-ábrázolásait tartalmazza. Ha a genfi médiakulturális előzményekre és a kortárs viszonylatokra tekintünk, miért lehet találó a médiumválasztás? Mi köze a Kálvin városának nevezett Genfnek a képregényhez? Ha a genfi egyház a plakát-hagyományt tünteti ki figyelmével, miért képregényrajzolókat kerestek meg? Miért illeszkedhet jobban a Kálvin-évhez és Genfhez az egypaneles képeket, illetve képszovegeket tartalmazó falinaptár, mint akár egy Kálvin cselekedeteit elbeszélő képregényfüzet? A rajzolt irodalmi közeg a Calvindrier esetében vajon miként alakítja a Kálvin-reprezentációkat? Efféle kérdések vetődnek fel a kiadvány kapcsán.

¹ A szöveg korábbi változata 2009. november 11-én hangzott el a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara által szervezett *Protestantizmus és medialitás. A reformáció mediális forradalma* című konferencián. A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta.

A Calvindrier megtekinthető volt a www.calvindrier.ch honlapon. (2010. február 27.) A nyomtatott változat adatai: Olivétan, 2008. A Calvindrier a kiadó weboldalán elérhető itt: www.editions-olivetan.com/detailcat-1326000353-1326000284-1.html; (2010. november 15)

³ Az eredeti idézetben szereplő *affichage* szó egyszerre utalhat a plakátok nyilvános elhelyezésére és magukra a plakátokra is.

⁴ „Sensible à une tradition déjà bien ancrée dans notre République par l’affichage culturel et politique, l’Eglise protestante de Genève a donc sollicité une petite quinzaine de dessinatrices et dessinateurs de BD genevois. Avec curiosité et intérêt, ils ont accepté de relever le défi de ce Calvindrier (...). Chaque dessin illustre avec liberté de ton une notice qui évoque un aspect de la vie ou de la pensée de Calvin.”

Túlzás nélkül állítható, hogy Genf különleges hely a francia nyelvű képregény-kultúra, a bande dessinée (vagy BD) kultúra számára. Francia nyelvterületen többnyire úgy tartják, hogy a Kálvin által alapított Genfi Akadémia – a mai egyetem 1559-ben alapított elődjének – retorika- és irodalomtanára, Rodolphe Töpffer karikatúrisztikus, egyúttal példázatos képszöveg-elbeszéléseivel itt „találta fel” a képregényt a 19. század első felében, vagy legalábbis az intézményesült modern képregény-ipar előzményeként valamiféle „előképregényt”. Sokak szerint tehát itt alkottak és olvastak először (elő)képregényeket (vö. Groensteen – Peeters 1994; Gaudreault – Marion 2000). Másrészt a francia nyelvterületen ismertségét tekintve immár Tintint és Asterixet is megelőző bande dessinée-szereplő, Titeuf megalkotója, Zep (Philippe Chappuis), aki a *Calvindrier* egyik rajzolója is, szintén genfi. Ugyanakkor a képregényipar intézményesülésének tartós hiánya – a képregényipar kiépülése óta a bande dessinée meghatározó albumkiadói és folyóiratai belgák és franciák – valószínűleg közrejátszott abban, hogy a genfi képregényrajzoló és -közönségek a huszadik század utolsó harmadában a plakáthagyományhoz fordulva intézményesítettek egy *genfinek* tartott és vállaltan/reflektáltan a lokalitáshoz kötődő médiumot, vagy máshonnan nézve: a képregény-média sajátos kulturális változatát. A genfiség itt utal egyrészt a városra, de miként a *Calvindrier*-ből fentebb vett idézet is mutatja, legalább ilyen mértékben a köztársaságra is.

A képregényplakátnak kedvezett a svájci politikai berendezkedés.⁵ A szervezeti kultúrák kutatói gyakran emlegetik, hogy a protestáns hagyományú országokban jellemzőek a kis hatalmi távolságú, kevésbé hierarchizált, hatalmat és felelősséget többfelé osztó szerveződések. Svájcban ez a sokközpontú és a közvetlen demokráciának nagy teret engedő politikai berendezkedésre is igaz. Nem lehetetlen, hogy a helyi civil szerveződésekkel és akciókkal összekapcsolódva, a Genfi Köztársaságban a kanton vagy települési szinten is gyakori népszavazások plakát-igénye hívta elő és terjesztette el a képregényplakátot, amely a bande dessinée-t transzformáló hibrid médiumként jött létre.⁶

⁵ A politikai képregény-plakátokról lásd bővebben Herbez 1991, 1996, 2005 és Maksa 2010.

⁶ A képregény-plakát médiatörténeti értelemben vett intézménye ugyan nem egyik pillanatról a másikra született meg, mégis korszakküszöbként tekintenek a genfi rajzoló, Exem (Emmanuel Excoffier) egyik alkotásának 1988. szeptemberi megjelenésére (vö. Herbez 1996, 8; 2005, 47–50), amely egy polipot ábrázol, amint éppen szétrombolja a Genfi-tóba benyúló paquis-i fürdő épületét. A fürdő lebontását végül az a népszavazás akadályozta meg, amelynek egyik kampányeszköze volt az említett plakát, amely később a professzionális politikusok, valamint a gazdasági elit érdekeivel és hatalmával szembeszálló, eredményes helyi civil politizálásnak is emblémájává vált. (Valószínűleg ezért terjedt el a polipfigura használata a rajzolt plakátokon más ügyekkel kapcsolatban is.)

A genfi képregényplakátok általában olyan ikonotextusok⁷, amelyeket a társadalmi kommunikációban elsődlegesen köztérre szántak; ha magánterületen is vannak, köztér felé fordulnak. Képregényplakátnak nevezhetjük azt a plakátot, amely a „képregényszerűség” nyomait viseli magán. Jellemzője lehet például a párhuzamos, vagy egymás után következő történések képregényszerű „egyszerre” mutatása és/vagy valamely képregény-művészeti grafikai stílus vagy műfaj idézése. A képregényszerűség azonosításához szükség van arra a médiakulturális tudásra is, amely alapján a befogadó „képregényszerű” reprezentálásként ismeri fel a tabuláris elrendezést, az elbeszélő képet vagy a *ligne clair* stílust, amelyet a bande dessinée brüsszeli iskolájához szokás kötni. A képregényplakátok gyakran mozgósító funkciójú médiaszövegek, ahol a képregény-médium áthelyezése a figyelemfelkeltést – amelyet gyakran a képregényalbum-borítókát idéző kompozíciókkal érnek el –, az ábrázolthoz való viszonyosság hangsúlyozása pedig a szimpátiakeltést célozza. A *ligne clair* a leggyakrabban emlegetett képregényplakát-rajzoló, Exem (Emmanuel Excoffier) értelmezésében egyszerre jelenti a grafikai stílus keltette átláthatóságot – jellemzője az árnyéknélküliség, a kevés színvariáció, az élénk színek használata, valamint a határozott vonalvezetésű rajz – és a világos, tiszta gondolatot, eszmét (vö. Herbez 1996, 77). A stílus kiválóan alkalmas a népszavazások igen-nem logikája által előírt vélemény megjelenítésére, a létrejövő polemikus ikonotextus a köztereken színességével és azzal, hogy „elsőre” könnyen átláthatónak tűnik, felhívja magára a figyelmet. A képregényszerűséget kiaknázó, aprólékosan kidolgozott plakátok viszont elidőzésre is készíthetők nézőjüket. Ennek egyik lehetőségét a párhuzamosan vagy egymás után zajló történéseknek a plakát terében való képregényoldal-szerű elhelyezése jelenti.

Exem munkáira tekintve jól látszik, hogy nemcsak a népszavazásokhoz kötődve kapnak lehetőséget a genfi rajzolók, hanem egyéb kampányokban, pl. nemzetközi szervezetek vagy helyi civil szerveződések akcióiban is rendszeresen részt vesznek.⁸ Nem a *Calvindrier 2009* volt az első alkalom, amikor protestáns szervezet adott megbízást képregény(plakát)-rajzolóknak. A Genfi Protestáns Szociális Központnak (GPSZK) 1989 óta, azaz szinte a képregényplakát intézményesülési korszakküszöbétől kezdve voltak – főként – a képregényplakátos közegben kiépített, de egyéb

⁷ Michael Nerlich kezdeményezéseként terjedt el az ikonotextus szó használata olyan, szemiológiai értelemben véve kevert, de egységet alkotó üzenetek jelölésére, amelyekben a nyelvészeti értelemben vett szöveg(ek) és a kép(ek) nem illusztratív, hanem dialogikus viszonyban állnak egymással (vö. Nehrllich 1990, 268). A képregényplakát ikonotextusként való vizsgálatára biztathat az is, hogy a magas művészeti alkotások tapasztalata nyomán megalkotott fogalmat áttemelve, Gilles Lugin az írott sajtó azon hirdetés-ikonotextusait (iconotexte publicitaire) vizsgálja, amelyek egyúttal plakátként is megjelennek (vö. Lugin 2006).

⁸ Exem munkái megtekinthetők a www.exem.ch honlapon. (2010. november 15.)

hordozókat is megmozgató kampányai. A nyolcvanas évek végén a PSZK adakozói köre kezdett vészesen idősödni, miközben az intézmény jótékonyági szolgálatait negyedrészen az adományok fedezték. A szervezet kommunikációs felelőse, Jean-Luc Haering szakított a GPSZK – elmondása szerint – „idejétmúlt, érzelgős és lelkiismeret-furdalást keltő” kommunikációjával (idézi Herbez 1996, 53) és képregényplakátokat középpontba helyező kampányokba kezdett, melyekhez hozzátartozott, hogy az adományozók képregénytárgyakat, képregényes bélyegeket, levelezőlapokat és borítékokat kaptak. Az asszociációs hirdetési kommunikációs stratégia helyébe lépő, elsősorban a megnyilatkozó szervezet iránti szimpátiakeltést és a médiaközönsséggel való közösségteremtést célzó posztmodern kommunikációs stratégia számára a médiumváltás sikeresnek bizonyult. A kampányok idején négy év alatt 60 százalékkal nőtt az adományokból származó bevétel, miközben a svájci jótékonyági szervezetek összességét tekintve átlagosan 11 százalékkal csökkent. Hasonlóan számos más civil szervezethez, a GPSZK-nak sem voltak anyagi lehetőségei egy tömegmédiakampány finanszírozásához. Óriásplakátok nélkül, kis példányszámmal kellett hatást elérniük. A feltűnő képregényplakátok erre alkalmasnak bizonyultak: a *Tribune de Genève* újságírója beszámolt róla, hogy szinte „földbe gyökerezett a lába” az egyik GPSZK-plakát előtt (Herbez 1996, 54). Az elidőzést segíti a tabularitás szervezte kompozíció Exem 1992-es plakátján is, ahol a különféle befogadási útvonalakat és „bejáratokat” a GPSZK tevékenységeit tematizáló részletek jelölik ki. A plakáttal párhuzamosan megjelent egy levelezőlap-sorozat is, szintén Exemtől, amely külön-külön ábrázolta az egyes tevékenységeket.

A bő másfél évtizeddel később kiadott *Calvindrier 2009* mint képregénynaptár – más ikonotextusokhoz, rajzolt irodalmi műfajokhoz: képregényekhez, hírlapi rajzokhoz, képregényplakátokhoz hasonlóan – hibrid mediális közegben jön létre. A naptári emlékeztetés mellett BD-módon alakítja a Kálvinra emlékeztést. A francia nyelvű képregény-kultúrákban kitüntetett szerepe van az évfordulóknak. Számon tartják az elismert alkotók születési és halálozási évszámait, főként pedig a híres képregényszereplők első megjelenését. A képregényrajzolók általában úgy fejezik ki tiszteletüket egymás alkotásai iránt, hogy megrajzolják – felismerhetően a maguk módján – az eredetileg más forrásból ismert képregényszereplőt. Ezek a rajzok megjelennek tematikus antológiákban, kiállításokon, napilapokban. Ezekhez a gyűjteményekhez hasonlítható kiadvány a *Calvindrier* is. Csak itt nem egy képregényszereplőre, hanem Kálvinra emlékeznek. Olyan gyűjteményről van szó, amely az alkotókat mint jeles genfi képregényrajzolókat kanonizálja, és képregényes módon adja meg Kálvinnak a tiszteletet. Az ábrázolthoz való viszony hangsúlyozásával különféle Kálvin-reprezentációkat hoz létre. Ezek hierarchizálatlan sokféleségét mutatja a nyomtatott *Calvindrier* címlapja

és a honlap-változat indítóképernyője is. Több rajzoló is olyan Kálvin-reprezentációt alkotott, amely nemcsak grafikai stílusával, hanem a kép tematikus elemeivel is utal saját korábbi munkáira. Így jönnek létre sajátos Kálvin-ábrázolások. Például a rockkoncertes geeket tartalmazó képregényalbumot rajzoló Zep az elektromos gitáron játszó Kálvin alakját mutatja meg, a szexuális ismeretterjesztő projektjeiről ismert Hélène Bruller a nemiség kérdéskörét hozza elő, míg Tom Tirabosco képszovegeinek visszatérő kacsma-figurája Kálvin mellett tűnik fel. Talán az sem véletlen, hogy a főként polemikus közéleti képregényplakátjairól híres Exem a Szervét-estet dolgozza fel, ligne clair stílusú, saját választási plakátjainak elrendezésére emlékeztető alkotással.

Azon túl, hogy a képregény és a képregényplakát a populáris kultúra médiuma, feltűnő, hogy a Calvinder darabjai számos populáris kulturális témát, műfajt, gyakorlatot felidézve hoznak létre Kálvin-reprezentációkat. A Kálvin–Castellion vita például egy bokszmérkőzés plakátjának értelmező keretében, a Szervét-estet pedig – a mediatisztikus szétterjedése révén is – a populáris kultúrában és emlékezetben megtartott Don Quijote-i szélmalomharc transzformációjaként jelenik meg előttünk. A kép/szóveg-arány és -viszony szempontjából is változatos a Calvinder. A leghosszabb – rajzolt – szöveget az egyetlen fekete-fehér kép alatt olvashatjuk. De ez a szöveg is, amely a képen lévő Kálvint idézve, a kiszínezés lehetőségére hívja fel a figyelmünket, fotóként említi a rajzot, amely egyébként egy kicsapongó társaságot mutat, melynek közepén Kálvin látható. Ezt a világos vonalvezetésű, tiszteletlennek tűnő képet az alatta olvasható rajzolt betűk „homályosabbá” teszik éppen azért, hogy hangsúlyozzák a közvetítettséget/alakítottságot. A naptár nyomtatott szövege viszont már a kálvini iskolaalapításról beszél, összehasonlítva a hajdani és a mai diákok napirendjét, s ebbe az összehasonlításba integrálja a fenti kép jelentését. Amit aztán a – Kálvin–Rabelais viszonyt is tárgyaló – Calvinder-honlap tovább módosít, és karneváli jelenetként láttatja a képen ábrázoltakat, s ily módon ismét a hangsúlyozottan populáris kulturális közegbe helyezett Kálvinnal szembesít minket. A Calvinder lapjai is a genfi képregényplakátos közlések jellegzetes célzott befogadói magatartását akarják kiváltani: hirtelen odavonzani a tekintetet és elidőzésre készíteni a befogadót. Meglepni, sőt, meghökkenteni, de kíváncsivá is tenni. A Calvinder esetében arra számít a megnyilatkozó, hogy a képeket nézzük meg először, így azoknak olyanoknak kell lenniük, hogy a nyomtatott ismeretterjesztő szövegekhez is meghozzák a kedvünket. A közvetlen tanító helyzet hierarchizáltsága helyett a megnyilatkozásért felelős a képregényes rajzokkal, a populáris műfajok, valamint gyakorlatok idézésével a megnyilatkozó és a feltételezett befogadó közelségét/közösségét érzékelteti, így próbál szimpátiát kelteni, és végső soron már a nyomtatott szövegeket is bevonva, ismeretterjesztést végezni. Ami a rajzokat illeti, egészen merész

megoldásokkal is találkozunk: a korábban említett karneváli jelenet mellett a szörfdeszkás Kálvin alakja említhető itt, aki a kiadvány olvasójának az eleve elrendelés kérdésköréhez nyújt belépőt. De megemlíthetjük a Kálvin házasságáról szóló rajzot is, akárcsak Pierre Wazem metaképét, amely a képekről szóló *Calvindrier*-szövegre irányítja a figyelmünket, s egyúttal játékosan emlékeztet bennünket – a kiadványban is szereplő – Kálvin-reprezentációk többféleségére és megalkotottságára.

A *Calvindrier* 2009 programajánló is: tartalmazza a Kálvin-év genfi eseményeinek főbb adatait. Ahogy korábban már utaltam rá, nyomtatott hordozón és webes felületen is létezik. A nyomtatott képszöveg számos helyen a hiperdokumentum felé irányítja befogadóját: a bevezető nélkülözhetetlen kiegészítőként említi a *Calvindrier*-honlapot, az ismeretterjesztő szöveg nagy része ugyanis csak a honlapon olvasható. A *Calvindrier* 2009 szemio-pragmatikai szempontból olyan önálló megnyilatkozásként is azonosítható, amelyért jelölten a Genfi Protestáns Egyház és a Calvin09 Emlékév Egyesület felelős. Ezzel összefüggésben olyan központi információs közegről van szó, amely ugyanakkor a genfi Kálvin-év esetében az egyes rendezvények „paratextusává” válik. A Genfi Protestáns Egyházat – annak saját honlapjához hasonlóan⁹ – gazdag, mozgalmas életű és jókedvű közösségnek mutató *Calvindrier* helyi médiakulturális hagyományokból építkezik, ennek köszönhetően pedig a lokális közönség szimpátiáját jó eséllyel nyerheti el.

IRODALOM

- GROENSTEEN, THIERRY – PEETERS, BENOÎT: Töpffer: *L'invention de la bande dessinée*. Paris, 1994, Hermann.
- HERBEZ, ARIEL: Affiche politique. La BD entre en scène. Dossiers Publics (Périodique de documentation genevoise), 1991. n° 77. 34–42.
- HERBEZ, ARIEL: Affiche BD. Vingt-cinq ans de création genevoise. Genève, 1996, Slatkine.
- HERBEZ, ARIEL: Exem à tout vent. Genève/Paris, 2005, AGPI/Vertige Graphic.
- LUGRIN, GILLES: Généricité et intertextualité dans le discours publicitaire de presse écrite. Bern, 2006, Peter Lang.
- MAKSA GYULA: Közvetlen demokrácia, rajzolt politika – svájci példák. Debreceni Disputa, 2010. 3. sz. 10–14.
- GAUDREULT, ANDRÉ – MARION, PHILIPPE: Un média naît toujours deux fois. S&R, avril 2000. 21–36.
- NERLICH, MICHAEL: Qu'est-ce un iconotexte? In Montandon, Alain (dir.): Iconotextes. Paris, 1990, CRCD Ophrys, 255–302.

⁹ A Genfi Protestáns Egyház honlapja a www.epg.ch címen érhető el. (2010. november 15.).

„A ti ünnepek a miénk is”

Hollandia és a Kálvin-ünnepélyek: 1864–2009¹

Fellapozva a nagyszabású Kálvin-jubileumokról tudósító egyházi lapok híradásait (ld. Gaál 2009a, 108–120; Gaál 2009b, 77–86), megfigyelhető, hogy e rövidebb írások, a külföldön zajló sokszínű ünnepi események bemutatását mellőzve, a hazai és genfi megemlékezésekről számolnak be részletesebben.² A *Debreceni Protestáns Lap* hasábjain már 1909. január 30-án az olvasható, hogy „*Kálvin követői Kálvin születésének négyszázados évfordulóját az egész világon megünneplik az 1909 év folyamán. Genf lesz a nemzetközi ünneplések színhelye.*”³ Nem sokkal ez után, július 3-án Ferenczy Gyula egyetemi tanár, a lap felelős szerkesztője (Zoványi 1977, 198) „Geneva” című írásában ismét a svájci események fontosságát hangsúlyozza, amikor így ír: „*Geneva. E város felé irányul e napokban minden igaz kálvinistának tekintete. Genevában vagy ahogy mi mondjuk, Genfben adnak találkozót egymásnak a nagy művelt református nemzetek*” (Ferenczy 1909a, 418).

A 2009-es hollandiai Kálvin-emlékév szellemtörténeti hátterét vizsgálva, először azt a kérdést érdemes feltennünk: a holland reformátusok miként vettek részt az egykori Kálvin-ünnepélyeken? Annak ellenére, hogy a reformátorral kapcsolatos nemzetközi megemlékezésekről csak néhány rövidebb terjedelmű egyházi tudósítás született, meglepően sokat tudunk a jelentősebb jubileumi üléseken résztvevő holland küldöttségekről. Ferenczy Gyula, aki több külföldi eseményről is beszámolt, az 1909-es genfi megemlékezésekről két ízben is kijelentette, hogy a hollandok távol maradtak az ünneplésektől. Ferenczy cikkében, arról tesz említést, hogy „*Hollandia s a holland reformátusok megengedhették magoknak azt a feltűnő elbánást, hogy tüntetőleg távol maradjanak a genevai jubilaris ünnepélyektől*” (Ferenczy 1909a, 418), hiszen „*a Kuypérista hollandok csak belsőleg ünnepelnek*” (Ferenczy 1909b, 474). E híradások alapján kijelenthető-e, hogy a holland reformátusok nemcsak az 1909-es, de az 1864-es (ld. Szilágyi 1864a, 752–755) és az 1936-os⁴ genfi emlékünnepélyektől is távol maradtak volna? A korabeli egyházi sajtóban megjelent „Kálvin-cikkeket és különszámokat”

¹ A tanulmány nem jöhetett volna létre a *Bibliás Kálvin Bizottság és a Debreceni Lelkészképzésért Alapítvány* támogatása nélkül.

² Vö. *Sárospataki Református Lapok*. (SRL) 1909. évi 24, 26, 28, 29 és 34. számok.

³ Emléket a magyar kálvinizmusnak Debrecenben. *Debreceni Protestáns Lap* (DPL) 1909. 5. sz. 73.

⁴ A genfi Kálvin-ünnepély. *Theológiai Szemle* 1936. 168; A Genfi Kálvinista Theológiai Kongresszus. *Magyar Kálvinizmus* 1936. 222–224.

olvasva, azonban megállapítható, hogy a holland reformátusok mindhárom genfi Kálvin-ünnepélyen részt vettek, Ferenczy Gyula tudósításaival ellentétben, még az 1909-es megemlékezéseken is!

Visszatekintés az 1864–1936 közötti Kálvin-ünnepségekre

1864 – A hagyományteremtő nemzetközi Kálvin-ünnepélyek sorát, az 1864. május 22–29. között rendezett híres genfi „vallásos gyűlés” (Szilágyi 1864a, 752) nyitotta meg. A reformátor egyház- és társadalomformáló szolgálatának emléket állító jubiláris rendezvények igen jelentősek voltak, hiszen a reformátusoknak szembe kellett nézniük azzal a még napjainkban is aktuális kérdéssel, hogy vajon helyes-e megemlékezni egy olyan emberről, akit saját kérésére egy jeltelen sírba temettek? (vö. Csalánosi 1864, 540–541; Révész 1864, 285–286) Ez a dilemma a kezdetektől fogva meghasonlást okozott itthon és külföldön egyaránt. (Szilágyi 1864b, 616–621) Kétségtelen ugyan, hogy az 1864-es külhoni megemlékezésekről szóló tudósítások nem őriznek egyetlen lényeges információt sem a holland reformátusok nemzeti Kálvin-jubileumára vonatkozóan, mégis – a magyar reformátusokkal ellentétben⁵ – ők minden bizonnyal korán egyetértésre jutottak a Kálvin-ünneplés kérdéseit illetően. A holland reformátusok 1864 májusában ugyanis központi szerepet játszottak a Reformáció Csarnokának létrehozásában (Győri 2009, 11–12). A svájci egyháztörténész, Merle D’ Aubigné 1861-ben, az *Evangeliumi Szövetség* genfi ülésén kezdeményezte, hogy létesítsenek Kálvin városában egy nagyméretű, többfunkciós közösségi csarnokot a genfi reformátor tiszteletére. A nemzetközi adománygyűjtést követően, (vö. Balogh 1891, 46) 1864. május 27-én, a reformátor halálának 300. évfordulóján áldották meg az épület telkét, s erről hazánkban először Balogh Ferenc emlékezik meg (Balogh 1871, 116–134). Balogh 1871-ben, a *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmezőben* így ír:⁶

⁵ A helyes emlékezés kérdése a Debrecenben felállítandó Kálvin-szobor ügyében később újra felmerült. Lásd: Emléket a magyar kálvinizmusnak Debrecenben. DPL 1909. 5. sz. 73; Kálvin emlék Debrecenben. DPL 1909. 14. sz. 217–218.

⁶ Az 1864-es hazai Kálvin-ünnepélyek hangulatát, negatívan befolyásolta az egyre inkább erősödő liberális teológia (vö. MÁRKUS 2005, 85–100; HOPPÁL-KOVÁCS 2009, 101–127), amely Balogh cikkében is érezteti hatását: „Egy magyar protestáns kő sincs hát a világ reformátusainak egyeteme által rakott ama Csarnokban! Oly nehéz azt ki is mondani!” (Balogh 1871, 132–133).

„megjelentek felhívás folytán az ünnepélyre angol és skót földről hat egyházi férfit [sic!], Franciaországból több lelkész, valamint Hollandiából, Helvétziából [sic!] és Berlinből (...) A holland reformátusok nevében Chantepie de la Saussaye, rotterdami lelkész szólt: ‘Kálvintól, irataiból és tanítványaitól vette Hollandia hitét, vallását, szertartásait és szervezetét. A ti ünnepek a miénk is. A mi hazánk Kálvinizmusa volt [sic!] az erő és szabadság éltető nedve, magva és elve’” (Balogh 1871, 120–121).

„A ti ünnepek a miénk is” – szólt a holland lelkész. Nem is lehetne szebben rámutatni arra: a holland reformátusok 1864-ben miként gondolkodtak és éreztek a Kálvin-ünneplés eszméjéről. S a holland lelkészek és teológusok nemcsak különféle nemzetközi rendezvényeken emlékeztek meg Kálvinnról, de komolyan vették a felismerését, hogy a genfi reformátor teológiai és szellemtörténeti hagyatéka akkor ismerhető meg legjobban, ha műveit a szélesebb rétegek számára is elérhetővé teszik. Így az 1864-es esztendő során a holland reformátusok nagy gondot fordítottak a Kálvinnról szóló könyvek kiadására és fordítására egyaránt.⁷

1909 – Kálvin születésének 400. évfordulóját 1909. július 2–10. között Genfben ünnepelték (B. Papp 1909a, 408–409), amelytől – a Debreceni Protestáns Lap híradása szerint – a holland reformátusok „*tüntetőleg távol maradtak*”. Nehezen kimutatható, hogy a cikk szerzője (Ferenczy Gyula) maga is jelen lett volna a svájci ünnepi eseményeken, ám bizonyos, hogy a *Kálvin-Szövetség* által szervezett hivatalos genfi utazáson nem vett részt: a szövetség által közzétett névsorban nem találkozunk Ferenczy névvel (vö. B. Papp 1909b, 94–96). Mindezek alapján feltételezhető, hogy a cikk szerzője nem kísérhette személyesen figyelemmel az ünnepi eseményeket, és a holland reformátusok 1909-es genfi részvételéről pontatlanul tájékoztatott. Ráadásul a *Kálvin-Szövetség* (Bucsay 1983, 235) által 1910-ben kiadott *Kálvin-jubileumi emlékkönyv* három ízben is említést tesz a genfi ünnepélyeken felszólaló holland küldöttekről, akik mindnyájan református lelkészek voltak.

A genfi református egyház az 1864-ben életre hívott Reformáció Csarnokában tartotta rendhagyó ülését (1909. július 3.), ahol többek között Bourlier E. és Groenewegen H. Y. hollandiai „kiküldött lelkészek” is beszédet tartottak (vö. B. Papp 1909b, 24. 28).

⁷ Fontosabb könyvek és kiadványok: RHIJN, LEONARD JOHANNES VAN: *Johannes Calvyn, waarin en hoe door ons na te volgen: kerkerlijje gedachtenisrede op zijnen 300-jarigen sterfdag*. 's-Gravenhage, 1864, Gerretsen; HASEBROEK, JOHANNES PETRUS: *Ter herinnering aan Calvoijn's driehonderdjarigen sterfdag*. Amsterdam, 1864, H. de Hoogh.

E jubileumi tanácskozás után, 1909. július 10-én⁸ avatták fel a Reformáció Emlékművét (*Monument International de la Réformation*), s ott több holland delegált is részt vett. Az Egyesület a Reformáció Emlékművéért (*Comités de L' Association Du Monument International de la Réformation*) hivatalos kiadványa szerint számos holland teológus vett részt az emlékmű előkészítő bizottságának munkájában⁹ (1902–1908), így nem meglepő, hogy egy holland lelkész, Daehne van Varick (vö. B. Papp 1909b, 59) is szerepelt a megnyitó beszédet tartó személyek között.¹⁰

Ferenczy Gyula értesüléseit megcáfolja a magyar kálvinizmus későbbi nagy alakja, Sebestyén Jenő is, aki 1909-ben utrechti ösztöndíjas teológusként¹¹ vett részt a genfi ünnepeken (vö. Ladányi 1986, 11). A *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 45. száma Sebestyén fordításában közli magyar nyelven J. J. P. Valetton utrechti egyetemi tanár „*Hollandiai hangok a magyarok genfi ünnepélyéről*” című írását. A genfi ünnepeken résztvevő magyarokról Valetton cikkében így emlékezik meg: „*a magyarok között voltak többen olyanok is, akik az utóbbi 30 év leforgása alatt hosszabb vagy rövidebb ideig Utrechtben is tanultak, s akik engem [Valetont] ha törve is, de holland nyelven szólítottak meg*” (Valetton 1909, 716). E források is arról tanúskodnak tehát, hogy a holland lelkészek nem maradtak távol az 1909-es genfi ünnepélyektől. Azok a holland reformátusok pedig, akik nem vettek részt e genfi ünnepélyen, vagy máshol tartottak Kálvinnal kapcsolatos előadásokat,¹² vagy éppen azon dolgoztak, hogy minél több holland Kálvin-kiadvány jelenhessen meg,¹³ folytatva azt a munkát, amely már 1864 előtt elkezdődött.

⁸ Lásd: *Monument International de la Réformation* (A Reformáció Emlékművének ismertetője). Genève, 1909, Libraire Kundig, 3.

⁹ Hazánkból Horvay János szobrászművész vett részt a *Reformáció Emlékműve pályázatán* 1909-ben. Lásd: Gyenge 1909, 56. 71–72; Hegyi 1993, 120).

¹⁰ Vö. *Monument International de la Réformation* (A Reformáció Emlékkönyvének albuma). Genève, 1909, Comités de L' Association Du Monument International de la Réformation, 92.

¹¹ Sebestyén Jenő a „Stipendium Bernhardinum” segítségével, közel három esztendeig tanulhatott az utrechti egyetemen (vö. Patay 1950, 11–12).

¹² Az egykori tudósítások alapján például „*Dr. Barwinck Amsterdamból az Institutio főbb tanításairól értekezett*” az angol presbyteri egyház ünnepélyes közgyűlésén lásd: Kálvin-jubileum külföldön. DPL 1909. 48. sz. 761.

¹³ Az 1909-es fontosabb holland kiadványok: KUYPER, H. H.: *Calvijn en Nederland. Utrecht, 1909*, Ruys; DATEMA, SJABBE: *Uit het leven en werken van Johannes Calvijn. Rotterdam, 1909*, Zwagers.; PENNING, LOUWRENS: *Het leven van Johannes Calvijn en zijn tijd: aan het Nederlandsche volk verhaald. Rotterdam, 1909*, Bredée.

1930 – Jóllehet, a Kálvin szülővárosában, 1930-ban tartott Kálvin-ünnep nem hozható szorosabb összefüggésbe a reformátor tiszteletére rendezett nemzetközi megemlékezésekkel, mégis jelentős szerepet játszott az újkori kálvinizmus felébredésében. Noyon óvárosában, a Kálvin család egykori háza helyén található *Musée Jean-Calvin* alapkövételét 1927. július 27-én (vö. Pannier 1929, 11–15), ünnepélyes megnyitását pedig 1930-ban tartották. A múzeumátadó ünnepségén mindazok az országok képviseltették magukat, akik anyagilag is hozzájárultak az épület és a benne található „Kálvin-szoba” létrehozásához, így például Franciaország, Magyarország, az Egyesült Államok és Hollandia. Az ünnepi alkalom holland vonatkozásairól a *Kálvinista Szemle* 1930. július 26-án számol be részletesebben. Németh B. Mihály tudósítása alapján a „nagy holland egyház több küldötte” is részt vett a megnyitón, de a cikk írója egyet sem nevez meg közülük, csupán az egyik delegált felszólalásának rövid részletét közli (vö. Németh 1930, 247). A „Kálvin szülőházánál” 1930-ban elhangzott holland ünnepi beszéd minden részletében a Chantepie de la Saussaye által, 1864-ben tartott jubiláris beszéd hangulatát idézi:

„Kálvin a maga tiszta bibliai kegyességével, ragyogó szellemével (...) kitörölhetetlen nyomott hagyott egyházi életünkön, irodalmunkon, művészetünkön, szóval népünk egész jellemén. Isten után neki köszönhetjük vallási és politikai területen lévő legszentebb lelki javainkat, neki aki a nehéz napokban (...) szabadsághőseink egész nemzetségének a leghelyesebb utat mutatta meg” (Németh 1930, 247).

A holland küldött szavai így nemcsak a holland egyházakat alapvetően meghatározó „Kálvini örökség” fontosságát mutatják, de jelzik a kuyperi „neokálvinizmus” (Heslam 1998, 1–9) – hazánkban „történelmi kálvinizmus” (Nagy 1955, 106–107) – egyre erősödő hatásait is, ezért a holland és magyar gyülekezetek több ezer francia frankkal támogatták a múzeum létrehozását.¹⁴

1936 – Kálvin János *Institutiojának* első, bázeli kiadásának 400. évfordulóján¹⁵ számos tudományos ülésszakot rendeztek itthon és külföldön egyaránt (Sípos 1937, 39). Az „Institutio-évének” ünnepi eseményeit azonban jelentősen átszötte a genfi reformáció megindulásának (1536) jubileumi konferencia- és programsorozata, ezért az 1936. június 12–17. közötti megemlékezéseknek ismét csak Genf városa adott otthont

¹⁴ A *noyoni Kálvin János Múzeum emlékkönyve* szerint a hollandok 23 ezer, a magyarok pedig közel 19 ezer francia frankkal támogatták a múzeum létrehozását (vö. Pannier 1929, 18).

¹⁵ Lásd Jubileumok: Kálvin János Institutioja. *Theológiai Szemle* 1936. 157; A genfi Kálvin emlékünnep. *Theológiai Szemle* 1936. 168.

(Sebestyén 1936a, 83–84; Vásárhelyi 1936, 81–82). Az 1936-os esztendő a holland reformátusok számára ugyancsak egy kettős ünnepet hozott, hiszen „az 1886. évi nagy hitvallásos reformációi mozgalom 50 éves jubileumát ünnepelte a szigorú református egyház”¹⁶ – írja Sebestyén Jenő a *Magyar Kálvinizmus* oldalain (Sebestyén 1938, 139–140. vö. Jos 2001, 328–331).¹⁷

A genfi kálvinista teológiai kongresszust 1936 nyarára hívták össze, amelyen a kitűnő nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező tanár, Sebestyén Jenő képviselte a magyar reformátusságot. A Budapesti Theológiai Akadémia professzora, többek között ezt írta külföldi tudósításában: „a kongresszusra Skóciából, Hollandiából, Amerikából, Németországból (...) és természetesen Magyarországról is érkeztek küldöttek” (Sebestyén 1936b, 222). A holland küldöttek részt vettek az 1936-os genfi ünnepélyeken is; tették ezt annak ellenére, hogy lépten-nyomon „érezhető volt a barthiánusok különálló csoportja”, amely a kongresszus során

„nem dolgozott harmonikusan együtt (...) a református teológiai [sic!] hívek seregével ezért nem egyszer futottak, főleg a németek, a kongresszus folyamán és a viták hevében, a történelmi értelemben vett kálvinista teológia híveikhez azért, hogy senki el ne hagyja [az előadásokat]” (Sebestyén 1936b, 222).

Visszatekintés a 2009-es hollandiai Kálvin-év főbb eseményeire: „500 jaar Calvijn”

Annak ellenére, hogy hazánkban az írott és az elektronikus egyházi sajtó is megkülönböztetett figyelemmel kísérte a 2009-es nemzetközi Kálvin-émlékévek mozzanatait, a hollandiai „500 jaar Calvijn” esemény-és programsorozatairól csak kevés külföldi tudósítást lelhetnek föl a református olvasók.¹⁸

A részletesen kidolgozott programok a hollandiai Kálvin-jubileum legfontosabb tudományos és kulturális eseményeit¹⁹ a következő sorban mutatják:

¹⁶ Egy nevezetes jubileum. *Magyar Kálvinizmus* 1936. 1–2. sz. 28.

¹⁷ Vö. Kálvin Intitutiójának négyszázéves emlékünnepe Genfben. DPL 1936. 7. sz. 133.

¹⁸ Itt jegyezzük meg, hogy a *Református Lapja* 2009 októberéig, csupán egy olyan rövid hírt tett közzé, amely a hollandiai Kálvin-eseményekkel foglalkozik lásd: Kálvin-hírek a nagyvilágból. *Reformátusok Lapja* 2009. 2. sz. 3.

¹⁹ A főbb eseményeket lásd a holland Kálvin-év hivatalos honlapján: www.500jaarcalvijn.nl

- A) Hollandia és a nemzetközi, tudományos Kálvin-konferenciák,
- B) a *Calvijn Handboek* és a különböző Kálvin-kiadványok és
- C) kulturális és szórakoztató célú rendezvények.

A) Hollandia és a nemzetközi, tudományos Kálvin-konferenciák

A putteni Kálvin-konferencia: az Amszterdamtól mintegy hetven kilométerre található Vanenburg-kastélyban rendezték meg az „500 jaar Calvijn” nyitó eseményét jelentő putteni nemzetközi Kálvin-konferenciát, „*Kálvin János – szent vagy bűnös?*” címmel.²⁰ A 2009. október 30. – november 1. közötti tudományos ülészak színes programfűzetében a következőket írták:

„Kálvin János születésének 500. évfordulójának alkalmából az Apeldoorni Teológiai Egyetem keretében működő Intézet a Reformáció Kutatásáért²¹ elhatározta, hogy a híres reformátorról megemlékezve, Hollandiában egy nemzetközi konferenciát hív életre. Vezető európai és észak-amerikai kutatók vitatják meg, hogy Kálvin milyen reformátor is volt valójában, továbbá azt, hogy hatását miként is vizsgálhatnánk 500 év távlatából.”

A holland református napilap, a *Nederlands Dagblad* tudósításai szerint²² közel 120 magasan kvalifikált Kálvin-kutató fogadta el a rendező intézmény (*Instituut voor Reformatieonderzoek*) meghívását. A putteni tanácskozás, több mint 20 prezentációja két nagyobb témakörben – „Kálvin, a reformátor” és „Kálvin, a szent” – hangzott el, amelyeket az Erasmus és Kálvin 16–17. századi műveiből rendezett antik könyvvásár tett még érdekesebbé. Az előadók között főleg azokat a nemzetközi Kálvin-kutatókat találhatjuk meg, akik valamilyen formában hozzájárultak a konferencia első napján bemutatott *Calvijn Handboek* létrehozásához.

A konferencia legfontosabb üzenetét Isabelle Graesslé, genfi Kálvin-kutató fogalmazta meg, aki a „*Genf városa Kálvin ellen*” című előadásában így figyelmeztetett a nemzetközi Kálvin-év veszélyeire: „*a 2009-es jubileum szempontjából sose feledjük,*

²⁰ A Magyarországi Református Egyházat a konferencián, Dr. Márkus Mihály, a zsinati Kálvin Bizottság elnöke képviselte (vö. Magyar 2009a, 5).

²¹ Az intézetet dr. Herman J. Selderhuis, az *Apeldoorni Teológiai Egyetem* egyháztörténeti és egyházpolitikai tanszékének professzora vezeti. Bővebben lásd: www.instituutreformatieonderzoek.nl

²² KLAMER, JACO: *Calvijn voerde geen heilige terreur in Geneve. Nederlands Dagblad* (2008. okt. 31.), (www.nd.nl/artikelen/2008/oktober/31.)

*hogy nem csinálhatunk Kálvinból szentet! Kálvin nem volt sem bűnös, sem szent, csak egy ugyanolyan ember, mint mi magunk.*²³

A genfi Kálvin-konferencia: a tudományos szimpóziumok és előadások sorában a putteni tanácskozást, a 2009. május 24–27. között rendezett genfi nemzetközi Kálvin-konferencia követte (Magyar 2009b, 6), amely az előzetes célkitűzésekhez²⁴ hűen: valóban a 2009-es Kálvin-jubileum egyik legmeghatározóbb kulturális eseményének bizonyult. A „Kálvin és hatása 1509–2009” címmel a Genfi Egyetem és a Reformáció Történetének Kutatóintézete által közösen rendezett tudományos ülészekon számos elismert Kálvin-kutató vállalkozott a reformátor generációkon, földrészeken és nemzeteken átívelő történeti hatásának megrajzolására. A közel húsz országból érkezett előadók, a Genfi Nemzetközi Konferencia Központ (CICG) plenáris ülésein mutathatták be részletesen, a genfi reformátor teológiájának háttérét és fogadtatását 1509-től egészen napjainkig.

Az „500 jaar Calvijn” programsorozatból jól látható, hogy a hollandiai egyházak, felismerve a genfi nemzetközi Kálvin-ünnepélyek értékteremtő hagyományát, több jeles Kálvin-kutatóval is képviseltették magukat. Az ülészek fő, illetve párhuzamosan ülésező szekcióiban mintegy tíz holland kutató vizsgálta a reformátor gondolatainak maradandó spirituális, gazdasági és politikai hatását és értékét. A csoport legkiemelkedőbb alakja, a már bemutatott Herman J. Selderhuis professzor volt, aki konferencia első napján, a „Kálvin teológiájának rövid hatástörténete” című előadásával készítette elő a párhuzamosan dolgozó szekciók munkáját, megvilágítva a reformátor gondolatainak több évszázados történeti kontextusát. Az apeldoorni professzor felszólalását, május 25-én Bart Wallet és Erniste van der Wall, május 26-án Frans P. van Stam, Mirjam G. K. van der Veen és Erik A. de Boer, május 27-én pedig Cornelis van der Kooi előadása követte.

A dordrehti Kálvin-konferencia: a nemzetközi Kálvin-konferenciák sorát Hollandiában, a „Kálvin János és teológiájának fogadtatása a református ortodoxiában” című, két napos tudományos szimpózium folytatta, amelyet 2009. június 4–5-én rendeztek (Magyar 2009c, 6). A Dordrecht óvárosában található lutheránus Szentháromság templom adott otthont az *Apeldoorni Teológiai Egyetem* és a *Kálvin Teológiai Intézet* (Calvin Theological Seminary, Grand Rapids, USA) által közösen megrendezett

²³ Lásd: GRAESSLÉ, ISABELLE: „Geneva against Calvin. A myth of the non-saint.” Elhangzott a putteni nemzetközi Kálvin-konferencia harmadik napján, 2008. november 1-jén.

²⁴ Lásd: Kálvin-jubileum genfi előkészítő bizottságának nyilatkozata. *Református Egyház* 2008. 1–2. sz. B/3.

tudományos ülésszaknak, ahol közel hetven Kálvin-kutató vizsgálta a reformátor teológiájának hatását, a 16. századtól egészen a 19. század hajnaláig. A konferencia színes, gazdagon illusztrált meghívójában ez olvasható:

„Kálvin a kálvinizmus ellen. Egészen napjainkig, ez a tudományos tétel jellemezte a reformátor és szellemi örököseinek kapcsolatát, hiszen a kutatók jelentős része úgy vélte, hogy a kálvinizmus, története során gyakran át-, illetve félreértelmezte a reformátor teológiai hagyatékát.”

Willem J. van Asselt (Leuven) köszöntője után, a 17 előadó igen változatosan mutatta be a holland protestantizmus meghatározó alakjainak (Jacob Arminius, Gisbertus Voetius és Johannes Coccejus) teológiáját, különös tekintettel arra a kérdésre: e jeles teológusok hogyan értelmezték és használták Kálvin legfontosabb műveit, így *Institutió*jának különböző kiadásait, kommentárjait, értekezéseit. (A konferencia résztvevői és rendezői vállalták az elhangzott prezentációk könyv formában történő közzétételét – a Kálvin-kutatás szemszögéből is igen értékes előadások remélhetőleg hamarosan hozzáférhetővé válnak a szélesebb szakmai és érdeklődő közönség számára is.)

B) a Calvijjn Handboek és a különböző Kálvin-kiadványok

Calvijjn Handboek: a hollandiai Kálvin-kiadványok között minden bizonnyal a Herman J. Selderhuis által szerkesztett *Calvijjn Handboek* a legjelentősebb, hiszen a könyv a 2009-es nemzetközi Kálvin-jubileum legsikeresebb tanulmánykötetének is bizonyult.²⁵ Népszerűségére utal, hogy első, holland nyelvű kiadását követően, a német, angol és olasz nyelvű fordítás is elkészült. Jóllehet a kötet holland nyelvű kiadása²⁶ után már 2008 decemberében közzé tették a német fordítást,²⁷ a tanulmánykötet angol nyelvű kiadását²⁸ (több lényeges fordítási hiba miatt) egészen 2009 nyaráig elhalasztották.

²⁵ A *Calvijjn Handboek*-hoz hasonlóan, egy másik holland nyelvű összefoglaló tanulmánykötet is készült ld. BALKE, WILLEM – SPIJKER, WILLEM VAN’T – KLOK, JAN C. (red.): *Johannes Calvijjn zijn leven, zijn werk*. Kampen, 2009, Kok.

²⁶ SELDERHUIS, HERMAN J. (red.): *Calvijjn Handboek*. Kampen, 2008, Kok.

²⁷ SELDERHUIS, HERMAN J. (hrsg): *Calvin Handbuch*. Tübingen, 2008, Mohr Siebeck.

²⁸ SELDERHUIS, HERMAN J. (ed.): *Calvin Handbook*. Grand Rapids, 2009, William B. Eerdmans Publishing.

A két fajta kötésváltozatban (papír és keménykötés) is elérhető könyv tartalmi szempontból négy nagyobb témára osztható: A) bevezetés, B) a személy, C) az életmű és D) hatás és fogadtatás. A tanulmányok részletes ismertetésére nincs módunk, hiszen mintegy 60 szerző, több mint 560 oldalnyi írásáról van szó.

Kiemelendő azonban, hogy a tanulmánykötet szerzői közül, három jeles Kálvin-kutató is részt vett a Budapesten, 2009. augusztus 24–25-én rendezett nemzetközi Kálvin-konferencián: Frank van der Pol, Anthony N. S. Lane és Marius Ravenswaay.²⁹

Kálvin adatbázis: a holland Kálvin-kiadványok sorában a második legfontosabb munka az apeldoorni székhelyű *Instituut voor Reformatieonderzoek* nevéhez fűződik, hiszen az intézet, készülve a nemzetközi Kálvin-évre, kiemelt projektként kezelte 2006-ban a „*Calvini Opera Database*” DVD létrehozását, amely nem csupán a reformátor összes művét, de a *Corpus Reformatorum* teljes anyagát is tartalmazza, egyaránt megkönnyítve az egyes szövegrészek keresését és kezelését.³⁰

A Brill kiadó könyvei: A 2009-es nemzetközi Kálvin-év szempontjából (a *Calvijn Handboek*-ot követően) az egyik legértékesebb összefoglaló munka a Johan Niet, Herman Paul és Bart Wallet szerkesztésében, *Sober, Strict, and Scriptural Collective Memories of John Calvin, 1800–2000* címmel megjelent tanulmánykötet. Gaál Bontond, a könyv egyetlen magyar vonatkozású tanulmányának szerzője, így jellemzi a könyv hátterét:

„2006 nyarán holland egyháztörténészek arra kértek, hogy készítssek egy tanulmányt angol nyelven a 'magyarországi Kálvinról'. Gyűjteményes kötetet terveztek hasonló témákkal. Több országból kértek föl kutatókat. Nem az érdekelte őket, hogy Kálvin teológiája miként gyökerezett meg a magyar reformáció egyházi gondolkodásában, hanem az, hogy mi látható Kálvinból a magyar történelemben” (Gaál 2009b, 66).

E célkitűzésekkel született meg a 14 írásból álló tanulmánykötet, mely méltón idézi fel a reformátor teológiai, kulturális és történeti hagyatékát és emlékeit.³¹

A Brill gondozásában már korábban megjelent kiadványok közül, a budapesti Kálvin-konferencián is résztvevő Erik A. de Boer „*John Calvin on the Visions of Ezekiel*.”

²⁹ Lásd: Nemzetközi Kálvin-konferencia. *Reformátusok Lapja* 2009. 36. sz. 7.

³⁰ A 800 eurós adathordozó, közel 22 ezer oldalt tartalmaz.

³¹ Vö. BEBBINGTON, DAVID: „*Response to Sober, Strict and Scriptural*”. Az előadás elhangzott a genfi Kálvin-konferencia második napján, 2009. május 26-án.

*Historical and Hermeneutical Studies in John Calvin's sermons inédits, especially on Ezekiel 36-4.*³² című könyvét érdemes még kiemelni, hiszen napjaink Kálvin-kutatásában ez a legfrissebb, Kálvin (Ezékiel) prédikációit tartalmazó munka.

Népszerűsítő Kálvin-kiadványok: eltekintve a számos népszerűsítő munka felsorolásától, a 2009-es jubileumi Kálvin-könyvek sorából kiemeljük az apeldoorni professzor, H. J. Selderhuis történeti művét,³³ melyet a holland Kálvin-kutatás egyik legkiemelkedőbb alakjának, Wulfert de Greef könyvei folytatnak³⁴. Az ünnepi kiadványok között meghatározó a reformátor *Zsoltárok könyvéhez írt magyarázata* (két kötetben)³⁵, amely azért is különleges, mert a kommentár első, holland nyelvű fordítása közel 150 évvel ezelőtt jelent meg. Elsősorban a reformáció története iránt érdeklődőknek ajánlják Mirjam van Veen *Calvijjn*³⁶ című munkáját, amelynek legfontosabb sajátossága, hogy Kálvin életének és munkásságának bemutatását nem szakítja el a reformátor korának történeti kontextusától.

C) kulturális és szórakoztató igényű rendezvények

Az „500 jaar Calvijjn” részletes esemény-naptárából jól látható: az összeállított programok túlnyomó része leginkább a holland reformátusok széles tömegéhez szól, előtérbe hozva a közösségi ünneplés gyülekezeti és családi aspektusait is.

A központi megemlékezést 2009. május 30-án, a dordrehti Nagytemplomban tartották. Az ünnepi alkalmon felszólaló Roel Kuiper professzor egy igen izgalmas témáról szólt: Kálvin jelentősége a holland politika számára. Kuiper előadását Herman J. Selderhuis, apeldoorni egyháztörténész beszéde követte. Ő a reformátor gondolatait a holland teológia szemszögéből vizsgálta. Ezt követően James Kennedy Kálvin közéleti hatását és befolyását mutatta be röviden.³⁷

³² BOER, E. A. (ed.): *John Calvin on the Visions of Ezekiel. Historical and Hermeneutical Studies in John Calvin's sermons inédits, especially on Ezekiel 36-48*. Leiden, 2006, Brill.

³³ Lásd: SELDERHUIS, HERMAN J.: *Calvijjn! Eenmalige glossy over het Nederlands calvinisme heden ten dage*. Zoetermeer, 2009, Boekencentrum. Selderhuis másik Kálvin-életrajza angol nyelven jelent meg: uő: *John Calvin. A Pilgrim's Life*. Downers Grove, 2009, IVP Academic Press.

³⁴ GREEF, WULFERT DE: *Johannes Calvijjn zijn werk en geschriften*. Kampen, 2009, Kok. és uő.: *Calvijjn en cijn uitleg van de Psalmen*. Kampen, 2009, Kok.

³⁵ CALVIJN, JEAN: *Verklaring van de Psalmen* (Deen 1-2). Kampen, 2008, Kok.

³⁶ VEEN, MIRJAM VAN: *Calvijjn*. Kampen, 2009, Kok.

³⁷ Lásd: Kálvin-hírek a nagyvilágból. *Reformátusok Lapja*, 2009. 2. sz. 3.

Az „500 jaar Calvijn” rendezvényei közül kiemelem még a 2009. május 7. és október 31. között „*Kálvin és mi*” címmel rendezett emlékkiállítást. A holland reformáció egyik legfontosabb színhelyén, a *dordrecht* Nagytemplomban (Grote Kerk) volt megtekinthető az a tárlat, amely a debreceni „Kálvin János 500 éve” című emlékkiállítás hangulatát idézve, lépésről-lépésre mutatta be Kálvin életének fontosabb eseményeit. A kiállítás anyagát, a genfi *Reformáció Múzeumában* is bemutatott „Kálvin János egy napja” videó- és hanganyagait tették színesebbé. Ám a kiállítás valódi értékét az adja, hogy a tárlatok nem merülnek ki csupán a reformátor életrajzának és munkásságának ismertetésében, de próbálnak rámutatni a történelem során több részre szakadt holland (református) egyházak közös gyökereire is, amelyeket – amint azt az egykori Kálvin-jubileumi ünnepeken elhangzott beszédek is bizonyítják – Kálvin közös hagyatéka táplál.

A hollandiai Kálvin-év esemény/programsorozatainak egyik leginspirálóbb rendezvénye minden bizonnyal a „*Kálvin és én*” című fotókiállítás volt. A magyarországi kezdeményezésekhez hasonló pályázatra Hollandiában több ezer fotó érkezett, mozgósítva nemcsak az idősebb, hanem a fiatalabb korosztályokat is. A 2009. május 8. és augusztus 30. között a *dordrecht* *het Hof* épületében kiállított fotók mindegyike a kálvini reformáció hétköznapi kérdéseit és problémáit feszegette. A tárlat sikerének tekinthető, hogy felhívta a figyelmet a reformátor gondolatainak ma is időszerű, társadalmakat és országokat is átformáló értékeire.

Összegzés

Hollandia és a Kálvin-ünnepélyek (1864–2009) legfontosabb esemény- és programsorozatai jól példázzák, hogy a reformátor teológiai és szellemtörténeti hagyatékának emlékezte, legyen az nemzeti vagy éppen nemzetközi, „csak annyiban tényező (...) csak akkor ér valamit, ha duzzadó hitéletből fakad, mint hála, (...) mint elkötelezettség és ígéret” (Sípos 1936, 214).

IRODALOM

- BALOGH FERENC: Egyházi tanulmányút Francia földön. *Protestáns Szemle* 1891. 46.
- B., PAPP ISTVÁN: A genfi út. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1909. 26. sz. 408–409. (B. Papp 1909a)
- B., PAPP ISTVÁN – KOVÁTS, J. ISTVÁN (szerk.): *Kálvin jubileumi emlékkönyv. A magyarok genfi útja.* Budapest, 1910, Kálvin-Szövetség. (B. Papp 1909b)
- CSALÁNOSI JÁNOS: Kálvin-ünnepély s Kálvinnak egy most felfedezett végrendelete. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1864. 17. sz. 540–541.
- FERENCZY GYULA: Geneva. *Debreceni Protestáns Lap* 1909. 27. sz. 418. (Ferenczy 1909a)
- FERENCZY GYULA: A Kálvin-ünnep külföldön. *Debreceni Protestáns Lap* 1909. 30. sz. 474. (Ferenczy 1909b)
- GAÁL BOTOND: “Calvin’s Truth” and “Hungarian Religion”: Remembering a Reformer, in Niet, Johan – Paul, Herman – Wallet, Bart (ed.): *Sober, Strict, and Scriptural Collective Memories of John Calvin, 1800–2000.* Leiden, 2009, Brill, 108–120. (Gaál 2009a)
- GAÁL BOTOND: Kálvini vonások a magyarok lelki arcán. *Confessio* 2009. 1. sz. 77–86. (Gaál 2009b)
- GYENGE JÁNOS: Külföldi Szemle. *Debreceni Protestáns Lap* 1909. 4. sz. 56. és uő. *uo.* 1909. 5. sz. 71–72.
- GYÖRI JÁNOS (szerk.): *Emlébeszéd Kálvin felett. Tartotta Genfben Merle D’ Aubigné* (Református Művelődéstörténeti Füzetek 1). Debrecen, 2009, Tiszántúli Egyházkerület.
- HEGYI FÜSTÖS ISTVÁN: Kálvin régebbi és újabb ábrázolása. *Confessio* 1993. 2. sz. 119–122.
- HESLAM, PETER S. (ed.): *Creating a Christian Worldview. Abraham Kuyper’s Lectures on Calvinism.* Grand Rapids, 1998, Eerdmans Publishing.
- JOS, COLIJN: *Egyetemes egyháztörténet.* Gödöllő, 2001, Iránytű Alapítvány.
- KOVÁCS ÁBRAHÁM: A liberális teológia és a vallástudomány: Kovács Ödön vallásbölcészeti kézikönyve. In Hoppál Mihály – Kovács Ábrahám (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Vallástudomány történetéből.* Budapest, L’Harmattan, 2009, 101–127.
- LADÁNYI SÁNDOR: Sebestyén Jenő. In uő. (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára.* Budapest, 1986, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya.
- MAGYAR BALÁZS DÁVID: Kálvin-konferencia Puttenben. *Reformátusok Lapja* 2009. 1. sz. 5. (Magyar 2009a)
- MAGYAR BALÁZS DÁVID: Kálvin és hatása 1509–2009. Nemzetközi Kálvin-konferencia Genfben. *Reformátusok Lapja* 2009. 26. sz. 6. (Magyar 2009b)
- MAGYAR BALÁZS DÁVID: Nemzetközi Kálvin-konferencia Dordrechtben. *Reformátusok Lapja* 2009. 26. sz. 6. (Magyar 2009c)
- MÁRKUS JENŐ: *A liberális szellem a magyar református egyházban.* 2. kiad, Budapest, 2005, Kálvin Kiadó.
- Monument International de la Réformation* (A Reformáció Emlékművének ismertetője). Genève, 1909, Libraire Kundig.
- Monument International de la Réformation* (A Reformáció Emlékkönyvének albuma). Genève, 1909, Comité de L’Association Du Monument International de la Réformation.
- NAGY BARNA: A történelmi kálvinizmus korszaka. In Pap, László – Bucsay, Mihály (szerk.): *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története 1855–1955.* Budapest, 1955, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.
- NÉMETH B. MIHÁLY: Holland szó Kálvin szülőházánál. *Kálvinista Szemle* 1930. 30. sz. 247.

- PANNIER, JACQUES (ed.): *Musée Jean Calvin* (A noyoni Kálvin János Múzeum kiadványa). Noyon, [1929], [k.n.].
- PATAY PÁL: Sebestyén Jenő. *Református Egyház* 1950. 12. sz. 11–12.
- PUBLIUS: Barthiánizmus és kálvinizmus. *Magyar Kálvinizmus* 1936. 1. füzet. 41–47.
- RÉVÉSZ IMRE: *Kálin élete és a kálvinizmus*. Pest, 1864, Osterlamm Károly kiadása.
- SEBESTYÉN JENŐ: A genfi kálvinista theologiai kongresszus. *Magyar Kálvinizmus* 1936. 6–12. sz. 222. (Sebestyén 1936b)
- SEBESTYÉN JENŐ: A genfi nemzetközi kálvinista theologiai kongresszus aktái. *Magyar Kálvinizmus*. 1938. 3. füzet, 139–140.
- [SEBESTYÉN JENŐ]: Magyarok az Institutio ünnepén Genfben. *Debreceni Protestáns Lap* 1936. 5. sz. 83–84. (Sebestyén 1936a)
- SÍPOS ISTVÁN: A magyar Kálvin-ünnepések lelki rugói. *Magyar Kálvinizmus* 1936. 6–12. sz. 214.
- SÍPOS ISTVÁN: Kálvin-előadások Budapesten. *Magyar Kálvinizmus* 1937. 1. sz. 39.
- SZEKERES MIHÁLY: Kálvin ünnep a Dunántúli H. Hitv. Egyházkerületben. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1864. 19. sz. 598.
- SZILÁGYI FERENC: Kálvin-ünnepély Genevában. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1864. 24. sz. 752–755. (Szilágyi 1864a)
- SZILÁGYI FERENC: Még egyszer Calvin-ünnepély. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1864. 20. sz. 616. (Szilágyi 1864b)
- VALETON, P. J.: Hollandiai hangok a magyarok genfi ünnepélyéről. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1909. 45. sz. 716.
- VÁSÁRHELYI JÁNOS: Kálvin éve. *Református Szemle* 1936. 6. sz. 81–82.

A tabloidizáció megjelenése a megyei napilapokban

A Zalai Hírlap vizsgálata

Tabloidizáció

A tabloidizáció jelensége néhány évtizede jelent meg a média területén, és a médiapiac számos képviselőjének arcukat, tartalmi kínálatát érintette, többek között a napi sajtót is. Maga a folyamat meglehetősen összetett és szerteágazó, még a kutatók körében sem teljesen tisztázott a jelentősége. Megfigyelhető, hogy a politikai hírek átadják helyüket a bűnügyeknek, a napi hírek jelentősége csökken, a szociális ügyek információin alapuló kezelése felől az érdeklődés eltolódik a hírességek életét bemutató szórakoztató történetek felé. A vizualitás lesz az uralkodó rendező elv, s ez a hírekben szórakoztató látványosságként jelenik meg (vö. Turner 1999, 59).

Frank Esser *'Tabloidization' of News* című tanulmányában kifejti: a tabloidizáció a kommercializálódott média egyenes következménye, amelyet általában az az igény hoz létre, hogy a mediaszolgáltatók nagyobb közönség érdeklődését keltsék fel. A jelenség körülbelül száz évvel ezelőtt kezdődött, amikor az újságok hasábjain megjelentek a közönség érdeklődésére számot tartó, sporthíreket és egyéb szórakoztató tézék kábító hatásúak s könnyen fogyaszthatók voltak, jelentésük a médiába is átszivárgott. A 20. század első felében kezdték alkalmazni a kifejezést azokra az újságtípusokra, melyek mérete jelentősen kisebb volt a megszokottnál, ennek köszönhetően pedig könnyen kézbe vehetők és olvashatók voltak a vonaton és buszon. A magyar terminológiában az „árusítás körülményeire utaló kifejezés, a »bulvárlap« szó terjedt el” (Császi 2003, 157). A „tabloidizáció” fogalma azonban meglehetősen új. Az 1990-es években jelent meg az amerikai szóhasználatban, jelentése a fontos hírek háttérbe szorulásaként, illetve a szexualitás, a botrány, az infotainment felértékelődéseként foglaltható össze (vö. Esser 1999, 292).

A tabloidizáció megítéléséről megoszlanak a vélemények, egyes kutatók pozitívan nyilatkoznak róla, mások károsnak ítélik. Mine Gencel Bek a tabloidizáció védelmezőinek érvelését részesíti előnyben, a tabloidizáció hasznos tulajdonságai közt említve, hogy a tabloid újságírás kritizálhatja a domináns értelmezéseket, alternatív realitást kínálhat a hivatalos értelmezéssel szemben, továbbá bírálhatja a hegemónikus normákat és értékeket. Értelmezésében a tabloidizáció fontos érdeme, hogy olyan dolgokat tesz láthatóvá, melyek egyéb körülmények között rejtve maradnának (vö. Bek 2004, 372).

Császi Lajos szerint a szónak nincs pontosan meghatározható jelentése, de a tabloidok legfontosabb jellemzője, hogy a közönség legszélesebb rétegeihez szól, igyekeznek kielégíteni az olvasói igényeket (vö. Császi 2003, 157). A középosztály és a professzionális újságírás emiatt korábban lenézően kezelte az ilyen sajtótermékeket. Manapság azokat a lapokat tekintjük tabloidnak, melyek színesek, s tartalmuk vagy közlésmódjuk miatt általában továbbra sem számítanak az úgynevezett „tiszteletre méltó” sajtó képviselői közé. Ebbe a kategóriába sorolhatók az elektronikus sajtó bizonyos szórakoztató műfajai is, mint a szappanoperák, a reality show-k és a talkshow-k. E műsorok közös jellemzője, hogy a populáris kultúrát jelenítik meg, nézőpontjuk szubjektív, az érzelmeket veszik célba, és gyakran nem megbízható forrásokon alapulnak. A tabloidok a privát szféra eseményeit láthatóvá teszik, ezzel elégitve ki az olvasók arra irányuló igényét, hogy betekintést nyerjenek a hírességek magánéletébe, részesei legyenek az ismert személyiségek mindennapjainak. A hangsúly a szórakoztatáson van: a tabloidok hírei különleges eseményekről, katasztrófákról, bűnügyekről és a szexualitásról szólnak. „Közös jellemzőjük, hogy vagy a mindennapi emberek nem mindennapi élményeivel, vagy a nem mindennapi emberek mindennapi dolgaival foglalkoznak, azaz a társadalmi életnek nem az intézményi, hanem az emberi oldala áll az érdeklődésük középpontjában” (Császi 2003, 163). A tabloid olyan képet fest a társadalomról, melyben minden állandóan változik, és a normák elvesztették jelentőségüket. Ily módon „a tabloid nem hisz semmiféle morális rendben, és ezért az iróniát és a humort is a távolságtéremelés és nem a javítás eszközének tekinti” (i. m. 164).

A tabloidizáció sajátosságai három fő mozzanat köré rendezhetők: ezek a forma, a tartalom és a szereplők (vö. Kiss 2003, 10).

Forma: Előtérbe kerülnek olyan formai elemek, melyek korábban csak a tabloidokra voltak jellemzők. Ide sorolható az újságok alakja, a betűk mérete, a fényképek száma és nagysága, illetve a fényképek és a hozzájuk tartozó szövegek elhelyezkedése.

Tartalom: A tabloidra jellemző témák más műfajokban is megjelennek. A politikai, gazdasági és társadalmi problémákkal foglalkozó témákat felváltják a szórakoztató, a sport világgal foglalkozó és a botrányos ügyeket taglaló írások. Megfigyelhető, hogy a „komoly” témák is a populáris médiára jellemző tálalásban jelennek meg: az utca emberének nézőpontjából mutatják be a történeteket.

Szereplők: A tabloidizáció megfigyelhető az interaktivitásra való törekvésben, mely arra irányul, hogy a közönséget beszervezzik a médiában zajló folyamatokba. Gyakran megfigyelhető, hogy egyes műsorokban bizonyos „nagy horderejű” kérdésekről kikérlik a közemberek véleményét.

A tabloidok az utolsó egy-két évtizedben látványosan növelték népszerűségüket, mivel a „hírek mindinkább szórakoztató műsorokká alakultak, a korábban magánjellegűnek tekintett ügyek pedig közérdeklődésre számot tartó hírértékre tettek szert” (Császi 2002, 103).

A lappiac és a megyei napilapok a rendszerváltozás utáni Magyarországon

A rendszerváltozás során a társadalmi-politikai átalakulások mellett a média is jelentős változásokon ment keresztül. A késő Kádár-korszakot jellemző intézmények 1986 végén kezdtek összeomlani. Ezekben az években megszűnt a sajtó és média direkt politikai ellenőrzése, és a nyomtatott sajtó legnagyobb része magánszemélyek és cégek tulajdonába került.

A rendszerváltozás után további jelentős átalakulások következtek be a magyar lappiacon: létrejött a sajtó piaca, a média egyre inkább kommercializálódott, s ezzel párhuzamosan az olvasók igényei és médiafogyasztási szokásai átalakultak (vö. Gulyás 2000, 20). Ebben az időszakban kezdtek teret hódítani a bulvárlapok Magyarországon. Fejlődésüket nagymértékben befolyásolta a lappiac változása, a külföldi befektetők megjelenése és a kereslet átalakulása.

A nyomtatott sajtó helyzetéről általánosságban elmondható, hogy a megyei/hegyi napilapok olvasottsága meghaladja az országos közéleti napilapokét. A megyei napilapok fontos szerepet töltenek be, hiszen az egyes megyékben monopolhelyzetet élveznek. Az országos napilapok nem tudnak velük versenyre kelni a helyi hírpiacon. Ráadásul a rendszerváltozás idején ebben a tekintetben megszilárdult a lappiac szerkezete, s ez az elmúlt két évtizedben sem változott meg jelentősen.

A *Zalai Hírlap*, akárcsak a *Vas Népe*, a *Napló*, a *Fejér Megyei Hírlap* és a *Dunaújvárosi Hírlap*, a Pannon Lapok Társaságának kiadványa, melynek anyacége a magyar lappiacon 1990 óta jelen levő WAZ Média csoport. A *Zalai Hírlap* az értekesített példányszám (52 264) alapján a megyei napilapok között az élmezőnybe tartozik.

A kutatás tapasztalatai

A *Zalai Hírlap* egy-egy számát vizsgáltam a tartalomelemzés módszerével az 1987-től 2007-ig terjedő időszakban, valamint interjút készítettem egyik újságírójával.

val, aki az említett időszakban a lap munkatársa volt. A vizsgált 20 esztendő mind-egyikének terméséből egy-egy lapszámot választottam ki, mely minden esetben március második keddje. A mintavétel véletlenszerűen történt, nincs semmilyen különös oka, hogy éppen ezt a dátumot tekintem a mintavétel alapjául. A kutatási intervallum kiválasztását indokolja, hogy ily módon a rendszerváltozás előtti, alatti és utáni évek is reprezentálódnak a kutatásban.

A kutatáshoz felhasznált szempontok meghatározásánál a tabloidizációra jellemző tényezőket vettem figyelembe. Nagy hangsúlyt fektettem a képek szerepére, így vizsgáltam a képregények, grafikus elemek, logók és infografikus megjelenítések előfordulásait.

Kutatásom kezdetén az újság első néhány oldalát tekintettem az elemzés tárgyának. Itt találhatóak a politikai cikkek. A címlap vizsgálatánál figyelembe vettem a megjelenő írások eloszlását a szavak száma szerint, valamint a cikkek szereplőit és a tematikus tagolódást is. Emellett figyelmet szenteltem a címlapon megjelenő *Zalai Hírlap* logó-méretének, továbbá megmértem a szalagcímeket. Hasonló vizsgálati szempontokat alkalmaztam a második, esetenként a harmadik oldalnál is.

A szereplőket illetően (egyebek mellett) megkülönböztettem a politikusok, a szakértők, a szervezeti tagok, a hétköznapi emberek és a sztárok kategóriáit. A tematikus eloszlás vizsgálatánál a politikai, gazdasági, közéleti, egészségügyi/oktatási, bűnügyi/katasztrófa, sport és egyéb kategóriákat határoztam meg. Mivel elsősorban a politikai híreket bemutató oldalakra koncentráltam, ezek a hírek meghatározó főlénybe kerültek.

Összegzőképpen tehát elmondható, hogy a tabloidizáció jellemzőit figyelembe véve vizsgáltam azt a folyamatot, melynek során a hosszabb, komolyabb hangvételű hírek helyét átveszik a rövidebb, színesebb történetek. Figyelmet fordítottam a fényképek és illusztrációk megjelenésének gyakoriságára, a szórakoztatás és információadás arányának egyensúlyára vagy eltolódására. Feltételezésem az volt, hogy a rendszerváltozást követő években a tabloidizáció megjelenése észrevehetővé, majd egyre szembeszökőbbé vált a *Zalai Hírlapban*.

Az eredmények nagyrészt igazolták eredeti feltevésemet: a megjelenő cikkek terjedelme észlelhető módon átalakult, előtérbe kerültek a rövidebb, lényegre törő híradások, ennek következményeként pedig egy oldalon mind több írás jelent meg. A címlapon jelentős mértékben megnöttek a szalagcímeik – annak érdekében, hogy az olvasó figyelmét jobban magukra vonják. Az újság logója is számos változáson ment keresztül: a rendszerváltozás időszakában és az azt megelőző években mindössze a címlap tetejének egyik sarkát foglalta el, azóta viszont teljesen végigfutó fejjel rendelkezik a lap.

Az oldalszám tekintetében is megfigyelhető a változás. Kezdetben az újság terjedelme 8 oldal volt, 1992-től 16 oldalassá válik, de 2006–2007-ben már találkozhatunk 18–20 oldalas lapszámokkal is. A *Zalai Hírlap* munkatársával készített interjú során kiderült, hogy az oldalszám nem annak volt a függvénye, hogy tartalmaz-e mellékletet az adott lapszám, mint azt korábban feltételeztem. A terjedelem inkább a hirdetések mennyiségére volt érzékeny, mivel ha több hirdetést sikerült lekötni, az bővíthette a rendelkezésre álló oldalak számát.

A szereplők számának megoszása a címoldalon meglehetősen vegyes képet mutat. Mégsem lehet egyértelmű következtetést levonni a politikusok előfordulásának döntő fölényéből, hiszen politikával foglalkozó oldalak elemzéséről van szó. Megfigyelhető, hogy a különböző szakértők szintén jelentős arányban képviseltették magukat, és 1992 után már a sztárok is megjelennek szereplőként.

A tabloidizáció jelenségének sajátosságai megragadhatók néhány cikk tematikájában, illetve abban a rovatban is, ahol az utca emberét kérdezik meg politikai-közéleti kérdésekről. Az írásokat általában a megszólalókat ábrázoló képek teszik személyesebbé, hiszen így az olvasó láthatja, kiknek a gondolatait olvassa éppen. Tüzetesebb vizsgálatot követően felfedeztem néhány olyan cikket, melyek témájukat tekintve a tabloidok jellegzetességeit mutatják, mégis kilógnak az akkori újság jellemző hírei közül. A legkorábbi „bulváros” cikknek az egyik 1989. március 14-én megjelent írás tekinthető, mely arról tudósít, hogy „egy román származású férfi” éhségstrájkba fogott az ottawai román nagykövetség előtt, hogy ekképpen bírja rá a hatóságokat otthon maradt családja kivándorlásának engedélyezésére. A hétköznapi ember megpróbáltatásainak lehetünk tanúi, ami a cikket a tabloid jellegű írások közé sorolja. Végigkísérhetjük egy számunkra ismeretlen ember próbatételét, aki elkeseredetten keres kiutat szorult helyzetéből. Ez a történet azért ragadta meg a figyelmemet, mivel témaválasztása meglepően hatott a többi, politikával és helyi hírekkel foglalkozó írás között.

Hasonló jelenségre figyelhetünk fel az 1992. március 10-i számban: G. Nagyné Maczó Ágnes szemléletes példáján keresztül a politika perszonalizációja jelenik meg, ugyanis a politikusról készült fotó a képviselőnőt családi környezetben, kislányával ölében mutatja be, így engedve bepillantást az ismert közéleti személyiség magánéletébe. E cikkek a tabloidizáció hatásának korai példái, hiszen általuk olyan történeteknek lehetünk a tanúi, melyek bár napjainkra megszokottá váltak, az akkori újságírás gyakorlatában még nem jutottak jelentősebb szerephez. A tematikus elosztást tekintve nem találtam kizárólagosan egy irányba mutató tendenciát. Említést érdemel, hogy a politikai–gazdasági–közéleti háromszög – az érdeklődés kiszélesítését bizonyítva – más témájú cikkekkkel is kiegészült.

A képek esetében megfigyelhető, hogy a vizsgált időszak korai éveiben csak kis számban fordulnak elő, majd 1992-től kezdve számuk hirtelen a korábbi három es félszeresére ugrik. Az 1990-es évektől kezdve a grafikák száma is felszökik, s már nem is csökken vissza a későbbiekben. A képregények csak 1998 után kerültek be a lapba állandó jelleggel, s kaptak helyet az utolsó oldalon. Hasonló a helyzet az infografikus elemekkel is, mivel először 1993-ban találkozhatunk grafikonnal a lap hasábjain. A képek között fokozatosan megjelentek a sztárokról készült fotók, mely tendencia egyrészt tájékoztat bennünket az olvasói igények változásáról, másrészt a bulvárosodás jeleként értelmezhető. A rendszerváltozást megelőző években ugyanis sokkal kevesebb kép jelent meg az újságban, s e fotók nagyrészt munkavégzés közben örökítették meg az embereket.

A vizsgált időszak korai lapszámaiban gyakran szerepelnek különféle klubok tagjai, például a modellezőklub vagy az olvasókör résztvevői. Később nagyobb számban találkozhatunk természetfotókkal, melyek gyakorta mindenféle szöveg vagy felirat nélkül, önmagukban jelennek meg. Ezek a képek nyilván azért kerültek be a lapba, hogy emeljék vizuális gazdagságát.

Szembeötlő, hogy a *Zalai Hírlap* képein nagy számban szerepelnek gyerekek, akár tanulmányi eredményeik, akár különleges érdeklődésük okán, akár más miatt. E szerkesztési politika hátterében az állhat, hogy a lap igyekszik a fiatalok megnyerésével is garantálni a jövőbeli olvasótábor minél szélesebb körét, ugyanakkor a szülői büszkeségre apellálva próbálják növelni az eladott példányszámot.

Figyelmet szenteltem a *Zalai Hírlap* utolsó oldalának is, hiszen itt jelennek meg a nagyvilágról szóló különböző bulvárhírek és érdekességek. A választék az évek múlásával egyre szélesebbé vált: a kezdeti években a közéleti, oktatással és művészetekkel kapcsolatos írások jelentek meg nagyobb számban, majd a különféle érdekességek és a sztárokkal kapcsolatos híradások vették át a vezető szerepet. A rovat előszeretettel közöl bűnügyekkel és peres ügyekkel, valamint balesetekkel foglalkozó híradásokat. A különféle érdekességeket bemutató írások gyakran szólnak meglepő rekordokról, régészeti és tudományos felfedezésekről, műkincsekről, történelmi eseményekről. A sztárokról szóló hírek a 2000-es évektől töltenek be fontos szerepet a rovat tematikájában.

A tartalomelemzés eredményeinek kiegészítéseként interjút készítettem; alanya 1979 óta dolgozik a lapnál, tehát a vizsgált időszakban végig a lap munkatársa volt. Fény derült arra a tényre, hogy az általam megfigyelt változások nagy részét az üzletpolitika részeként vezették be, így ezek korántsem a véletlen művei. A rendszerváltáskor megszűnt az a gyakorlat, hogy különböző közintézmények nagy számban fizettek elő az újságra, így a piacon betöltött pozíció megtartásához „az utca járókelőjét is meg

kelltt már szólítanunk, s nemcsak az előfizetőket. El kellett érni, hogy a standon is felhívja a figyelmet magára a lap”. Ennek érdekében „bulvárosabb” megjelenéssel látták el az újságot.

Interjúalanyom megfogalmazott egy olyan gondolatot is, melyet a megyei lap mottójaként is értelmezhetünk: „Mi nem állhatunk oda egyik oldalra sem, mert az olvasónak nincs pártállása, az olvasó mindenféle. Ha írunk egy ilyen irányultságú cikket, akkor másnap kell, hogy legyen benne egy olyan irányultságú is. Mindenkinek meg kell találnia a szája íze szerintit. Mindig mindent egy cikken belül nem lehet kiegyensúlyozni, mert akkor nem mondunk semmit. Akkor nem szólunk senkihez. Akkor nem érintünk meg senkit. S ebből a sokszínűségből következik a megyei lap karaktere is, hogy nekünk egy kicsit *Nők Lapjának*, egy kicsit *Blikknek*, egy kicsit *Népszabadságnak*, egy kicsit *Magyar Hírlapnak*, egy kicsit *Fülesnek*, egy kicsit *Buci Macinak* kell lennünk. Minél színesebben, minél több hangon szólni”.

A mondottak alapján kijelenthető: a lap munkatársa úgy tekint a *Zalai Hírlapra*, mint a megye vezető médiumára, és a lokális információ-szolgáltatást a lap elengedhetetlen feladatának tekinti. A bulvárosodás tendenciáját „kétélű dolog”-ként értelmezi. A spontán vásárlók megragadása érdekében „muszáj a lapnak látványos arcot mutatnia (...) ennek érdekében nő a képek mérete is”. Mindemellett „laza” hangvételt igyekeznek kialakítani, de ez nem mindig kifizetődő, mivel az olvasótábor nagy részét az idősek teszik ki. Ennek a korosztálynak pedig „az a bulvár is sok néha, amit mi megengedünk magunknak”. Ezzel kapcsolatosan kitért rá, hogy azon ritka esetekben, amikor valamilyen erotikus tartalmú karikatúra vagy – például szilveszterkor – meztelen nőt ábrázoló kép jelenik meg, az idősebb olvasók bejönnek a szerkesztőségbe reklamálni és a szemükre vetik, hogy miként lehet az ilyen értékes újságba ilyesmiket „betenni”. Ezért aztán a szerkesztők csak óvatosan mozdulhatnak el ebbe az irányba.

Az interjú során kiderült: a lap munkatársai tisztában vannak a tabloidizáció általam vizsgált jellemzőinek horderejével és jelentőségével. A kutatási eredmények alapján elmondható, hogy a tabloidizáció valóban hatással volt a *Zalai Hírlap* arculatának alakulására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BEK, MINE GENCEL: Research Note: Tabloidization of News Media: An Analysis of Television News in Turkey. *European Journal of Communication*, 2004. 19. sz. 371–386.
<http://ejc.sagepub.com/cgi/content/abstract/19/3/371> (2008. október 31.)
- CSÁSZI LAJOS: *A média rítusai: ceremóniák és tabloidok*. In Császi Lajos: *A média rítusai*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 86–108.

- CSÁSZI LAJOS: A média tabloidizációja és a nyilvánosság átalakulása. *Politikatudományi Szemle*, 2003. 2. sz. 157–179.
- ESSER, FRANK: 'Tabloidization' of News: A Comparative Analysis of Anglo-American and German Press Journalism. *European Journal of Communication*, 1999. 14. sz. 291–324.
<http://ejc.sagepub.com/cgi/reprint/14/3/291> (2008. november 15.)
- GULYÁS ÁGNES: Bulvárlapok a rendszerváltás utáni Magyarországon. *Médiakutató*, 2000. ősz 18–31.
- KISS BALÁZS: *Kampány és tabloidizáció. A perszonalizáció jelensége*. In Sárközy Erika – Schleicher Nóra (szerk.): *Kampánykommunikáció*. Budapest, 2003, Akadémiai Kiadó, 9–40.
- TURNER, GRAEME: Tabloidization, Journalism and the Possibility of Critique. *International Journal of Cultural Studies*, 1999. 2. sz. 59–76.
<http://ics.sagepub.com/cgi/content/abstract/2/1/59> (2008. október 28.)

Az idegen nyelvű kifejezések szimbolikus tartalmai a televíziós reklámok szövegeiben

A kritikai nyelvészet álláspontja szerint a nyelv és használata, valamint a társadalomban megjelenő szociális identitásminták kölcsönösen formáló kapcsolatban állnak egymással. Az értelmezett identitásminták olyan entitásokká válnak, amelyek részben magában a nyelvben konstituálódnak. Miután a társadalomelméletben ma is központi téma az identitás és az identifikáció folyamata, nem elhanyagolható a média és a mediatisztált nyelv befolyásoló szerepének vizsgálata. Elfogadván a társadalom és a média egymást jelentős mértékben definiáló szerepét, e tanulmány azt a kérdést járja körül: milyen jelentősége van az identifikáció során az idegen elemek térnyerésének a mediális kontextusban, azon belül is a televíziós reklámok műfajában. Olyan kérdésekre keres választ, mint: miért kapnak helyet a magyar szövegekben bizonyos idegen nyelvű kifejezések, illetve mit sugallhat azok jelenléte? Amellett érvel, hogy az idegen nyelvi kód alkalmazása egy későmodern gondolkodásmód elsajátítását helyezi előtérbe, a kizárólag magyar nyelvű reklámok csoportja pedig egy tradicionálisabb nézőpontot képvisel.

A média identitásformáló hatása

Az identitásról folyó tudományos párbeszédben a későmodern kor beköszöntével erősen problematikussá vált e diskurzus tárgya. Ahogy Morley és Robins fogalmaz: a globalizációval fokozottan megkérdőjeleződik a hagyományos értelemben vett identitás koncepciója. A történelmiség és a folytonosság központi értékeit ugyanis kikezdte a fokozatosan kialakuló globális kulturális piac azonnaliséga és közvetlensége (vö. Morley–Robins 1995, 122).

Hall sem állít kevesebbet, minthogy a felvilágosodás korának egységes, esszenciális, mindenki számára egyediként megjelenő identitásfogalma mára meghaladottá vált (vö. Hall 1997, 61). A technológiai/tudományos vívmányok hatására az egységes identitás gondolata megdőlt; a személyes Én széttöredezett. Állítása szerint a korábban azonosulásra készítő jelenségek (nemzeti egység, történelem, hagyományok) mára elvesztették korábbi súlyukat, és megnyílt az út az új identifikációs lehetőségek előtt. A szociálkonstruktivizmus eszmerendszerén belül állandóan változó, időben-térben meghatározott azonosulási mintákról beszél. Ma már nemcsak kicsi s egy-

szersmind zárt szociokulturális közösségek tagjai vagyunk, állítja, hanem magukat a fogyasztásuk által másoktól megkülönböztető világpolgárokká váltunk.

Mindennemű kulturális fogyasztás (mivel a foucault-i értelemben véve szisztematikusan formálja tárgyát, a fogyasztót) diskurzusnak tekinthető. Következésképp, ha elfogadjuk az identitás hibrid, egyszersmind komplex és labilis mivoltát, belátjuk: a média jelentős szerepet játszik az identifikációs folyamatban – permanens módon nyilvánul meg és „fogyasztódik”. Jelen van életünk minden területén, „fontos másokat” vonultat fel, s rajtuk keresztül különböző életstílusokat kínál. Idealizált és erősen szelektált képek segítségével társadalmilag elfogadott normákat közvetít, olyan identitástípusokat kultivál, melyek megtartják a fennálló rendet. E tulajdonsága koncentráltan jelentkezik a reklámágazatban.

Hall szerint a reklám képi jelei helyzetre, értékre utalnak (Hall 2002, 430), arra hivatva, hogy egyes termékek megvételére, használatára, bizonyos helyek látogatására vagy éppen mellőzésére vegye rá a potenciális vásárlót. A felszínen árucikkeket hirdet, boltokat, üzleteket ismertet, de a valóságban ennél többet kommunikál. A hirdetés (főként, ha vizuális), lehetséges, vélt vagy valós élethelyzeteket ábrázol és kínál: „Te is lehetsz ilyen, ha X terméket vásárolod”, illetve „Ilyen vagy, ha Y van a háztartásban”. Szinte minden termékhez más életérzés társul, mivel a reklámok széles identitászerennállal gazdálkodnak (vö. Branston 1997, 98).

A reklámok elsődleges diskurzusai magát a hirdetett terméket, annak fogyasztását fizikai szinten jellemzik, a másodlagos diskurzusok a társadalmat leíró és formáló üzeneteket tükrözik. A reklám így egy fajta kétoldalú eszköznek tekinthető, amennyiben egyrészt leképez egy erősen szegmentált társadalmi jelent, másrészt partikuláris alternatívák felé fordítja figyelmünket (vö. O’Barr 1994).

Az identifikáció folyamatának vizsgálatához tehát a reklámok diskurzusa kitűnő alapanyagot kínál. A hazai statisztikák fényében elmondható, hogy egy átlagos vásárlóerejű néző (18 év felett) naponta mintegy húsz percet tölt kizárólag reklámok fogyasztásával.¹ E tanulmány fel kívánja térképezni a televíziós hirdetések identitás-mintáinak sorozatát, választ keresve arra a kutatási kérdésre, hogy a globalizációval párhuzamosan megjelenő modernitás, illetve a modern identitás gondolata miképpen tükröződik a reklámok nyelvi felépítésében.

¹ http://cs.agbnmr.com/Uploads/Hungary/stat_reklamokvilaga_havi_reklamadatok_2008.pdf (2010. december 28.)

A modernitás és a globalizáció fogalmainak kapcsolata

A globalizáció immanens módon része a modernitásnak (vö. Giddens 1990, 63); a lokális és a globális összjátékában mutatkozik meg oly módon, hogy a helyi értékek időtől és tértől függetlenül globális szinten is befolyásoló tényezővé válnak; a helyi események távoli történések tükrében önmaguk is megváltoznak.

Hasonlóan fogalmaz McGrew: a globalizáció nem abban érhető tetten, hogy a modern kommunikációs eszközök révén a világ összezsugorodott volna a fogyasztó számára. Azokban a folyamatokban van jelen, melyek során a Föld egyik felének eseményei jelentőssé válnak a másik fél számára. Űgy véli, a nemzetállamok kereteit túllépő gazdasági kapcsolatok kiemelik a kultúrák közötti különbségeket, ugyanakkor megteremtik az ideák, értékek és intézmények közös, hibrid piacát (vö. McGrew 1996, 470).

Hall a modernitásról szintén a helyi és nemzetközi diskurzusok határán megjelenő hibrid terület kapcsán beszél. Azt állítja: a modernitás feltétlen velejárója az identitás e területen történő transzformációja, amely egyedi és közösségi választások eredményeképp jön létre. A globalizáció identitásra való hatását vizsgálva azt tapasztalja, hogy míg a nemzeti hovatartozás eszméje fokozatosan a háttérbe szorul, addig a helyi identitás ellenében hibrid, sajátosan egyedi konstellációk jönnek létre (vö. Hall 1996, 623).

Lee szerint a modernitás nem más, mint a globális identitáspiacon való részvétel alapvető feltétele, amely a helyi és nemzetközi értékek egymásnak feszülésében manifesztálódik. Nem állít kevesebbet, minthogy a modernitás, illetve az ebben gyökerező modern identitás valamiféle hibrid, szabad választásokon alapuló azonosulási minták sorozata, s ugyan nem vonható egyenlőségjel a modernitás és a hibriditás fogalmi közé, azok mégis egymás elválaszthatatlan párjai (vö. Lee 2006, 63).

Tisztában vagyunk a modern és posztmodern kor jelenségeinek és ideológiáinak különbségével. S minthogy az elsődleges irodalom az identitás kérdését a modernitás vonatkozásában tárgyalja annak ellenére, hogy nyíltan posztmodern identitásválságról beszél, a fogalomhasználatot megtartva, elsősorban a késő-modern kor eseményei képezhetik a vizsgálat tárgyát. Ám nem beszélhetünk igazán posztmodern identitásról sem, mert a modern identitás számos összetevője megfigyelhető napjainkban is, mint például a modern identitásban hagyományosan jelentős szerepet kapó nemzet tudat. Bár a „modernitás” szót használjuk, mégis a II. világháborút követő eseményekre koncentrálunk.

A reklámok nyelvezete

Két vagy több nyelv keveredésének vizsgálata nem új keletű a nyelvészetben. A kutatási leírások elsősorban a hétköznapi, interperszonális kommunikáció hatáskörébe tartozó nyelvi megnyilvánulásokat elemzik. A nyelvi kódváltás tanulmányozása két alapvető irányzatra bontható: a nyelvi/strukturalista megközelítés a szerkezeti változások létrejöttének okát, a funkcionalista/pragmatista szemléletmód a változások társadalmi hátterét és a szociális motivációkat vizsgálja.

A reklámok, majd a televíziós reklámok iránti érdeklődés csak az 1980-as évek végétől publikált kutatásokat jellemzi (vö. Bhatia 1987; Haarmann 1989; Takashi 1990; Cook 1992; Chesire és Moser 1994; Martin 1999, illetve Piller 2001). Az angol nyelv globalizáció eredményezte felértékelődésével egyre több kutatás foglalkozik a nyelvvel mint potenciális lingua franca-val. Az angolra szakosodott tanulmányok három fő csoportra oszthatók: 1. a nyelv szimbolikus használatát elemzik (Haarmann 1989; Chesire és Moser 1994); 2. a nyelv befogadói identitásra gyakorolt hatását vizsgálják (Piller 2000, 2001, 2003); 3. a nyelv használatának és a globalizáció folyamatának összefüggéseit keresik (Bhatia 1987, 1992, 2001; Martin 1999, 2002). Mint arra Lee is rámutat, a két utóbbi kategória azonban részben fedi egymást: a globalizáció és az identifikáció folyamata nem választható el teljesen egymástól (vö. Lee 2006, 60). Értekezése felhívja rá a figyelmet, hogy a globalizálódó világ a helyi és nemzetközi diskurzusok olyan hibrid mintázatát hozza létre, amelyben az angol nyelv használatának gondolata szorosan összefügg a modern identitás és a modernitás fogalmával.

A kutatás ismertetése

Jelen kutatás egyetlen adatbázisra támaszkodik: egy körülbelül 500 tételből álló mintára, amelyet 2008 februárjában rögzítettünk a két földi sugárzású kereskedelmi csatorna (TV2; RTL Klub) műsorszórása folyamán.² A vizsgált reklámok csoportja a két csatorna 32 órányi műsorának szüneteiből állt elő. Magától értetődő volt, hogy a három földi adó valamelyikét vizsgáljuk (m1, TV2, RTL Klub), hiszen azok csaknem minden, televízióval felszerelt háztartásban elérhetők. A három közül kettő kifejezetten reklámbevételből tartja fent magát (TV2 és RTL Klub), így célszerűnek tartottuk ezek tanulmányozását. Az időpont kiválasztását a korábbi nézettségi mutatók befo-

² A műsorajánlókat nem tekintettem vizsgálandó alapanyagoknak.

lyásolták. Az AGB statisztikák szerint „prime time”-ként azonosítható időszavakat³ kiválasztva, a két csatorna műsorának párhuzamos figyelésével történt az adatbázis kialakítása. A kutatási anyagot a reklámokban elhangzó, illetve olvashatóan megjelenő szövegek képezték.

A továbblépés előtt a minta 502 tételéből ki kellett szűrni a többszöri előfordulásokat, majd az így kapott 208 darabból el kellett különíteni a kutatás szempontjából releváns részt. Ehhez ki kellett jelölni azokat a nyelvi szinteket és változókat, amelyek a kutatási kérdés megválaszolásában segítségünkre lehetnek.

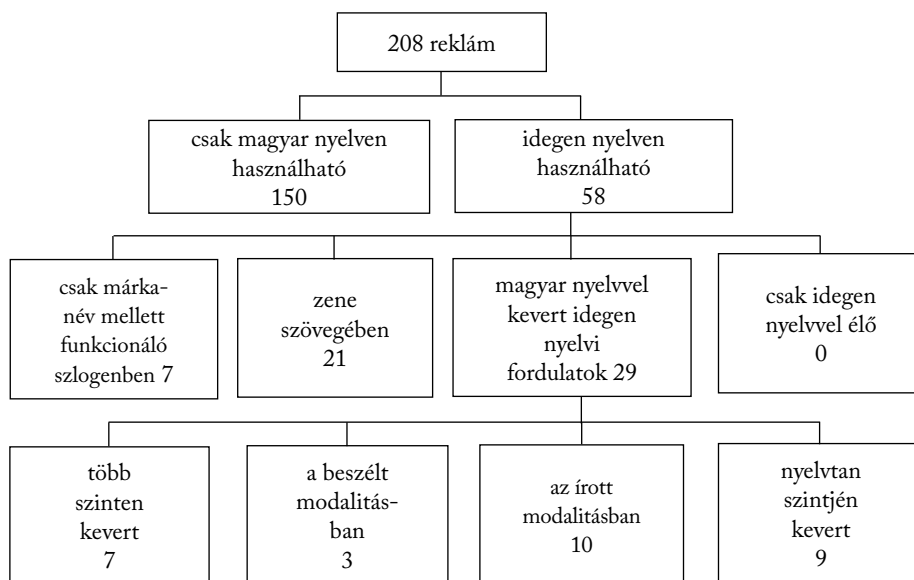
A kategóriák felállításakor Piller 2001-ben publikált *Identity Constructions in Multilingual Advertising* című tanulmánya hasznos mintaként szolgált. Elkülöníti az anyanyelvi és az idegen nyelvi elemeket használó reklámokat, s az utóbbi kategóriát számos különböző összetevő alapján tagolja tovább. Különválasztja azon reklámok csoportját, melyek a márkanévet tartalmazzák idegen kifejezésként, körülhatárolja azokat, melyek képi világukban tartalmazzák kultúra-specifikus elemeket (e kategória jelen kutatás szempontjából kevésbé érdekes), továbbá azokat, melyek idegen nyelvű háttérzenével vagy szövegezéssel, illetve az anyanyelvi kód keverésével élnek. A kevert reklámok kategóriáját tovább bővíti aszerint, hogy a kódok keveredése melyik korábban kialakított szinten megy végbe: a márkanév, a zene, a beszélt vagy írott szöveg, illetve a nyelvtan szintjén.

Piller rendszere kisebb módosításokkal adatbázisunkra is alkalmazható. Elsőként el kell tekintenünk a vizuálisan kultúraidegen reklámok külön kategóriájától, illetve a márka nevében idegen reklámok címkéjét is módosítanunk kell. Magától a márkanév vizsgálatától célszerű tartózkodnunk, hiszen a termékek nevei minden felvevő országban azonosak vagy megközelítőleg azonosak. A kategóriát így a márkanévek mellett funkcionáló szlogenek esetében kell kialakítani.

E megfontolások fényében a tanulmány mintája ekképpen megszerezhető: (táblázat 1.)

Továbbra is kérdés: mit tekinthetünk a mintában megjelenő idegen kifejezésnek. Viszonylag egyértelmű módon ide sorolhatók a teljes idegen nyelvű mondatok vagy szókapcsolatok, ugyanakkor fontos rávilágítani a tényre, miszerint a morfoszintaktikailag idegen kifejezések is ebbe a kategóriába tartoznak. E szempont alapján például a „fájlkezelő program”, vagy a „turbómotor” magyar szófordulatnak tekinthető, míg a „lifting-hatás” nem. A következőkben tehát e megfontolások alapján a Piller tanulmányban elkülönített szinteken előforduló idegen kifejezések vizsgálatára szorítkozunk.

³ <http://www.agbnielsen.net/whereweare/dynPage.asp?father=106&clang=local&cid=107&country=Hungary> (2010. december 28.)

Táblázat 1.

Alapvető megállapítások

A konkrét szövegelemzés előtt célszerű a reklámokat témájuk és a hirdetett termékek típusai szerint is szétválasztani. Ez lehetőséget ad az egy- és többnyelvű példák részletesebb összevetésére. Annak kimutatásához, hogy van-e kapcsolat az idegen nyelv alkalmazása és a modernitás gondolata között, körül kell járni a kérdést: miben is különböznek a szigorúan egynyelvű példák a többnyelvűektől?

Az alábbi szempontokat érdemes megvizsgálni mindkét minta esetén: 1. Milyen fogyasztói csoportot céloz meg; 2. milyen identitástípusokat jelenít meg; 3. milyen, nem a termékekre vonatkozó információkat tartalmaz a reklám?

Az AGB-statisztikákban használt témacsoportok kialakítása után érdekes megvizsgálni, hogy mely termékeket népszerűsítő hirdetések a leggyakoribbak az adott nyelvhasználói csoporton belül. A két kategória öt leggyakoribb terméke a következő módon alakul:

A csak magyar nyelvű reklámok öt leggyakoribb terméke			
Termék típusa/szolgáltatás szektora	Reklámok száma (db)	Reklámok százalékos megoszlási aránya	Példák
Élelmiszeripari termékek	28	18,6 %	Gyermelyi tészta, Győri Édes múzli
Gyógyhatású készítmények	26	17,3 %	Bilobil kapszula, Lamisil kenőcs
Szépességápolási cikkek/személyes higiénia eszközei	25	16,6 %	Garnier arckrém, Colgate fogkrém
Háztartási cikkek	18	12 %	Jar mosogatószer, Cif súrolószer
Telekommunikációs termékek	18	12 %	UPC kábelsomag, Vodafone tarifacsomag

A csak magyar nyelvű reklámok öt leggyakoribb terméke			
Termék típusa/szolgáltatás szektora	Reklámok száma (db)	Reklámok százalékos megoszlási aránya	Példák
Élelmiszeripari termékek	13	22,41 %	Pepsi Cola, Panzani tészta
Szépességápolási cikkek/személyes higiénia eszközei	13	22,41 %	Vichy arckréme, Dove termékek
Közlekedési eszközök	10	14,2 %	Toyota, Ford
Telekommunikációs termékek	8	13,79 %	Mobiltelefonok (Samsung, Siemens), DELL informatikai eszközök
Háztartási cikkek	7	12,06 %	Calgon vízlágyító, Calgonit mosogatószer

Az öt leggyakoribb termék sora különbözik a nyelvhasználatától függően. Míg a gyógyszerek/gyógyhatású készítmények a 2. helyen szerepelnek az egynyelvű mintában, a kevert nyelvűben meg sem jelennek. Az ott középmezőnyben végző közlekedési eszközök csoportja az anyanyelvű reklámok esetében szintén lemarad a tabelláról – ez jelentős célcsoportbeli különbségeket feltételez. S érdemes az idegen nyelvet alkalmazó reklámokat tovább csoportosítani aszerint, hogy az idegen elem mely korábban felállított vizsgálati szinten található. Így a minta idegen nyelvű kifejezéseket tartalmazó elemei ekképpen rendszerezhetők:

	Több szinten kevert	A beszélt modalitásban kevert	Az írott modalitásban kevert	A nyelvtan szintjén kevert	Szlogen szövegében idegen nyelvű	Zene szövegében idegen nyelvű
Élelmiszeripari termékek		1	3	2	1	6
Gyógyhatású készítmények						2
Háztartási cikkek			5	1	1	
Közlekedési eszközök				2	4	4
Pénzüintézetek/banki szolgáltatások						3
Szabadidős termékek/szórakoztató eszközök						1
Szépségápolási cikkek/a személyi higiénia eszközei	4	1	2	4		2
Telekommunikációs termékek	3	1			1	3
Összesen	7	2	10	9	7	21

Jól látható, hogy az idegen nyelvi elemek elsősorban a háttérzene világát hódították meg. Előfordulási arányuk az írott szöveg esetén is magasnak mondható, míg őket szorosan a nyelvtan szintjén kevert megjelenések követik. A vizsgált korpuszban a legváltozatosabb módon a szépségápolási termékek, illetve az élelmiszeripari cikkek reklámjai alkalmazták az idegen eredetű elemeket.

Eredmények

Az alkalmazott nyelvek és a célcsoport kapcsolata

Milyen fogyasztói csoportokat céloznak meg a reklámok? Ez leghatékonyabban talán a hirdetés narrátorán keresztül vizsgálható. Lee idézi Bell 1997-es tanulmányát, mely szerint a nyelvi elemek tudatos megválasztása kiváló tükrö a csoportazonosságnak (Bell 1997, 248). Következésképp a reklám elbeszélőjének és szereplőinek megnyilvánulásain keresztül kirajzolódik a kisfilmek célcsoportja.

Az egynyelvű reklámok elsődleges célpontja az idősebb, esetleg konzervatívabb generáció és azon felnőttek csoportja, akiknek már van némi felhalmozott vagyona, melyet szabadon vagy a család érdekében felhasználhatnak. Azt tapasztaltuk, hogy viszonylag magas a középkorú, jól szituált férfi szereplők ábrázolásának, illetve a tartós használatra tervezett jóléti termékek témájának bemutatási aránya. Az a tény, hogy a gyógyhatású készítmények hirdetései szinte kizárólag magyar nyelven szerepelnek (a magyar korpusz 17,3 %-a, míg az idegen nyelvű minta 3,4 %-a foglalkozott gyógyszerekkel), szintén az idősebb korosztály célcsoportként való azonosítása mellett szól. Nyilvánvaló, hogy az idősek korosztálya nem tévesztendő össze a középkorúakéval, de történetesen mindkét csoportot általában kizárólag magyar nyelven szólítja meg a reklámpia.

Az idegen nyelvvel élő hirdetések narrátorainak vizsgálatakor azt tapasztaljuk, hogy a reklámok egy olyan fiatalabb korosztályt céloznak meg, melynek tagjai műveltek (eléggé műveltek ahhoz, hogy egy-egy idegen nyelven bemutatott szöveget is értsenek), a jövő felé orientáltak, s a szórakozás, illetve a divat fontos szerepet játszanak életükben. Esetükben is jelen van ugyan a jólszituáltság gondolata, de ez inkább, mint elérendő cél, mintsem aktuális helyzet jelenik meg. A divat és a szórakozás jelentőségét jól érzékelteti a szépségápolási cikkek tényerése a mintában (idegen nyelvvel keverve 22, 41 %, anyanyelven 16, 6%), továbbá elsősorban a telekommunikációs eszközök dinamikus felhívó stílusa.

A szövegekben megjelenő nyelvi kódváltás elsősorban a fiatalok, illetve a fiatal felnőttek csoportja számára pozicionált termékek reklámjaiban figyelhető meg nagyobb számban. Ez összefügg az implikált fogyasztó feltételezett nyelvi képességeivel is: a fiatal nézők csoportjában jóval nagyobb arányban találunk idegen nyelven értőket, mint bármely más csoportban. Természetesen itt olyan alapvető képességekről beszélünk, mint az idegen nyelvű szavak izolációja és megértése, hiszen a reklámok optimális befogadásához nem kell feltétlen az idegen nyelv magas szintű ismerete. Miután az idősebbek korosztályának nincsenek egységes nyelvismereti alapjai, ráadásul az általuk beszélt idegen nyelvek valószínűleg kevésbé tartoznak a ma „eladható” nyelvek csoportjába, a feléjük irányuló idegen nyelvi megszólításoktól el kell tekinteniük a reklámok szerzőinek.

A célcsoport korosztályi megoszlásán túl nagy jelentősége van szociográfiai összetételének. Az idegen nyelvű elemekkel élő hirdetések, illetve a csak magyar nyelvű reklámok központi témája között eltérés mutatkozik. A közlekedési eszközök kisfilmjei előszeretettel alkalmaznak idegen kifejezéseket mind szövegezésükben, mind a háttérükben megszólaló zene textusában. Mivel esetükben szignifikánsan megnő az alkalmazott idegen nyelvi elemek aránya, ez a potenciális vásárló jóléti fokára enged

következtetni. Ezt számos egyéb szegmens vizsgálatán keresztül tapasztaljuk (például a mindkét típusban gyakran előforduló háztartási cikkeknel). Sokatmondó, hogy a mosogatószer reklámjai jobbra magyar nyelvűek, ám a mosogatógép működéséhez szükséges kellékek filmjei gyakran használnak idegen kifejezéseket. Minél jobb módú tehát az implikált vásárló, annál nagyobb a valószínűsége a nem magyar nyelvű elemek térnyerésének.

Harmadik lehetséges vizsgálati szempont a célcsoport kiterjedése. Kimutatható, hogy amennyiben a hirdetések a magyar lakosság egészét szándékozzák megszólítani, azok kizárólag a magyar nyelv adta lehetőségekkel élnek. Ezek a reklámok az összetartás és az együvé tartozás fogalmi köré rendeződnek. A nemzeti egység gondolata olyan hirdetésekben jelenik meg, mint például a Nemzeti Sport reklámja, amelyben Máté Péter „Hazám” című dalára nemzeti sportsikereket mutatnak a képernyőn, hangsúlyozva a közös erőfeszítések jelentőségét.

Az alkalmazott nyelvek és a célcsoport kapcsolatára vonatkozó eredmények azt mutatják: minél fiatalabb és jólsituáltabb a célcsoport, annál valószínűbb az idegen elemek jelenléte. Minél idősebb korosztálynak szánt termékről van szó, illetve minél jobban az egész társadalmat érintő fogyasztási felszólításról beszélünk, annál inkább a magyar nyelvben fogunk mozogni.

Az alkalmazott nyelvek és a termékek kapcsolata

A tradicionális magyar termékek reklámjai szinte kizárólag magyar nyelvi elemekből építkeznek. Jóllehet, van olyan reklám, mely alkalmaz más nyelvbéli kifejezéseket, vagy azokra utal, de amennyiben a felvevő piac szintén határon belüli, a magyar nyelv alkalmazása valóban kizárólagos. Feltéve, hogy az áru nem kerül nemzetközi forgalomba, a hirdető előszeretettel építenek a nyelvhasználat mellett a hagyomány és a múlt értékeinek mentális koncepciójára. Erre kiváló példa a Soproni cég 1895 névre hallgató sörének hirdetése (egy rég letűnt kor receptjének felkutatásával) vagy a Negro torokcukorka reklámja (mesterséges fekete-fehér archív felvételeken látjuk egy házaspár életét – a két szereplő csupán anyanyelvünkön szólal meg, népviseletre emlékeztető öltözetben üdvözli a cukorka áldásos hatását). A két hirdetés narrátora magyar szavakat használ, a háttérzene pedig nem jellemző e reklámoknál. A jó eséllyel csupán belföldi piacra szánt termékeket népszerűsítő reklámokban tehát a modernitás és a modern identitás nemzetköziséggel összemérhető fogalma nem jelenik meg.

Amennyiben a hazai termék elhagyja az országot, az itt felvázolt logika alapján kimutathatjuk, hogy a hirdetések jó eséllyel tartalmaznak idegen nyelvű elemeket. Adatbázisunkban sem volt ez másképp: számos olyan termék filmje került a mintába, amely a nemzetköziség gondolatát jelenítette meg a vizsgált nyelvi szintek valamelyikén. Ide sorolható az elegáns megjelenésű „*Charmant*” feliratozású Törley pezsgő, vagy az idegen nyelv és a zene házasítása több, a Győri Kecs termékeit népszerűsítő reklámfilmekben.

A termék gyártási helyén és felvevőpiacán túl nagy jelentősége van a vele asszociált „szaknyelvnek”. Mivel a telekommunikációs eszközök nagy százaléka angol nyelven „ért”, és a technológiához kapcsolódó terminológia elemeinek nagy része már behatolt a magyar nyelvbe, ezek reklámjai jó eséllyel tartalmaznak kultúraidegen elemeket. Az elemzett mintában a telekommunikációs eszközök reklámjai, az idegen nyelvű elemek előfordulási gyakoriságát tekintve, a negyedik helyen szerepelnek. Jó példa erre az LG cég egyik mobiltelefon reklámja, amelyben a „*shaking on process*” felirat jelenik meg.

A termékek és az alkalmazott nyelvek kapcsolatát vizsgálva tehát azt látjuk, hogy a reklám előállítása során meghatározó tényező az árucikk felvevőpiaca, illetve az áruval azonosított elsődleges nyelvhasználati szokások összessége.

A nyelvi kódváltás előfordulási helyének jelentősége

A televíziós reklám vizuális csatornán keresztül mutatja be a terméket, és „hallható köntösbe” öltöztetve közöl további információt. A szociolingvisztikai indíttatás miatt kutatásunk a verbális üzenetek elemzése mellett a képi elemek vizsgálatának szintjén a vizuálisan kódolt szövegekre fókuszált, a szóbeli, írásbeli és képi üzenetek mellett a háttérzene szövegét is vizsgálandó egységként kezelve.

Az izolációt a nyilvánvaló hatékonysági eltérések mellett motiválta, hogy az írott információk általában az értelemre, a hangzó üzenetek inkább az érzelmekre kívánnak hatni. A terméket leíró technikai adatok vagy a vásárlót útbaigazító közlések – a kozmetikai cikket előállító kutatóintézet neve, egy gépjármű vásárlói szempontból releváns adatai (lóerő) – jobbra írásos formában jelennek meg a képernyőn. A reklám felhívó értékét azonban a hallható elemek teszik teljessé: az ábrázolt szereplők dialógusán, a narrátor kommentárján keresztül olyan érzelmi viszonyulást képesek kialakítani, amely vásárlásra ösztönözheti a nézőt. Az auditív összetevők közül a háttérzenének az előhangolás, illetve a visszaidézhetőség szempontjából van jelentősége.

A hatásvizsgálat fontos tényezője, hogy az egyes információk mikor kerülnek elő. Aronson szerint a meggyőzésnek döntően két módja van: az elsőbbségi és az újdonsági hatás (Aronson 2002, 104 és 137). Az elsőbbségi hatás azáltal jön létre, hogy a néző kíváncsian fordul az érkező információk felé, míg az újdonsági hatás a legutoljára elhangzott információ megmaradását írja le. Az elsőbbségi–újdonsági hatás szerint vizsgálva az egységeket, kiderül: nagy részük szórton jelenik meg, a márkanév melletti szlogen azonban az újdonsági hatás elérésére törekszik. Gyakori eset, hogy az idegen nyelvű kifejezés azzal a céllal szerepel a hirdetés végén, hogy a márkanévre való emlékezést segítse.

Figyelembe véve a gyakorisági tényezőt is: az idegen nyelv alkalmazása elsődlegesen a zene világában érvényesül, s alapvetően az érzelmi reakciók kiváltását célozza. Sok esetben az olykor jól körülírható értelem nélküli dalnak nincs köze a hirdett árucikkhez; sorozatosan találkozunk összefüggéstelen refréneket alkotó, kontextusukból kiemelt, az idegenség benyomását keltő eldalolt szavakkal. Az idegen nyelvű szöveggel párosuló zene a nemzetköziséget szándékozik sugározni azáltal, hogy a néző számára olyan termék megvásárlását kínálja, amelyet bár helyi igényekre szabtak, de a világon bárhol eladhatóvá válna, amennyiben a kisfilmen apró módosításokat végeznének. A vizsgált minta minden eleme angol szövegezésű zenét használt, még akkor is, ha ez ellentmondott a népszerűsített árucikk vagy szolgáltatás némely tulajdonságának.

A márkanéveket kísérő szlogenek a brand emlékezetben tartását szolgálják. Az újdonsági hatás esetükben törvényileg is védve van: e rövid szlogenek ugyanolyan jogi elbírálás alá esnek, mint a márkanévek maguk. A mintában 7 idegen szövegezésű szlogennel találkoztunk:

- (1) *Ford. Feel the difference.* – (2) *Hyundai. Drive your way.* – (3) *LG. Life's good.* – (4) *McDonald's. I'm loving it.* – (5) *Shift family life. Nissan.* – (6) *Today. Tomorrow. Toyota.* – (7) *Whirlpool. Sensing the difference.*

A hét esetből csupán háromban magától értetődő a nyelvválasztás. Mert míg a Ford, a McDonald's és a Whirlpool cégek Amerikából kiindulva hódítják meg a világot, addig a Nissan és a Toyota bázisa Japán, a Hyundai és az LG dél-koreai. A szlogenek angol nyelvű konstruálása a nemzetköziség és a nemzetközi piac gondolatát tükrözik, s nem a gyártó országról adnak referenciát.

A szlogenek jelentésében a nemzetköziség mentális képe mellett a különlegesség, az egyediség, a jövő és a kellemes élet koncepciója idéződik fel. Mindez a nyelv ismeretére nézve azt sugallja, hogy ha a néző képes a bemutatott árucikk megvételére,

kezében tartja a problémamentes jövő zálogát (a szlogenre vonatkozó megértési képesség tehát már önmagában véve fél siker).

Egyetlen kivételtől eltekintve (McDonald's) az idegen nyelvű szlogenek java része tartós fogyasztási, illetve luxuscikkek kisfilmjeiben jelenik meg. Ez azt sejteti, hogy az árucikk megvétele mellett az alkalmazott nyelv ismerete is hosszú távú beruházás, melyre éppúgy érdemes figyelmet fordítani, mint az áru megvételéhez szükséges pénz előteremtésére. Azáltal ugyanis, hogy a potenciális tulajdonos angol szavakkal jellemezheti jövőbeli tulajdonát, presszionálva érezheti magát arra, hogy ne csak megértse a szlogent, de adott esetben annak nyelvét használni is tudja.

Az idegen nyelv alkalmazásának a háttérzenénél és a szlogennél egyaránt orientációs funkciója van. A zene „előhangolja” a nézőt, a szlogen célokat állít a lehetséges vásárló elé. E megállapítások viszont csak részben igazak a kevert nyelvű elemeknél.

A vizsgált minta azt mutatja, hogy a készítők írásban hajlamosabbak keverni a nyelveket, mint az alkalmazott dialógusokban. A kevert szerkezetek általában a hirdetett cikkek egy-egy tulajdonságára utalnak, amelyekben az idegen nyelvű elem rendszerint a „milyen?” kérdésre ad választ. Olyan kifejezésekkel találkozunk, mint a „design mobil”, az „in utro vizsgálat”, vagy a „jumbo csomag”. Mivel ezek mindegyikének akad magyar megfelelője, azt feltételezzük, hogy a készítők szándékosan hagyták meg az idegen elemeket a magyar környezetben. Az „in utro vizsgálat” egy fajta tudományos külsőt kölcsönözhet a terméknek, míg a „design mobil” nemzetközi megbecsülést, a „jumbo csomag” elvont méretbeli referencia képét idézi fel.

A hangos szövegek vizsgálatánál hasonló következtetésekre juthatunk. Olyan összetételekkel találkozunk, mint a Panzani tészta „mindig al dente” jellemzője, vagy a Fiat „grande ajánlata”. A különbségtétel hangsúlyozásának miéртje abban rejlik, hogy a felolvasott szövegekben egy vélhetőleg életközelibb szituáció által a jövevényelemek kiejtését is tanulmányozhatjuk. E folyamat felhívja a figyelmet a tényre, hogy míg az idegen szavak bekerülnek a magyar környezetbe, azok eredeti kiejtése feloldódik, s így erős magyar akcentussal kerülnek adásba. Kiváló példa erre a Lay's cég ketchupos burgonyapálcikákat hirdető kisfilmje: az „appetite stix” feliratként is megjelenő szókapcsolata az eredeti [æpitait stiks] kiejtés helyett erősen magyar interpretációban hangzik fel [ˈpeti:t stiks]-ként. Magának a felismerésnek a lehetősége, hogy valami nem magyar nyelvű, sokkal többet nyom tehát a latba, mint az elemek szerkezeti helyessége. Ez pedig alátámasztja a föltevést, miszerint az idegen nyelvi elem hasznos információt nem közöl a nézővel, csupán érzelmi viszonyulásának megváltoztatására törekszik. Úgy látszik, a reklámügynökségek elhanyagolják a körülményt: ha már idegen szavakat alkalmaznak a szövegekben, érdemes lenne azokat helyesen visszaadni a hazai közönségnek, hogy javítsák nyelvismeretét.

Szerencsére, ellenpéldával is találkozunk. Ritka ugyan, de a Pampers cég „nap végén már ágy és éj – sleep and play, sleep and play” dalocskája követi az eredeti (angol) nyelv kiejtési mintázatát. Jóllehet, a második sor „álmod nyugodt, meseszép – sleep and play” kitétele már kevésbé játszik rá a két nyelv kiejtési hasonlóságaira, itt mégis látunk bizonyos szándékokat arra, hogy helyesen adják vissza az idegen nyelv sajátosságait.

Felfedezzük a jövevény elemek beolvasztására tett törekvéseket is. A nyelvtan szintjén kevert kifejezések vizsgálata megmutatja, hogy sokszor inkább az eredeti nyelv ragjainak és toldalékainak megtartásáról beszélhetünk, mintsem azok szótövének magyarként való értelmezéséről. Olyan előfordulásokat említhetünk, mint a már idézett „lifting-hatás”, vagy a Calgonit termékcsalád „legjobb power-ballja”. E szóösszetételekben kimutatható, hogy az eredeti elemeket egy az egyben átvették, így olyan, morfoszintaktikailag vegyes rendszerű kifejezéseket alkottak, amelyben az angol nyelv keveredik a magyarral. A „lifting-hatás” „lifting” szava ugyanis megtartotta az angol „ing” toldalékot ahhoz, hogy megegyezzen az „emelő/bőrmegemelő hatás” jelentésével, míg a „power-ball” nem jelzős szerkezetté válik azért, hogy fokozni lehessen a „legjobb” megjegyzéssel.

Az idegen nyelvű elemek tehát arra való tekintet nélkül vonják magukra a figyelmet, hogy hordoznak-e valódi értelmet vagy sem. Kimutatható, hogy gyakran nyomatékosító helyen szerepelnek a reklámokban, elemzésük során ezért szándékolt konnotációt feltételezhetünk. Érdemes így azt is megvizsgálni, miben különbözik az egynyelvű reklám az idegen elemeket használótól.

Kontrasztív elemzés

a kizárólag magyar és az idegen nyelvet alkalmazó reklámok szövegei közti eltérések

Tartalmuk alapján külön csoportosítottuk a kizárólag magyar és a külföldi elemekkel építkező reklámokat. Témaprioritásukat nézve némi eltérést tapasztaltunk, noha mindkét típusban az öt legnépszerűbb hirdetett termék közül négy megegyezik. Alább egy-egy élelmiszeripari termék, telekommunikációs szolgáltatás, szépségápolási, illetve háztartási cikk reklámjának összehasonlításával igyekszünk megválaszolni a kérdést: milyen implikációkkal rendelkezhet az idegen nyelv betolakodása. A példák kiválasztása minden esetben önkényes, figyelembe véve az idézett szövegek kategóriákra jellemző változóit.

Az idegen nyelvi elemet használó, illetve az azt kizáró hirdetések legnépszerűbb terméke egyaránt az élelmiszeripar által előállított áruk sora volt. Kizárólag magyar szövege 28 hirdetésnek, idegen nyelvű része 13 másik reklámnak volt.

Elsőként nézzünk egy magyar nyelvű, szövegezés nélküli háttérzenéjű példát, a Soproni 1895 kisfilmjét. Az alapvetően akciófilmszerű reklámban kalandorok keresik a régi korok áhított receptjét.

NARRÁTOR (férfi hang): 111 éve a legendák korában megszületett egy kincs.

KALANDOR 1: Megtaláltuk.

NARRÁTOR: Amely a legnemesebb alapanyagokból a legnagyobb gondossággal készült. De úgy tűnt, elveszett.

KALANDOR 2: Itt kell lennie.

NARRÁTOR: Mindeddig.

KALANDOR 1: Itt? Ez hihetetlen. A kincs létezik.

NARRÁTOR: Soproni 1895. Nemes Saazer⁴ komlóval, évszázados szakértelemmel készült, magas alkoholtartalommal.

KALANDOR 2: Ezt kerestük.

NARRÁTOR: Soproni 1895.

E reklám a minőség és tradíció mentális koncepciói köré rendeződik. Eltekintve az itt nem elemzendő hazai képi világtól, a szöveg a gyártásban megnyilvánuló „évszázados szakértelem” hangsúlyozásával köti össze a lokalitás fogalmát, hiszen az „itt” deiktikus kifejezés, a Soproni márkanevvel, Magyarországra utal. A reklám hívószavai: hagyomány, múlt és minőség, nemzeti értékek.

Ha a tapasztaltakat összevetjük egy idegen nyelvű elemeket is alkalmazó kisfilm szövegével, más központi értékekkel találkozunk. Álljon itt példaként a Coca-Cola Light hirdetése, melyben egy fiatal lány önmagának vágja rövidre a haját.

NARRÁTOR (női hang): Fél liter Coca-Cola Light egy kalória. Egy nyisszantás egy kalóriát igényel. Ha csak egyetlen kalóriát kell elégetned, nyugodtan koncentrálhatsz az igazán fontos dolgokra. Válaszd a Light-ízt. Coca-Cola Light.

FELIRAT: Egy íz, egy kalória, egy jó választás.

ZENE: *I can feel the wind of change blowing in my restless eye... I will never be the same again...*

A képi világ s a zene szövege nyíltan a változás és a változásra való képesség fontosságát mutatja. A zene szövege nyughatatlanságról árulkodik, s átalakulások előjelét hordozza. S ez a reklám egy másik sajátos perspektívára hívja fel a figyelmet.

⁴ A komló egy fajtájának közismert neve, így nem tekinthető idegen nyelvű kifejezésnek. A mai Csehország területén a középkor óta termesztett komló típusa, tiszta, fűszeres és enyhén fahéjra emlékeztető ízű, magas minőségű aromakomló. Kesernyés íze pilseni típusú sörök készítésére teszi alkalmassá.

A szövegezés immanens felhívó értékét sugallja az olyan megfogalmazás, miszerint: „ha csupán egyetlen kalóriát *kell* csak elégetned, nyugodtan koncentrálhatsz az *igazán fontos dolgokra*”. Ezek szerint létezik egy elvont forгатókönyv, amit minden ideális fogyasztónak követnie kell, és léteznek olyan dolgok, amelyek maguktól adódóan igazán fontosak. A reklám nyíltan egy közösséghez való tartozás ígérétét adja – az angol nyelv alkalmazásával nemzetközi szinten.

Az élelmiszeripari termékek egynyelvű reklámjai elsősorban a hagyomány, a múltba tekintés, a minőség, illetve a nemzeti értékek köré rendeződnek, míg a többnyelvű társaik a jövőbe tekintés, a felvilágosult gondolkodás és a nemzetköziség gondolataival jellemezhetők. A szépségápolási cikkek a második leggyakrabban idegen nyelvet alkalmazó hirdetések csoportját alkotják. 13 kevert (a részalmaz 22,41%-a), míg 26 (a részalmaz 16,6%-a) egynyelvű darabbal találkozhatunk a mintában. A kizárólag magyar nyelvű reklámok közül vessünk egy pillantást a Dove termékcsalád egyszerű hirdetésére. A filmben nem látunk mást, mint a termék csomagolását és a tartalmazott olaj mennyiségét.

NARRÁTOR (női hang): Tízszer több természetes olajat tartalmaz, mint más krémtusfürdők. Az új Dove intenzív ápoló krémtusfürdővel bőre valódi luxusban fürdik. Kényeztetés nap, mint nap. Dove intenzív ápoló krémtusfürdő.

FELIRAT: 10-szer több természetes olaj. Új Dove intenzív ápoló krémtusfürdő.

A „kényeztetés nap, mint nap” kifejezés megbízhatóságot s bizonyos fokú állandóságot tételez fel az árucikkkel kapcsolatban. A gyártók azt hangsúlyozzák, hogy a termék fokozatosan fejti ki hatását, s egész évben állandó „teljesítményre” képes. Tehát a megbízhatóság és az erre alapozott állandó jellegű fogyasztás gondolata áll a hirdetés középpontjában.

Amint várható, más alapkoncepciókra épülnek az idegen nyelvű elemeket használó reklámok. Hogy milyen gondolatársításokat kínálnak, erre álljon itt a Vichy cég reklámja, melyben egy női arcot, majd egyes arckrémekeket lát a néző, miközben a bőr esetleges megereszkedéséről hall a verbális csatornán.

NARRÁTOR (női hang): Aktiválni a kollagén termelést? A mélyrácok feltöltéséhez ennél több kell. A Vichy innovációja: Lift Active Pro. Intenzív ráncfeltöltő arckrém koncentrált hydrociklamid hatóanyaggal. (Jobb alsó sarok kisbetűs felirata: *In vitro vizsgálat.*) Kettős kollagén és elasztin rostképző hatás. *Azonnali lifting hatás.* A ráncok egy hónap alatt feltöltődnek. Új Lift Active Pro. Intenzív ráncfeltöltő arckrém. A Vichy ígérete. Orvosok által mért ráncalanító és bőrfeszítő hatékonyság. Vichy. Az egészség fontos. Kezdje a bőrénél. FELIRAT: VICHY LABORATORIES. AZ EGÉSZSÉG FONTOS. KEZDJE A BŐRÉNÉL. Kizárólag gyógyszertárban kapható. www.vichy.hu

A megbízhatóság kevésbé hangsúlyozott, helyette a professzionalizmus kerül előtérbe, mivel a hirdetés szövegében hemzsegnek a tudományosan hangzó kifejezések. Ha a bizonyos „in vitro” vizsgálattal megállapítható, hogy az arckrémnek „kettős kollagén és elasztin rostképző hatása” van, az bizonyára jó teljesítménynek számít a piacon, még ha nincs is tiszta fogalmunk jelentéséről, jelentőségéről. A tökéletes megkomponáltság elképzelése pedig akkor sem csorbul, ha a krém használatának eredménye az „azonnali lifting hatás” szókapcsolatban összegződik (a hagyományosan latin eredetű tudományos kifejezések mellé állítva az angolt is, mint a professzionalizmus megjelenítő eszközét).

A szépségápolási cikkek hirdetéseinek vizsgálatából kiderült: az anyanyelvű reklámok elsősorban a megbízhatóság és állandóság koncepciói, a másik csoport hirdetési a fejlődés és professzionalizmus fogalmi köré rendeződnek. Az egy nyelvű reklámok látszólagos konzervativizmusa világosan szemben áll a kevert nyelvi elemeket felhasználó példák modern fényben feltűnő soraitól.

A telekommunikációs termékek reklámjainak elemzésével tovább bővíthetjük a fogalmak sorát. Az iparág az egy nyelvű hirdetések 12%-át, míg az idegen nyelvvel élő hirdetések 13, 79%-át finanszírozta. Kezdjük ismét a magyar nyelvű reklámok szövegeinek elemzésével, felidézve a Tele2 telefontársaság kisfilmjét, amelyben egy férfit látunk a képernyőn, aki az alábbi monológot adja elő:

FÉRFI: A feleségem megint egy új ötlettel állt elő. Azt mondta, használjuk a Tele2-t, mert olcsóbb. Az, hogy olcsóbb, nem vitás, hiszen ezt mindenki tudja. De én megkérdeztem tőle: nem lesz bonyolultabb ettől az életünk? Á, dehogy. Csak megrendeljük az új Standard Plusz csomagot, és ennyi az egész. Megadtam magam.

NARRÁTOR (férfi hang): Mostantól még egyszerűbb megtakarítani a Tele2 új Standard Plusz díjcsomagával. Tele2. Telefonáljon kevesebbet!

FELIRAT: Tele2. Hívja a 1202-t! Rendelje meg díjmentesen a 1202-es telefonszámon.

Ez a reklám olyan hagyományos értékeket sugall, mint a családi kapcsolatok elsődlegessége és az együttműködés gondolata. A szolgáltatás kifizetődő mivolta magából a hirdetési szándékból adódik: az érveléssel való meggyőzésből. Eltekintve esztenderd üzenet tartalmától, a korábban felmerülő családközpontság gondolatát látjuk visszatükröződni.

A telekommunikációs termékek idegen nyelvi elemeket használó reklámszövegei gyakorlatilag nem referálnak a közösségre, inkább a termék divatos mivoltát hangsúlyozzák. Jól szemlélteti ezt a Sony-Ericsson mobiltelefon hirdetése (a szöveg és kép is a telefonra koncentrálnak).

FELIRAT: 2 megapixeles kamera. Évszak szerint változó témák. Hívásjelzés fényeffektekkel. S500i *design mobil*.

NARRÁTOR (női hang): Természet ihlette szépség. S500i *design mobil* a Sony-Ericssontól.

FELIRAT: I ♥ design. Sony-Ericsson. (a ♥ jel helyén a Sony-Ericsson márkajelét látjuk)

A rendkívül rövid reklám alatt szóban és írásban is megjelenik a „design” szó, noha annak egyik modalitáson keresztül sincs értelme. A „design” szó önmagában nehezen értelmezhető jelzőként, s a felirat a tradicionális jel felcserélésével is csak bajosan dekódolható. Magának a „design” szónak lehetnek tehát olyan értékes implikációi, amelyek a nézőket képesek rávenni a vásárlásra.

A telekommunikációs termékek szövegükben magyar, illetve vegyes nyelvű hirdetései bizonyítják: míg a hazai keretekben mozgó reklámok a hovatarozást és a közönségi létet hangsúlyozzák, addig a kevert nyelvű reklámok az egyediség és önkifejezés útjainak kialakítására buzdítanak. Ily módon felsorakoztathatók a függőség/függetlenség ellentétpár megfelelő szavai mögé.

Vizsgáljuk meg a kérdést a háztartási cikkek reklámjaiban is. Ezek a magyar s egyúttal a kevert nyelvű reklámok esetén is a minta körülbelül 12%-át tették ki. A Persil kisfilmjében egy anyuka mesél látogatóiról.

NARRÁTOR (férfi hang): Elmondaná, miért váltott Persilre?

NŐ: Én egy másik prémium mosóport használtam, amíg a húgom át nem jött egy hétvégére a rosszcsont gyerekeivel. Micsoda hancúrozás volt ott! És micsoda foltok?! Ismervén a gyerekeit, a húgom hozott nekem egy Persilt. Megbirkózik a makacs foltokkal is! – mondta. Háztartási tippek a húgomtól? De... hűha! Összehasonlítva a régi mosóporommal, a meggyfoltok is eltűntek! Ez igen, húgocskám! Olyan jó viselni! És ez a friss illat! Mi ennél maradunk.

NARRÁTOR (férfi hang): A Persil a különbség titka.

Visszaköszönnek a családi értékek, s fokozottan hangsúlyos a megbízható teljesítmény gondolata is. Azzal, hogy a márka a „különbség titkává” avanszál, a hosszantartó, egyenletes teljesítményt ígéri. A magyar nyelv használatával itt az egyediség koncepciója is összekapcsolódik, hiszen a termék egyedülálló eredményességet kínál.

S milyen értékeket idéznek az idegen nyelvű elemekkel építkező reklámok? A Calgonit reklámjában sajátos módon jelenik meg a „power” szóhasználat:

NARRÁTOR (férfi hang): Megérkezett az új és egyetlen Quantum a Calgonittól. A Calgonit legjobb mosószere, *legjobb power-ballja* és legjobb gélje egy kapszulában. A vízben oldódó burkolatnak köszönhetően nem kell kicsomagolni. A Quantum tisztítószere feloldja, a *power-ball* pedig eltünteti a szennyeződések, végül a gél soha nem látott Calgonit csillogást biztosít. Quantum. Szemmel látható tisztító erő és még több ragyogás.

A „power” és a „power-ball” szavak egyedi találmányt írnak le fönt. Az egyedülálló „power-ball” konstrukció a különlegesség és technológizáltság gondolatát hívja életre, melynek szintje egy vélhetően nemzetközi sztenderdhez igazodik.

A háztartási cikkek reklámjai, legyenek azok egy- vagy többnyelvűek, a minőség központi gondolata köré szerveződnek. Míg azonban a magyar nyelvű reklámok előszeretettel referálnak a családi háttérre, addig az idegen elemekkel építkező szövegek szinte soha. A hatékonyság és az exkluzivitás gondolata mellett paradox módon esetükben alig találunk utalást a háztartásra: e reklámok kissé eltávolodtak a háztartási cikkek hirdetéseinek tradicionális referenciapontjától.

Míg az egynyelvű reklámok a tradíciót hangsúlyozzák, többnyelvű társaik a jövő felé mutatnak. Visszatekintve a négy összemérhető terület vizsgálati eredményeire: vannak bizonyos fogalmak, amelyek mindkét részcsoporthoz többször előkerülnek. Az egynyelvű hirdetésekben ilyenek a megbízhatóság, a hagyomány (múlt), az állandóság, a család és a közösségi hovatartozás értékei, míg a kevert szövegezésű reklámok esetén a professzionalizmus, a divat, az egyediség, a jövő és a fejlődés koncepciói. Mindez pedig azt az ellentétet sugallja, mely szerint az egynyelvű reklámok a valahová tartozás, míg a többnyelvű reklámok a helyi szociális kötődés hiányát helyezik előtérbe, s a nézőt mint egyedi embert szólítják meg, egy modern identitás kialakítását szorgalmazva.

Természetesen az itt leírt következtetések és gondolattársítások nem lehetnek általános érvényűek a reklámok egész halmazára. A kiragadott példák alapuló kontrasztív elemzés célja nem volt más, mint egyedi eseteken keresztül felszínre hozni a nyelvi választások háttérében megbúvó mentális asszociatív folyamatokat, hozzásegítsen az eredeti kérdés megválaszolásához: vajon a modernitás és a modern identitás gondolata réteg-, illetve termékspecifikus jelenségként képeződik-e le a magyar televíziók reklámjaiban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARONSON, ELIOT: *A társas lény*. Budapest, 2002, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó.
- BAJOMI-LÁZÁR PÉTER: Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 2006 nyár, 77-90.
- BELL, ALLAN: *Language style as audience design*. In Coupland, Nikolas – Adam Jaworski (szerk.): *Sociolinguistics: A reader*. New York, 1997, St. Martin's Press, 240-50.
- BHATIA, TEJ K.: English in advertising: multiple mixing and media. *World Englishes* 6, 1987, 33-48.
- BHATIA, TEJ K.: Discourse functions and pragmatics of mixing: advertising across cultures. *World Englishes* 2, 1992, 195-215.
- BHATIA, TEJ K.: *Language mixing in global advertising*. In Thumboo, Edwin (szerk.). *The three circles of English*. Singapore, 2001, UniPress, 195-215.
- BRANSTON, GILL – ROY STAFFORD: *The Media Student's Book*. New York, 1997, Routledge.
- CHESIRE, JENNY – LISE-MARIE MOSER: English as a cultural symbol: The case of advertisements in French-speaking Switzerland. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 15, 1994, 451-69.
- DOMONKOSI ÁGNES: A nyelvi viselkedés mintái a televízióban. *Magyar Nyelvőr* 123, 1999, 286-91.
- FAIRCLOUGH, NORMAN: *Media discourse*. Bristol, 1995, J. W. Arrowsmith.
- FOUCAULT, MICHEL: *The archeology of knowledge and the discourse on language*. New York, 1972, Pantheon.
- GIDDENS, ANTHONY: *The consequences of modernity*. Cambridge, 1990, Polity.
- HAARMANN, HARALD: *Symbolic values of foreign language use*. Berlin, 1989, Mouton de Gruyter.
- HALL, STUART: *A kulturális identitásról*. In Feischmidt Margit (szerk.). *Multikulturalizmus*. Budapest, 1997, Osiris – Láthatatlan Kollégium, 60-85.
- HALL, STUART – PAUL DUGAY: *Questions of Cultural Identity*. London, 2000, SAGE Publications Ltd.
- HALL, STUART: *Kódolás és dekódolás*. In Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrúd, Sári László (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest, 2002, Osiris, 426-33.
- LEE, JAMIE SHINHEE: Linguistic constructions of modernity: English mixing in Korean television commercials. *Language in Society* 35, 2006, 59-91.
- MARTIN, ELIZABETH: Mixing English in French advertising. *World Englishes* 21, 2002, 375-402.
- MCGREW, ANTHONY: *A global society?* In Hall, Stuart – David Held – Don Hubert – Kenneth Thompson (szerk.): *Modernity: an introduction to modern societies*. Cambridge, 1996, Blackwell, 466-97.
- MÓRICZ ÉVA: *Reklámpszichológia*. Budapest, 1999, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
- MORLEY, DAVID – KEVIN ROBINS: *Spaces of Identity*. London, 1995, Routledge.
- O'BARR, WILLIAM M: *Culture and the ad: Exploring otherness in the world of advertising*. London, 1994, Harper Collins.
- PAPP JÓZSEF: Reklámszimbolika – Termékválasztásaink szimbolikus tartalmai. *RekláMérték* IV/32, 2006, 1-8.
- PILLER, INGRID: *Multilingualism and the modes of TV advertising*. In Ungerer, Friedrich (szerk.). *Media texts: Past and present*. Amsterdam, 2000, Benjamins, 265-81.
- PILLER, INGRID: Identity constructions in multilingual advertising. *Language in Society* 30, 2001, 153-186.
- PILLER, INGRID: Advertising as a site of language contact. *Annual Review of Applied Linguistics* 23, 2003, 170-83.
- PRATKANIS, ANTHONY – ELIOT ARONSON: *A rábeszélőgépj*. Budapest, 1992, Ab Ovo.

SMITH, WALKER J. – ANN CLURMAN: *Generációk, márkák, célcsoportok*. Budapest, 2003, Geomédia Kiadói Rt.

ZELENY ANNA: *Televíziózás az idő mérlegén*. In Enyedi Nagy Mihály – Polyák Gábor – Dr. Sarkadi Ildikó (szerk.). *Médiakönyv 2003 – Tények és tanok, 1. kötet*. Budapest, 2003, E.N.A.M.I.K.É Kft., 257-87.

Apokalipszis VIII. Csab '98

Királyhágómellék-kérdés a II. bécsi döntést követően

– *Orth Imre levelei tükrében*

A történelmi Magyarország 1940. augusztus 30-án, a bécsi Belvedere palota aranytermében aláírt és kihirdetett II. bécsi döntés értelmében visszaszerezte az 1920. június 4-én, Trianonban elveszített erdélyi területeinek mintegy kétötödét. Az 1920-ban Romániának odaítélt 103 093 km²-nyi összterületből Észak-Erdély, amelyet Magyarország visszacapott, mintegy 43.104 km²-nyi volt. Románia a döntés értelmében Dél-Erdélyt megtartotta, amely az előbb említett összterületből csaknem 60.000 km²-nyit tett ki. Bár ez az egység valamivel nagyobb volt, mint az északi rész, Románia mégsem nyugodott bele a veszteségbe. A háború utáni sajátos politikai taktikázásuk eredményeképpen, 1947. február 10-én, a párizsi békekonferencián a nagyhatalmak, főként szovjet nyomásra, a korábbi trianoni határok visszaállításáról döntöttek, Magyarország kárára.

A részleges felszabadulásnak és „hazatérésnek” még az északi részen lakók is csak rövid ideig örülhettek. Azonban ez a néhány esztendő is elegendő volt ahhoz, hogy a „megcsonkolt” nemzettest szinte teljes mértékben regenerálódjon. A visszacsatolt északi régió dinamikus fejlődésnek indult, intézményei fokozatosan talpra álltak, a lakosság, a nemzet hamarosan öntudatra ébredt, és önmagára találva erősödött napról napra. Eközben a dél-erdélyi magyarság kimondhatatlan veszteségeket szenvedett, és begyógyíthatatlan sebeket ütött rajta a románosítás, a nagymértékű elvándorlás, az erőszakos beolvasztás, intézményeinek, ingatlanjainak, földterületeinek elvesztése.

A II. bécsi döntés tehát az észak-erdélyi magyarságot kedvezőbb helyzetbe hozta, mint a délieket. A két ország – Románia és Magyarország – között meghúzott határ új képletet kínált: a nemzetnek a kettévágott országrészben politikai, földrajzi, gazdasági, nem utolsósorban vallási/egyházi szempontból újra kellett definiálnia önmagát.

Tanulmányunk ez utóbbi aspektust vizsgálja. Ám nem a felekezetek (azon belül is a református egyház) teljességét tekintve, hanem a címben is jelzett Királyhágómelléki Református Egyházkerület¹ (következőkben KRE) szempontjából és

¹ A Királyhágómelléki Református Egyházkerület mint egyházszerkezeti egység Máramarostól a Bánság legalsóbb részéig húzódik a jelenlegi magyar-román határ mentén, mely a trianoni döntéssel jött létre. Nevét a Királyhágóhoz viszonyított földrajzi fekvéséről kapta, amelytől nyugati irányban található. A nagyhatalmak által ratifikált határmódosítással az egykor nagy TRE nyolc, részben csonka, részben teljes egyházmegyéje a Romániához csatolt oldalon maradt. A határ keleti oldalán rekedtek nem sokáig tétlenkedtek: határozott döntéseket hozva tették meg a szükséges és korszakos lépéseket. Igaz, ez sem ment egyik napról a másikra, mivel már a kezdetekkor is két

összefüggésében, melynek 1940-ben még nem volt hosszú, önálló múltja. A Királyhágómelléken ugyanis a II. bécsi döntést követően rögtön felmerült a folytatás mi-kéntjének kérdése: Maradjon-e az 1920-tól következetesen felvállalt, öntudatosan megszervezett önálló út egyház- és nemzetpolitikája, vagy válasszák-e a visszatérést, a beolvadást a korábbi nagy Tiszántúli Református Egyházkerület (következőkben TRE) szervezetébe? A Magyarországi Református Egyház helyi és országos vezetői a kérdést az első perctől kezdve ellentmondást nem tűrő egyértelműséggel kezelték. Eszerint vissza kell térni oda, ahonnan a trianoni döntés erőszakosan kiszakította őket. A revízió az ő értelmezésükben nemcsak a politikai nemzetre, hanem az egyházra is ugyanúgy vonatkozott. Nemzetpolitikai szempontból a *restitutio in integrum* értelmében ez az álláspont jogos volt. Ám a KRE lelkeszei és egyházi közéletét alakító személyei körében nem ez a szempont kapott hangsúlyt. A „csonka” részből a több mint húsz év alatt egy jól megszervezett, szisztematikusan kiépített és egy teljes struktúrájában működőképes, markáns egyházkerület formálódott. Úgy gondoljuk, ismerve az időszak történéseit, hogy a visszatérést, a beolvadást ellenzők véleménye is megfontolásra érdemes.

A „hazatérést” szorgalmazó döntéshozók körében ekkor még nem gondolhattak a második világháborút követő Párizsi döntésre s annak a magyarságot érintő következményeire (mindössze Teleki Pál, Bethlen István és néhány erdélyi főember fogalmazta meg aggodalmait). A románság belső érzéseit, gondolatait, nemzeti törekvéseit és országos céljait illetően 1920 előtt és 1940 után is meglehetősen álmos és érzéketlen volt az erdélyi, velük együtt az anyaországi magyarság. Csak az Orth Imréhez hasonlóan gondolkodók érzékelték ezt.² Talán nem véletlenül és célszerűtlenül küzdöttek

jövőkoncepció körvonalazódott a két markáns táborban. Az egyik tábor képviselői (Széll György és társai) úgy látták volna jobbnak, ha az árván maradt, csonka egyháztest a nagy, erős Erdélyi Református Egyházkerülethez a (továbbiakban ERE) csatlakozik addig, míg helyreáll a rend. A másik tábor képviselői (Sulyok István és társai) az önálló egyházkerület gondolatát tartották életképesebb megoldásnak. Ám mindannyian provizórikusnak, rövid ideig tartó „babiloni fogságnak” tekintették állapotukat. A két tábor közül az utóbbi került ki győztesen, így tarthatták meg 1920. december 14-én, Nagyváradon azt a csonka közgyűlést, melyen először mondták ki a KRE megalakulását. Közel féléves tárgyalássorozat után, 1921. augusztus 14-re sikerült összehívni valamennyi egyházmegye képviselőjét, kimondva a megalakulást.

² *„A központi hatalmak összeomlása és a forradalom a magyar középosztályt s benne a református egyház vezetőit egész váratlanul érte, de még váratlanabb volt a református lelképásztorok és az egyház világi vezetői számára (tanárok, ügyvédek, földbirtokosok és állami tisztviselők) a román hadsereg megjelenése Erdélyben s Romániának Erdélyre és kapcsolt részeire való igénye. A magyar középosztálynak fogalma sem volt a dáko-román álmokról, a román irredentáról, a kívülről mesterségesen szított államellenes nemzetiségi törekvésekről, s ezeknek veszélyét még az ország legfelelősebb tényezői közül is alig ismerte fel egy-kettő. A református lelkész még ekkor is csak nevetni tudott román kollégáján, amikor az már nemcsak titokban, hanem nyíltan beszélt az összes románok egyesüléséről. Soha sem következett volna el Trianon, ha a*

többen mindent latba vetve az 1940 szeptemberével kezdődő korszakváltás után a két világháború között talpra állított, fiatal, megerősített, önálló „várért”, ahogy Tabéry Géza írta: „a királyhágómelléki magyar jövődjéért”. (Tabéry, 1940)

Mielőtt a levelet bemutatnánk, illetve az abban leírtakat tüzetesen megvizsgál-nánk, szükségesnek tartjuk megemlíteni Orth Imre életének, munkásságának fon-tosabb stációit. Ki is volt valójában az a bátor, szókimondó ember, aki olyan forrón szerette a Kerületet, mélységében ismerte a vele és benne felmerülő kérdéseket, hogy érdekében a nyilvánosságot ilyen formában is vállalta?

Orth Imre – az „egyszerű vidéki lelkipásztor”

A levél írója önmagát még 1933-ban, végvári lelkipásztorsága idején definiálta ekkép-pen, amikor egy, a lelkipásztor és a szociális munka tárgykörében írt törvényjavaslat tárgyában megfogalmazta a véleményét (Orth 1933, 79–80). Törzslapjából kiderül, hogy a Temesváron 1908. december 14-én született fiatalember az említett írás idején még alig huszonöt esztendő.³ A temesvári piarista főgimnáziumban érettségizett. A kolozsvári Protestáns Theologiai Fakultáson végezte felsőfokú tanulmányait, majd 1930-ban letette az első, egy év múlva a második lelkészképesítő vizsgát. Exmit-tált segédlelkész 1929-ben Resicán, majd 1930-ban Temesvárott. 1932–38 között parókus lelkipásztorként szolgált Végváron. Mind a két lelkészképesítő vizsgán jeles-re vizsgázott, majd két szemesztert, egy nyárit és egy télit peregrinusként töltött el Svájcban, a zürichi egyetemen.

Nemcsak szolgálati helye, maga a település viselte a Végvár megnevezést, hanem arra a világra is ráillett ez, amelyben elkezdte működését a fiatal, tehetséges lelkipász-tor. Végvár nemzeti szempontból valóban végvár- volt, mivel a településtől keletre és

magyarság idejében észrevette volna a közte élő nemzetiségek elszakadási törekvéseit, és céltudatos kisebbségi politikával gátat emelt volna ellene. De ki vette észre a magyarság pusztulását és elrománosodását Beszterce-Naszódban, Hunyadban? Ki vette észre, hogy az eladó birtokokat mindenütt román bankok veszik meg s osztják szét román parasztoknak? Ki törődött azzal, hogy a magyar állami támogatással működő román iskolákban a román intelligenciát a magyarság elleni gyűlöletben nevelik.

A román uralomnak nemcsak a ténye, de még a lehetősége is lehetetlennek tűnt a magyarság előtt. Természetes hát, ha a román megszállást nemcsak a különféle demarkációs vonalak megbúzásása idején, hanem még a trianoni békeparancs aláírása után is csak mától holnapig tartó, átmeneti állapotnak tekintette minden magyar ember. Aki 1919-ben azt mondta volna, hogy a román uralom több mint húsz esztendőig fog tartani, azt mint hazaárulót vagy futóbolondot golyózták volna a magyar társadalomból.” ORTH IMRE: Emlékezzünk. Adatok a Királyhágómelléki Egyházkerület történetéhez. *Reformátusok Lapja*, 1941/28, 261–262.

³ Orth Imre Törzskönyvi Lapja: *TtREL* I. 1. i. 19.

délre már alig volt itt-ott szórványmagyarság. S így volt ez felekezeti szempontból is. A korábbi hatalmas tiszántúli egyházkerület, majd a szívéhez-lelkéhez oly közel került királyhágómelléki kerület úgyszintén utolsó őrlámpatartóinak egyike a település. Római katolikusok még voltak, de alapvetően a keleti ortodoxia mindent rohamosan beterítő-benyelő nemzeti missziójával kellett naponta farkasszemet nézni.

Az országos és központi kormányzati segédlettel hódító, államegyházként működő keleti ortodoxia irgalmatlan „romanizációs bulldózer-menettel” hajtotta uralma alá az egyházkerület területén élő, etnikailag és felekezetiileg heterogén lakosságot déltől északig. Ez a tendencia folytatódott nemcsak a Bánságban, hanem a húszas-harmincas években egyre nagyobb erővel és hatékonysággal a viszonylag homogénebb magyarlakta határsávbán is. Fájdalmas, de kordokumentum-értékű cikkben emlékezik meg erről az örületről.⁴

1938-tól a Biharpüspöki Református Egyházközség lelkipásztora, Balajthy Jenő örökségébe lépve, megérdemelten került be a centrumba, Nagyvárad közvetlen tőszomszédságába: a kolozsvári Protestáns Theológiai Fakultás éveiben kapott szellemi indíttatás és a svájci tanulmányút megalapozta szellemiségét, tudományok iránti elkötelezettségét.

Élete végéig megmaradt tudós, művelt s minden időben bátran véleményt nyilvánító lelkipásztornak, ahogy nyugdíjba vonulása előtt írta: „Egy híján ötven évi szolgálatom alatt egyike voltam az állandó előadóknak és hozzászólóknak, s nem

⁴ „Igen jellemzően állapította meg valaki, hogy a románok az elmúlt huszonkét esztendő alatt az általuk megszállva tartott erdélyi területen szinte semmi mást nem építettek, mint templomokat. Természetesen nem református templomokat... Végig a határ mentén szinte kivétel nélkül minden községben építettek egy ilyen templomot... Az ősi román ortodox egyház az a második lelki erődítmény, melynek templomai örökre biztosítják a román faj és állam szupremáciáját ezen a földön. Ezek a templomok és a hozzájuk tartozó 32 holdas és egyéb kedvezményekkel felruházott parókiák nem a hívek lelki szükségleteit voltak tehát hivatva kielégíteni, hanem elsősorban és mindenekfelett politikai célokat szolgáltak. A legtöbb községben, melyben erre mifelénk román parókiát létesített az állam, hívek sem voltak, vagy ha voltak, úgy lettek azzá megfélemlített, kenyérüket féltő szegény magyarok, vagy jobb kenyérre áhítózó nyegle gyászmagyarok, avagy az ország más részéből hozták ide őket. De hogy mennyire gyökértelen volt ezen a területen a román államnak az egyház égisze alá bújtatott, elrománosító politikája, annak nyilvánvaló bizonyossága, hogy ma ezek a kupolás templomépületek mindenfelé elárvultan meredeznek az égre. A papjuk – s a magyar vidékeken egy-egy befolyásosabb román lelkész két-három ilyen templomot is építtetett megfelelő egyéni haszonnal, és az illető községek területein fekvő, 32 holdas szesziók élvezete mellett – még a román hadsereggel kivonult (s természetesen magukkal vitték a számadásukat is). A félelemből papíroson kikeresztelkedett hívek boldogan tértek vissza elhagyott egyházuk kebelébe (sajnos, a gerinctelen haszonlesők is, sőt, ezek siettek a legjobban!), a vidékünkön magukat soha otthon nem érző román telepések pedig mind hazaszöktek, itt hagyva az ingyen kapott telkeket, házat és templomot. Mihelyt kivonult a hadsereg az első katonai erődvonalból, összeomlott a másik, frázisokból épített lelki erődvonal is.” ORTH IMRE: Elárvult templomok, *Reformátusok Lapja*, 1940/30, 457–458:

egyszer közbeszólóknak...⁵ Rendszeresen részt vett az egyházi fórumokon, előadásokat tartott, írt, olvasott (recenziói, egyéb megnyilatkozásai is erről tanúskodnak), publikált. Írások, cikkek, publikációk sokasága vall arról: milyen széles látókörű, mélyen hívő, biblikus szemléletű, tipikusan protestáns jellemű ember volt. A Reformátusok Lapjában már 1933-tól több-kevesebb rendszerességgel publikált. A lapnak 1940–42 között főszerkesztője volt, majd az annak jogutódjaként megjelenő Bihari Reformátusok Lapjának is ő maradt a főszerkesztője megjelenése végéig, 1944-ig. Publicisztikájában mindig az egyházi és társadalmi élet legaktuálisabb kérdéseit vette napirendre. Kulcstémái voltak a felekezeti öntudat, a hitvallásos elkötelezettség, a belmiszsió különböző szegmensei, a felekezeti iskola és a tanítók sorskérdése, az iratterjesztés, a szórványkérdés, stb. Józan gondolkodású, tiszta látású, s az építő kritikától soha sem lépett vissza, még ha a korszellem, a korhangulat, a hatalom, vagy akár a lelkipásztori közösség ellenében kellett is megfogalmaznia véleményét. Ezért, ha kellett, kiállt a lelkipásztorok javadalmazásának ügye mellett, de amikor többen is elhanyagolták gyülekezeti munkájukat s álláshalmazókká váltak, keményen megintette társait.⁶ Tanulmányunkban idézett levele megkérdőjelezte az egyházkerületi elnökség eljárását is az ügy képviseletében. A II. bécsi döntés okozta felfokozott nemzeti hangulatban 1941. március 21-én, a nagyváradai ifúsági konferencián kifejtette elvi meggyőződését, mondván: „annál jobb magyar valaki, minél Krisztus-hívőbb” – bár a sorrendet mások szívesebben használták volna megfordítva.⁷

A hitvallásos elkötelezettségű és meggyőződésű, szisztematikus, mégis gyakorlati teológus, egész életében az erdélyi barthianus ige-teológia markáns képviselője maradt. Beszédes példája ennek az 1938-ban, a lelkészértekezleten tartott nagy ívű előadása.⁸ Hitvallásos elkötelezettségéről vall a 400 éves Institutioról megemlékező írása, valamint értekezése az úrvacsoráról.⁹ A konfirmandusok számára írt kátémagyarázatát akkora érdeklődés övezte, hogy néhány esztendő alatt három kiadást is megért.¹⁰ Nem volt elfogult, mert ugyanakkora szeretettel és elkötelezettséggel aján-

⁵ ORTH IMRE nyugdíjba vonulásakor elmondott beszéde az egyházmegye lelkipásztori közössége előtt. Ld. *KRE* Lev. 35. Orth Imre dok.

⁶ ORTH IMRE: A magyar pap munkájának elismerése, *Reformátusok Lapja*, 1941/23, 261–262; Uő.: Álláshalmazó papok, *Bihari Reformátusok Lapja*, 1944/4, 38–39.

⁷ Uő.: Egyházunk nemzeti feladatai az új helyzetben, *Reformátusok Lapja*, 1941/10, 101–105.

⁸ Uő.: A dogmatika és az igehirdetés, *Reformátusok Lapja* 1938/3–4.

⁹ Uő.: A 400 éves Institutio. *Reformátusok Lapja*, 1936/36, 458–460; Uő.: Mely tiérettetek megtöretik, Nagyvárad, Piatra Craiului-i Ref. Egyházkerület, 1938.

¹⁰ Uő.: *Konfirmációi előkészítő káté. Azaz rövid foglalata mindannak, amit egy öntudatos református keresztyén embernek hitről, életéről és egyházzól tudnia kell. Néhai Szoboszlai Pap István és Révész Bálint*

lotta András Tivadar hasonló témájú könyvét recenziója során mindenkinek.¹¹ Publicisztikájának azonban – megítélésünk szerint – a legszebb, úgynevezett népnevelő gyöngyszemeit mégsem a hivatalos egyházi közlönyben, hanem a Református Jövő című kerületi és családi néplapban jelentette meg.

A rövid, tartalmas, biblikus szemléletű írások címei mindig egy-egy jelentős és sokakat foglalkoztató problémára fókuszáltak. A sorozat első, egyben cantus firmusként végighúzó, „református szemmel” című bevezetőjében fogalmazta meg egyértelműen, hogy miért látja ennek szükségét.¹² A több mint hatvan rövid, de gondolkodást és élezt szemléletet alakító írásból álló sorozatot 1939. január 1-jével indította, és 1941. szeptember 21-én fejezte be. Kényszerűségből. Az utolsó cikkben fedte fel önmagát is, addig az írások alatt az S. D. G. monogram szerepelt, s itt lépett ki inkognitójából. Ezért is írja: Mit érzek lapunk megszűnésekor? című írásában:

„Milyen jó volt különösképp az Isten dicsőségére hivatkozó S. D. G. betűk mögé rejtőzve (most már leleplezhetem magam) minden személyi érdektől mentesen az egyházi és társadalmi élet egyes jelenségeit az Ige mértéke alá állítani, s református szemmel bírálni el. S – aztán egy-egy sikerültebb cikk után – figyeltem a hatást saját gyülekezetemben. Boldog voltam, mert láttam, hogy az emberek beszélnek arról, amit olvastak és vitatkoznak felette.”¹³

Érdeemes néhány témacímet megemlíteni: a templom kivilágításáról; haragszom a papra, ezért nem megyek a templomba; zsidó-kérdés; rémhír-terjesztés; etikus-e a névtelen levél műfaja; perselykerülők; magyar címtáblák; leányok taníttatása; bendőszellem; protekció stb. ... – a felsoroltak önmagukért beszélnek.

Orth Imre szerves egységben látta az életet, és cselekedett egyházáért, a kisebbségi sorsban küzdő magyar református népért. Egyházi tisztségei, feladatai mellett még a Bánságban tagozati elnöke volt az Országos Magyar Pártnak és a vármegyei intéző-

püspökök kátéja nyomán átdolgozta Orth Imre lelkipásztor. (Kiadó, hely és dátum megjelölése nélkül. Ezt a példányt a Biharpüspöki Református Egyházközség lelkipásztori hivatalában találtam.)

¹¹ Uó.: András Tivadar: A Heidelbergi Káté konfirmációi és vasárnapi iskolai oktatásra feldolgozva. Sepsiszentgyörgy, 1940, *Reformátusok Lapja*, 1940/28.

¹² „Hogy valaki mit és hogyan lát, az attól függ, hogy milyen a szeme. Szüksége van-e szemüvegre, s ha igen, jó szemüveget visel-e. De még a teljesen egészséges és erős szemű emberek sem egyformán látják a világot. Ugyanabban az eseményben az egyik mást lát meg, mint a másik. Ennek az az oka, hogy láthatatlanul minden ember hord a szeme előtt egy láthatatlan szemüveget, s azon keresztül nézi és látja az eseményeket... Mi ebben a rovatban megkíséreljük az eseményeket református szemmel kísélni, s egy-egy kérdést kiragadunk belőle és az olvasó elé tárjuk.” ORTH IMRE: Református szemmel, *Református Jövő*, 1939/1.

¹³ ORTH IMRE: Mit érzek lapunk megszűnésekor, *Református Jövő*, 1941/19.

bizottságnak, az Országos Kereskedelmi Hitelszövetkezetnek és az Erdélyi Magyar Gazdák Egyesületének gazdaköri vezetője volt. 1946–48 között a Bihari Református Egyházmegye lelkészértekezleti elnöke volt, 1947–50 között egyházkerületi aljegyzői tisztséget töltött be. Közben meghurcolta és börtönbe záratta a Román Kommunista Párt. A Biharpüspöki Református Egyházközségben hűséggel szolgált 1979. április 5-ig, nyugdíjba vonulásáig. De nyugdíjasként is tovább szolgált, amikor tehetete, míg 1993. január 30-án az Élet Ura haza nem szólította.¹⁴

Gavarda Irmával 1932-ben kötött házasságából három gyermekük született. Felesége halála után Sass Kálmán¹⁵ érkeserői lelkipásztor özvegyét vette el.

Mi lesz veled, Királyhágómelléki Református Egyházkerület?

Alapkérdésünk megvilágításához – a II. bécsi döntés után miként alakult a királyhágómelléki terület sorsa? – Orth Imre nyílt levele¹⁶ kínálja a pretextust. Orth, minden vitát kizárva, tervszerűen készült a levél megírására (mint kiderül a hivatkozott lapszámból).¹⁷ Ez abból is sejthető, hogy mielőtt a levelet megírta volna, már egy rövid, de konkrét kérdéseket megfogalmazó körlevélben fordult a KRE lelkipásztoraihoz, az egyházi közélet képviselőihez, vezetőihez.¹⁸ Ebben nyomatékosan adott hangot saját és mások véleményének, meggyőződésének, mely szerint a királyhágómellék területnek a tiszántúli egyházkerületbe való „beolvasztása egy eléggé meg nem gondolt” ügy.

A nemzetpolitikai és az egyházi események alakulását pontosan ismerte, sőt tudta, hogy a meghozott és deklarált törvényeken már aligha lehet változtatni, de talán egy markáns és határozott fellépéssel esetleg lehetne „siettetni a tiszántúli mamut-kerület felosztását”. Meggyőződése volt, hogy a beolvasztásra adatott, mintegy másfél évnyi „kegyelmi idő” nemcsak arra szolgál, hogy az átmenetnek megfelelő időkeretet adjon, de arra is, hogy a huszonkét év alatt összegyűjtött szellemi-lelki-anyagi

¹⁴ *Nagyvárad-Réti Halotti Anyakönyv* 1993/24.

¹⁵ Az Érmellék Messiásának nevezett Sass Kálmán érkeserői lelkipásztor volt. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc idején az „Érmelléki Csoport” vezető személyisége volt, 1958 december 2-án a szamosújvári börtönben végezték ki. Családja, felesége, gyermekei, akiket Dél-Romániába deportáltak, csak hosszú évek múlva tudták meg, hogy mi történt Sass Kálmánnal.

¹⁶ Orth Imre idézett nyílt levelét ld.: Sulyok István püspök és dr. Thúry Kálmán főgondnok, országos zsinati atyáknak a Királyhágómelléki Egyházkerület jövőjének ügyében, *Reformátusok Lapja*, 1941/16-17, 125–127.

¹⁷ *Reformátusok Lapja*, 1941/16-17.

¹⁸ ORTH IMRE: Körlevél, *Reformátusok Lapja*, 1941/16-17, 128.

örökség maradéktalanul szétzüljön, felörlődjön és eltűnjön a történelem színpadáról. Másokkal együtt azt volt kénytelen megfogalmazni, hogy a visszatérés, a beolvasás nem hoz olyan és annyi „hasznot”, mint amennyit elvisz annak megszüntetése. A *restitutio in integrum* mindenre kiható, általános elvével ugyan ő maga is egyetértett, de véleménye szerint ebben az esetben nem biztos, hogy a törvényeket ekként kell helyesen és egyértelműen alkalmazni. Az Egyházkerület előjáróinak egyház- és nemzetpolitikáját, Sulyok Istvánék döntésének helyességét, a református egyház törvényeit, demokratikus hagyományait tiszteletben tartó kerületszervező munkája eredményeit senki meg nem kérdőjelezte, el nem vitatta. Mindezeket előrebozsátva, három kérdést¹⁹ intézett a KRE ügyét, sorsát szívükön hordozó és felelősen gondolkozókhoz, melyekre válaszukat egyben nyilatkozatuknak is tekintette.

A körlevél kérdéseire sokan válaszoltak, mintegy tizennégyen küldték meg véleményüket. A Reformátusok Lapjában legalábbis ennyit jelentetett meg. A levéltári dokumentumok között eddig többeknek nem sikerült nyomára bukkanni. Közöttük olvashatunk egy testületi döntést is, amely az Érmelléki Református Egyházmegye Közgyűlésének határozata. Volt, amelyiket teljes egészében, másokat csak részleteiben közölt. A válaszadók között találunk olyanokat, akik nevük, tisztségük teljes feltüntetésével vállalták válaszukat: dr. Soós István nagyváradai alpolgármester, egyházkerületi világi főjegyző; Pappszász Lajos császári és királyi kamarás, egyházmegyei gondnok; Kursinszky Kálmán tanügyi előadó-tanácsos; dr. Borbély Lajos ítélőtáblai bíró, egyházkerületi jegyző; dr. Kölcsey Ferenc szatmári főispán, egyházmegyei gondnok; dr. Ajtay Nagy Gábor jegyző, egyházkerületi tanácsbíró), mások csak monogramjukat adták. A felhozott érvek felsorolásától eltekintve, egy dologban közös a válaszadók levelének tartalma: a KRE beolvasztása mindenképpen elhibázott döntés, korszakos hiba, ahogy éppen Kursinszky Kálmán írja:

„megszervezése ugyan történelmi szükség volt, de megszüntetése káros, mivel hasznos és jól működő, virágzó intézményeket szüntet meg egy konkrét, elvi alapon hozott, de az új történelmi helyzetet nem érzékelő, immár korszerűtlen törvénynek engedelmességedve”.

¹⁹ „Tisztelettel kérem: 1. Szíves nyilatkozatát arról, hogy a saját részéről kívánatosnak tartaná-e egyházkerületünknek fennmaradását. 2. Azoknak az érveknek felsorolását, melyeket az egyházkerület fenntartásának gondolata mellett hangsúlyozandónak tart. 3. Gyakorlati példák szolgáltatását, melyek kerületünk fennmaradásának szükségességét bizonyítják úgy egyházi, mint nemzeti szempontból. (A nagyváradai görögkeleti püspökséget, mely szintén a román impérium alatt született, fenntartja a magyar állam!?)” Körlevél. i. m. 128.

Bizonyára nemcsak a fent említettek támogatták és vállalták a már jól működő, önálló egyházkerület gondolatát, de mindazok is, akik az elnyomatás csaknem huszonkét évében következetesen küzdöttek a maguk helyén, s jelentős mértékben hozzájárultak az életképes Egyházkerület kiépítéséhez, megerősítéséhez.

Egy nyílt levél – és ami mögötte van

A körlevélre beérkező válaszok Orth Imre meggyőződését még jobban megerősítették. Nyílt levelében nem szubjektív érzelmekre, patetikus felhangokra hagyatkozott, hanem az egyházkerület törvényes közgyűlésén hozott határozatok alapján kérte számon a tetteket. A levél írójának s a vele elvközösségben lévőeknek talán utolsó nagy kísérlete volt ez az ébresztő kiáltás. Ezért is – a téma könnyebb érthetősége és átláthatósága miatt – tartjuk fontosnak a levelet teljes terjedelmében közölni (A levélen sem nyelvtani, sem stilisztikai szempontból nem változtattunk).

„Főtiszteletű és Méltóságos Püspök és Főgondnok Úr!

1940. november 13-án, a nagyváradai református egyházkerület Közgyűlése a Tiszántúli Egyházkerületbe való visszatérésével kapcsolatban többek között a következő két határozatot hozta:

1. A Közgyűlés tisztelettel kéri az egyetemes zsinatot, hogy a kerületnek felszámolására és a Tiszántúli Kerületbe való tényleges beolvasztására 1941 január 1-től számítandó egy és fél évi átmeneti időt megállapítani méltóztassék.

2. Ugyancsak a zsinat határozatát tartotta illetékesnek a Közgyűlés a Tiszántúli Egyházkerületnek minél gyorsabb megosztása érdekében, hogy ez a megosztás minő módon és minő területi határok között eszközöltessék.

Lapunk olvasó-táborának nevében mély tisztelettel kérdem, szóba kerültek-e ezek a kerületünknek s a területén élő református egyházközségeknek jövődjét oly közelről érintő határozatok? Mert sem a zsinat tárgysorozatából, sem a sajtó-tudósításokból ez nem tűnik ki. Hinni szeretnők, hogy, ha nyilvános gyűléseken nem is, de a legilletékesebb tényezőkkal, az egyetemes magyar református egyház vezetőivel való bizalmas eszmecsere alkalmával szóba került kerületünk sorsa is és erre nézve megnyugtató ki-jelentéseket vettek.

Különben lehetetlennek tartom, hogy azok a férfiak, akik kerületünket és annak igazságát oly kitaróan, oly bátran, sokszor a saját személyük és egyéni szabadságuk

kockáztatásával egy ellenséges világgal szemben, idegen hatóságok előtt képviselték és védelmezték, most a mindnyájunk javát akaró édesanya, saját legfőbb hatóságunk előtt némák maradhattak!

Vagy talán személyi okok készítették Önöket hallgatásra? Hiszen közgyűlésünk határozottan leszögezte, »hogy felülemelkedve minden személyi és helyi érdekeken«, kívánja a Tiszántúli Egyházkerületnek minél gyorsabb megosztását. Közgyűlésünknek ez az egyhangú megállapítása feljogosította volna halálra ítélt kerületünk két vezérért, hogy a saját személyüktől elvonatkoztatva, tárgyaljanak e kérdésről annál is inkább, mert a tat emberfeletti munka, melyet református magyar népünk érdekében huszonkét esztendő alatt végeztek s az a mélységes hála és tisztelet, mely ezért személyüket övezi, az önzés gyanújának még a leghalványabb gondolatát is kizárja.

Vagy talán épp a vezérek lettek hűtlenek a külön kerület eszméjéhez? Lehetetlen! Aki ezt a kerületet a semmiből teremtette meg, aki annyira meglátta és munkálta különleges feladatait az huszonkét esztendő keserves küzdelmeinek eredményét nem dobhatja el magától még akkor sem, ha ezt a küzdelmet akaratumkon kívül külső körülmények erőszakolták reánk.

Ezek a körülmények hála Istennek megszűntek, de mindazt, amit létrehoztak, megszüntetni, meg nem törtéنتté tenni nem lehet. Amint az anyaország népe nem feledkezhet el az 1920-as évek szörnyű nyomorúságairól és arról a csodálatos útról, melyet dicső vezére körül tömörülve a lemondás, önmegtartóztatás s ezen át a belső építés és külső országgyarapítás felé megtett, úgy mi sem felejtethetjük el a keserves kisebbségi küzdelmeknek nemcsak sebeit, hanem áldásait sem.

Trianon nem lehet kerületformáló alap. – Tehát annak a kerületnek, melyet Trianon alkotott, meg kell szűnnie. Az Egyetemes Konvent e szerint helyesen és bölcsen járt el, amikor minket visszaparancsolt a Tiszántúli Kerület kebelébe. De ha a trianoni erőszak alkotta kerületet úgy jogi érvek miatt, mint nemzeti önértékből megszüntettük, ugyanakkor gondoskodnunk kell kerületünk más formák közötti újrალakulásának lehetőségéről, miután az még a Trianon által formált kedvezőtlen területi beosztásában is megmutatta szükséges voltát és áldásos eredményekben gazdag munkával bizonyította be létjogosultságát.

Főtiszteletű és Méltóságos Uraim! A Tiszántúli Egyházkerület felosztásának szüksége nem a mi hazatérésünkkel merült fel elsőízben. A kérdés visszanyúlik még jóval a háború előtti időkre. S a megosztás szükségességét nem kisebb személyiség, mint maga a Tiszántúli Egyházkerület vezetője, D. Dr. Révész Imre főtiszteletű úr hangoztatta, amikor azt írja róla, hogy: »szívvel-lélekkel helyesli a Tiszántúli

Egyházkerület két, esetleg három részre tagolását». Milyen meggondolások, vagy magasabb érdekek vezetnek ennek dacára a Főtiszteletű urat, hogy ez általa is helyeselt megosztásra a mi kész kerületünk visszatérésével adódó rendkívüli alkalmat nem látja elégségesnek – nem tudom. De úgy az ő megnyilatkozásaiból, mint sok egyéb jeltől úgy látom, hogy a Tiszántúli Kerülettől rövid időn belül nem várhatjuk a kezdeményező lépéseket önmaga felosztása iránt. Ezért az új Egyházi Törvények 119-ik §-a értelmében oda kell fordulnunk kérésünkkel, ahol még magasabb szempontból, t. i. nem a Tiszántúli Kerület érdekében, hanem az egyetemes Magyar Református Egyház érdeke és jövőndője szempontjából nézik a kérdést: az országos zsinathoz s elsősorban annak nagyméltóságú Elnökeihez.

Lehet, sőt valószínűűnek tartom, hogy ezzel a kérelemmel nyitott kapukat döngetek, mert hiszen Kerületünk fennmaradása nemcsak református anyaszentegyházunknak eminens érdeke, hanem éppen nemzeti érdek is s így bizonyára számot vetettek vele azok, akik az egyházunk ügyei mellett az államélet irányításában is részt vesznek. Mégis engedjék meg Méltóságos Uraim, hogy – akár megtették már, akár pedig meg fogják tenni a kezdeményező lépéseket a Tiszántúli Kerület felosztására – Egyházkerületünk közvéleményének bizalmáról és támogatásáról biztosítsam Önöket.

A napokban körlevéllel fordultam több lelkésztestvéremhez és Egyházkerületünk néhány kiváló, a kisebbségi küzdelmekben részt vett világi vezetőjéhez. A kérdezettek közül többen már válaszoltak. A válaszok egy részét részben kivonatolva, részben teljes egészükben közlöm. Kár, hogy sokan azzal a kikötéssel írták meg véleményüket, hogy az nem a nyilvánosságnak szól. Olyan választ azonban, mely a Tiszántúli Kerület megosztását – ha csak a háború elmúlása után is – szükségesnek ne tartaná, nem kaptam.

A jó Isten áldja meg minden jó igyekezetünket.”

1. A KRE 1940. november 13-án tartott rendes évi közgyűlése (Nagyvárad, a Református Egyház Kulturpalotája) foglalkozott a kerület TRE-be történő visszatéréssel. Itt a 29. számú határozat három pontban²⁰ rögzítette azokat az intézkedéseket, melyek alapjául az Egyetemes Konvent 1940. október 11/424-es számú határozatai szolgáltak. A jogi értelemben történő egyesülést örömmel vette tudomásul a közgyűlés, ugyanakkor a visszatérés lebonyolításához megtették a szükséges intézkedéseket. Arra kérték a Zsinatot, a TRE-n keresztül, hogy másfél év átmeneti időt adjanak a hazatérés, a beolvasztás megfelelő körülmények között történő lebonyolítására. Azt is kérték, hogy ez alatt a másfél esztendő alatt az 1940. augusztus 30-a előtt érvényben

²⁰ A KRE Kgy. Jkv. 1940. november 13-án, 29. szám

lévő törvények szerint adminisztrálhassák a Kerületet. Harmadszor a Zsinat határozata értelmében kerüljön sor minél hamarabb a TRE megosztására.

Bár a KRE megtartására nem történt egyértelmű utalás, a harmadik kérdés mégis azt engedi sejtetni, hogy a gondolat, bár ha indirekt módon is, de nem volt idegen a közgyűlés tagjaitól.²¹ Igaz, hogy Sulyok István a közgyűlést megnyitó püspöki jelentésében minden kétséget kizáró módon tette egyértelművé, hogy a „Történelem Urától” kapott feladat akkor tekinthető befejezettnek, ha a KRE-t „hazavezették” a TRE-be, azaz amikor a próféta szavai szerint „mindegyik tetem az ő teteméhez” helyezkedik vissza. Ugyanakkor hozzátette:

„az a nagy történelmi aktus vár reánk, mikor egyházi törvényeink rendelkezése szerint a restitutio in integrumot kötelességszerűleg végrehajtjuk...”, és bár a jövő sorsa „két hatalmas erő hatása alá kerül is”, most „nincs helye szentimentalizmusnak”.²²

A KRE közgyűlése idején Tiszántúlon már kész tényként kezelték a visszacsatolást, a Királyhágómellék önálló továbbélésének gondolata még vita tárgyát sem képezhette. Ezt még az a Révész Imre püspök is kizárta, aki amúgy elviekben már többször felvetette a TRE több részre történő tagolását. A püspök még a közgyűlés előtt kinyilvánította véleményét.²³ Ez a meggyőződés és álláspont tükröződött a két héttel később megtartott debreceni közgyűlésen: a nagyváradiak kérésének eleget téve ugyan, felvetésüket felterjesztették az Országos Zsinatnak, de:

²¹ „... a 20 esztendő szívos küzdelemmel kibarcolt és jól megszervezett új kerülettel nemcsak az egyetemes református egyház, de maga a magyar nemzeti eszme is egy harcedzett, ellenálló, értékes végvárat nyert, tekintettel arra, hogy a bécsi döntés következtében Nagyvárad újból határváros lett Magyarország kebelében és így a nagyváradi magyar püspökség a románság közeli tömegeivel szemben mindkét irányban közvetlenebb hatás elérésére alkalmas, mint a nagyterjedelmű, központilag is távoleső tiszántuli egyházkerület, megemlítve még azt is, hogy kerületünk közvéleménye csaknem egyhangulag a kerületi megosztás mellett foglal állást, közgyűlésünk felülemelkedve minden személyi és helyi érdekeken, már most szót emel a tiszántuli egyházkerületnek minél gyorsabb megosztása érdekében”. KRE Kgy. Jkv. 1940. nov. 13., 29. szám.

²² KRE Kgy. Jkv. 1940. nov. 13., 26. szám.

²³ Az október 12–14. között tartott konventi értekezlet után a Protestáns Sajtószolgálat közlésére reflektálva fejtette ki Révész Imre többek között véleményét, mintegy válaszolva sokaknak, ahol azt írja, hogy „egyes királyhágómelléki – amint a világi és egyházi sajtóból látszik – főként nagyváradi körökben most is fölmerült a nagyváradi egyházkerület különmaradásának óhaja. Tiszteletreméltó szerzők figyelemreméltó érveket sorakoztattak föl ez óhaj mellett. Nem gondoljuk azonban, hogy az érveknek akár külön-külön, akár együttvéve volna akkora súlyuk, amely a Zsinatot ez alkalommal a maga előzőleg igen világosan lerögzített álláspontjának megváltoztatására s a kétféle mértékkel való mérésre rábírhatna...” és „csupán egyet kérünk: lássa be mindenki, hogy ez a reünio elvi alapon és de jure valójában már megtörtént, s épp ezért elvi és jogi vita tárgyává nem is tehető”. RÉVÉSZ IMRE: Egyházkerületünk holnapjának egy lélekbenjáró kérdése, *Debreceni Protestáns Lap*, 1940/21, 177–179.

„annak megjegyzésével... hogy a Tiszántúli Egyházkerület esetleges több részre bontása, melynek ügyében közgyűlésünknek érdemi nyilatkozatot egyáltalán nincs módjában tennie, sem a nagyváradi egyházkerületnek a tiszántúliba való hazatérésével egybe nem kapcsolható, sem általában záros határidő alatt meg nem oldható”.²⁴

A debreceni közgyűlés után az események felgyorsultak, a csatlakozási tárgyalások megkezdődtek, az iskolák, intézmények kérdésében szerződések, megállapodások kötöttek, és Nagyvárad, illetve Debrecen mindenképpen az Országos Zsinat 1940. december 10-én hozott 139. határozata értelmében járt el.²⁵

A következő évben, 1941. március 1-jén léptek hatályba azok a törvények, melyek kimondták, hogy a KRE 1942. január 1-jével megszűnik, és visszatér a TRE-be²⁶. Ettől kezdve értelemszerűen okafogyottá vált minden próbálkozás, amely Királyhágómellék (még ha más formában is) átszervezte volna, esetleg folytathatta volna a huszonnégy évvel korábban elkezdett, önálló életet. Pontosán átlátta ezt Orth Imre is, mindezek ellenére a március 1. és június 1. közötti időszakban mégis arra szánta el magát, többek bátorítására, hogy megírja előbb a már tárgyalat körlevelet, másodsor pedig az elnökségnek címzett nyílt levelét.

A nyílt levelet indító határozatokra a válasz ugyan már eldőlt, ő azonban nem nyugodott bele, és ezek alapján vetette fel levelében a kulcskérdést, azaz, hogy a hónapok óta folyamatosan zajló tárgyalások, egyeztetések során akár bizalmas,²⁷ akár nyilvános gyűléseken vagy fórumokon „szóba kerültek-e az Egyházkerület... jövődjét oly közlő érintő határozatok”? Az Egyházkerület elöljáróinak tisztességességét, egyházszeretetét, elkötelezettségét nem kérdőjelezte meg, mint ahogy az is hihetetlen lett volna számára, hogy huszonnégy év után Sulyok Istvánék esetleg hűtlenné váltak volna az ügyhöz.

²⁴ TRE *Kgy. Jkv.* 1940., 199. sz. hat.

²⁵ KRE *Kgy. Jkv.* 1941. dec. 10. 9. sz. hat.

²⁶ *TIREL* 1. 21. c. 1. Ld. III. tc., a Magyarországhoz visszacsatolt keleti és erdélyi területeken fennálló református önkormányzati testületeknek a magyarországi református egyház többi részével ismét egyesítéséről. IV. törvénycikk az 1933. évi I. egyházi törvénycikk 173. §-ának módosításáról

²⁷ *TIREL* 1. 21. b. 2. Nyilvános megbeszélésekre, egyeztetésekre, gyűlésekre minden bizonnyal több esetben került sor, ám bizalmas jellegűről alig van tudomásunk. Egy levél, amelyet megtaláltunk, mégis arról győz meg bennünket, hogy lehettek ilyenek. Ebben a levélben Ravasz László püspök és Balogh Jenő főgondnok a Református Egyetemes Konvent Elnöksége Sulyok István református püspököt egy bizalmas, első megbeszélésre hívta meg a Gellért-szállóban adandó vacsora keretében, melyet a következő napon, 1940. október 14-én, a konventi székházban folytattak nyilvános keretek között.

2. Azt ő is tudta, hogy „Trianon nem lehet kerületformáló alap”, és azzal is egyetértett, hogy az Egyetemes Konvent helyesen döntött de jure a tekintetben, hogy a KRE-nek vissza kell térnie a TRE-be. Ám ezekkel együtt s ezeken túlmenően úgy gondolta: tovább kell lépni és látni, mert a csak egyházbiztos háttérű, nemzeti önértékből született elvi döntés nem hozhat konstruktív, korszerű, az új helyzetnek inkább megfelelő megoldást.

Pedig a megoldás kézenfekvő lett volna. Egyfelől azért, mert Révész Imre püspök az utóbbi időben többször is nyilvánvalóvá tette a TRE két vagy három kerületre való tagolását, másfelől pedig a már „kész kerület... rendkívüli alkalmát” vétek lett volna elszalasztani a történelem pályaudvarán állva, behunyt szemmel, süket fülekkel ácsorogni. Orth Imre egyetértett a törvény rendelkezéseivel és a Konvent határozatával, amely „visszaparancsolta” Királyhágómelléket a Tiszántúlba, de ezzel nem tekintette a kérdést megoldottnak:

„de ha a trianoni erőszak alkotta kerületet úgy jogi érvek miatt, mint nemzeti önértékből megszüntettük, ugyanakkor gondoskodnunk kell kerületünk más formák közötti újraalakulásának lehetőségéről, miután az még a Trianon által formált kedvezőtlen területi beosztásban is megmutatta szükségessé voltát és áldásos, eredményekben gazdag munkával bizonyította be létjogosultságát”.

De – és ez a de volt az utolsó, még be nem zárt kiskapu, az utolsó szalmaszál, amelybe még bele lehetett kapaszkodni. Trianont mint kerületformáló és -teremtő alapot ő sem fogadta el. Annak tehát meg kellett szűnnie, de „a kész kerületet” némi átformálással, átalakítással újra lehetett volna alakítani, s mint régi-újnak, határozott impulzusokat adva, életre támasztani. A Királyhágómellék amúgy is egy meglehetősen felemás identitású világot jelenített meg Erdély és Tiszántúl között a maga alig huszonkét esztendő múltjával. Ezt alakította az időszak során kialakult, se ide, se oda nem tartozás helyzetében az önálló arculat keresésének szüntelen érzülete, a csonkaságtudatból regenerálódni akaró öntudat, a határ-menti nemzetiségi problémák sora. Mind sajátos megoldásokat, válaszokat vártak Máramarosszigettől Resicáig. Erre utalva írta többek között, hogy

„kétségtelven a Királyhágómelléki Egyházkerületnek, esetleg a Zsinat által újonnan megvonott határok közötti önálló léte mellett kell lándzsát törniük. De emellett szól az a megfontolás is, vajon nem alakult-e ki az elmúlt 22 esztendőben, részben a külső körülmények mostohasága és az idegen uralom terhe alatt, részben pedig a debreceni és a kolozsvári teológiák szellemének az idősebb és a fiatalabb

*nemzedékben való találkozásából egy olyan sajátos és úgy az erdélyitől, mint a debrecenitől elütő kerületi szellemiség és magatartás, aminek megszüntetése szégyembé tenné az egyetemes magyar egyházat?*²⁸

3. A TRE megosztásának alapgondolata senki előtt nem volt ismeretlen téma, gyökerei a múltba nyúltak: már Ballagi Aladár 1876-os terjedelmes írása²⁹ emlékeztetett rá, hogy a Tiszántúli Egyházkerület területi megosztása III. Károly óta mit sem változott, pedig azt az egyház testében mutatkozó aránytalanságok már régen megkövetelték volna. Bartha Mórt idézi, akivel maga is egyetértett abban, hogy Tiszántúlt ketté kell osztani, a debreceni mellett meg kell alakítani Szatmár központtal a Felső-Tiszai vagy Tisza-Szamosközi Egyházkerületet. Nyilván ez az egyházmegyéek átszervezését feltételezné, de legalábbis a gyülekezeti elv érvényesülne, és a „superintendententiák lennének az egyházért” és nem fordítva.

Alig tizenöt évvel később, „Felsőtiszaparti” álnév alatt, ismét megjelent a Felső-Tiszai Egyházkerület javaslatának gondolata, mondván: „ez eszme már olyan, mint az érett gyümölcs, csak meg kell rázni a fát, és lehull”.³⁰ Ám a fát még nem rázták meg, a gondolat gondolatot szült, és az Egyházkerület egyik sajtóorgánuma, a Debreceni Protestáns Lap folyamatosan adott teret az újabb terveknek, elgondolásoknak. Már nemcsak északon vagy keleten volt elképzelhető az új kerület, hanem délen is. E véleményt tükrözte az elképzelés, miszerint az egykori, hatalmas kiterjedésű, Békés-Bánáti Egyházmegyére építve jönne létre az ún. temesvári püspökség, Temesvár központtal³¹ – nem utasítva el azon hangokat sem, melyek Békést, Makót, Hódmezővásárhelyt mint református mezővárosokat helyeznék előtérbe, de Temesvár elsőbbségét több szempontból sem lehetett elvitatni.

1896-ban, az Erdélyi Református Egyházkerület közgyűlésén éleződött ki konfliktus a központ, az elsőbbség és a teológiai oktatás összefüggésében.³² Itt is felmerült a Tiszántúli Egyházkerület felosztásának kérdése (létrejönne az Alsó-Tiszai Egyházkerület, s ehhez csatolódna Erdély délnyugati része). A korábbi temesvári fölvetés után született meg egy újabb, a bánátsági ev. ref. egyházkerület gondolata, mely az új püspökség központját Temesvár helyett Aradra kívánta helyezni.³³ Az „Egy lelkes” szignóval jegyzett írás azért is érdekes, mert a nem korabeli, meglévő

²⁸ ORTH IMRE: Lenni vagy nem lenni, *Reformátusok Lapja*, 1940/28, 433–434.

²⁹ BALLAGI ALADÁR, Egyházkerületeink rendezéséről, *PEIL*, 1876/46, 1445–1457.

³⁰ FELSŐTISZAPARTI: A Felső-Tiszai egyházkerület, *PEIL*, 1891/3, 65–67.

³¹ GYÖRGY ALADÁR: A temesvári püspökség, *PEIL*, 1893/49, 771.

³² Szerző megjelölése nélkül: Új ev. ref. egyházkerület, *PEIL*, 1896/17.

³³ EGY LEKESZ: A temesvári püspökség kérdéséhez, *PEIL*, 1893/51, 804–805.

három nagy egyházmegyéből hozná létre az egyházkerületet, hanem kilencre alakítaná át, a gyülekezeti elvet, érdekeket és szempontokat még inkább a figyelem előterében tartva.

A fent említett, néhány kerület-átszervező javaslat, gondolat csak egy része azoknak az elképzeléseknek, amelyeket a sajtóban, egyházi gyűléseken, fórumokon megfogalmaztak. Tanulmányunkban csupán jelezni kívántuk, hogy nem egy teljesen új kezdeményezésről volt szó, amikor Orth Imre a Révész Imre által is felvetett gondolatra utalt nyílt levelében.

Révész Imre, bár nem támogatta az önálló Királyhágómellék gondolatát, elődeikhez képest mégis nagy erőfeszítéseket tett a kérdés megoldására. Ezért is hirdette meg pályázatot az Egyházkerület megosztásának tárgyában a Püspöki Hivatal 4817/1940. szám alatt kiadott hirdetésével.³⁴ A száz pengő jutalomban részesült pályadíjas művet Makkai Sándor teológiai professzor írta „A Tiszántúli Református Egyházkerület jövője” címmel.³⁵ Makkai pályamunkája három részre osztotta fel az Egyházkerületet, elsősorban a missziói és a gyülekezeti elvet tartva szem előtt: Tiszai-Felső, Debreceni és Tiszai-Alsó részekre. A tanulmány jelentős vitát generált, egyre-másra jelentek meg a támogató, illetve az elutasító hozzászólások. Elsősorban a budapesti és debreceni sajtó adott megjelenési felületet a vitába bekapcsolódó írásoknak. A Tiszántúli Egyházkerület megosztásának, valamint az önálló Királyhágómelléki Egyházkerület ügye még hosszú ideig napirenden maradt, leginkább Biharban és Érmelléken. Csupán egy példát említünk meg: dr. Soós István nagyváradi alpolgármester és egyházkerületi tanácsbíró a nagyváradi Akadémiai Esték egyik előadásában határozottan foglalt állás az önálló Királyhágómellék mellett.³⁶

4. Orth Imre levele végén még egyszer rákérdez Sulyok István püspökre, vitatván, hogy Révész Imre püspök kerület-megosztó szándékát miért nem tartotta elégségesnek ahhoz, hogy az önálló Királyhágómellék, „a már kész kerület” ügyét erről az alapról tovább képviselje. Ám kénytelen megállapítani, hogy sem Várad, sem Debrecen részéről nem várható konkrét kezdeményezés. Ekkor kapaszkodik az Egyházi Törvénykönyv 119. §-ába, melynek értelmében nem Tiszántúlhoz, hanem „az Egyetemes Magyar Református Egyház érdeke és jövője szempontjából

³⁴ Szerző megjelölése nélkül: Irodalmi pályázat: A Tiszántúli Református Egyházkerület több részre bontására történő kísérletek ismertetése és bírálata, *Debreceni Protestáns Lap*, 1940/21, 182.

³⁵ MAKKAI SÁNDOR: A Tiszántúli Református Egyházkerület jövője, *Debreceni Protestáns Lap*, 1942/6-10.

³⁶ A Tiszántúli Egyházkerület felosztása, *Bihari Reformátusok Lapja*, 1943/11.

nézik a kérdést: az Országos Zsinathoz s elsősorban annak nagyméltóságú elnökeihez”.³⁷ Erre a paragrafusra már a „Lenni vagy nem lenni” című,³⁸ éles hangvételű 1940. október 1-jén írt vezércikkében is hivatkozott, amikor a református egyház törvényes rendjére utalva fejtette ki, hogy „ilyen hatalmi tollvonások és nyilatkozatok”, melyeket az Országos Zsinat elsősorban nemzetpolitikai elvekre hivatkozva tett, idegenek Egyházunk szellemétől, alkotmányától. Még inkább igaz ez, amikor a lét és nemlét határán állva kell döntenet a jövő mikéntjéről.

Tudja, hogy nyitott kapukat döngetett: az ország nemzetpolitikai érdekei ezt a megoldást követelik meg Budapesten, pedig – ahogy záró soraiban megemlíti a körlevélre válaszolók véleményét – nem biztos, hogy ez a megoldás a helyes.

Jelzésértékű, hogy levelét nem igazán méltatták válasza, sem a Tiszántúli, sem a Királyhágómelléki Egyházkerület levéltáraiban, sem a korabeli sajtóban nem találtunk olyan dokumentumot, amelyben válaszoltak volna Orth Imrének. Csupán egy olyan írásra bukkantunk a Debreceni Protestáns Lapban, melynek felelős és főszerkesztője Révész Imre püspök és Uray Sándor, amely „Kurátor” szignóval jegyzett egy válasznak tekinthető vezércikket. A cikk írója leszögezi, hogy a Reformátusok Lapja nyílt levelével, illetve a körlevélre válaszolók írásaival még csak elviekben sem ért egyet, ugyanakkor hangsúlyozza:

„akkor sem lehet a királyhágómelléki egyházkerület fennmaradását célul tűzni, hanem egy jól megfontolt határvonal húzásával kell két egészséges formájú és jól kormányozható egyházkerületet létesíteni, amelyek mindenikébe fog tartozni olyan terület is, amely most a királyhágómelléki egyházkerülethez tartozik, meg olyan is, amelyik oda most nem tartozik. Ezt a határvonalat meghúzni helyesen csak akkor lehet, amikor bizonyos nyugalmi időszak áll be az országhatárok kérdésében”.³⁹

A történelem – igaz külső, hatalmi okokból – mégis Orth Imrét és a hozzá hasonló módon gondolkodókat igazolta. A második világháborút lezáró döntések főként a párizsi béke leradírozták a II. bécsi döntés határmódosításait, és a KRE-nek újfent önálló életre kellett berendezkednie. Az első, sikeres huszonkét évet azonban minden próbálkozás ellenére sem lehetett ott folytatni, ahol 1940 szeptemberében

³⁷ 119. §: „Az egyházkerületek meglevő beosztása törvényesnek tekintetik. Egyházkerület megszüntetése vagy új egyházkerület szervezése az egyházi törvényhozás hatáskörébe tartozik; az egyházkerületek területét érintő egyéb változás, az egyházkerület megokolt előterjesztésére, esetleg a zsinat kezdeményezésére az érdekelt egyházmegyei és egyházkerületi közgyűlések meghallgatása után zsinati határozattal történik.” *A Magyarországi Református Egyház Törvényei*, Budapest, 1942.

³⁸ ORTH IMRE: Lenni vagy nem lenni, *Reformátusok Lapja*. 1940/28, 433–434.

³⁹ KURÁTOR: Tiszántúli egyházkerületek, *Debreceni Protestáns Lap*, 1941/13.

megszakadt. Az 1940–47 közötti átmeneti, „visszaalakítási” időszak megtörte meg az egykori lendületet, majd az egyház számára egy sötét korszak következett. Ez azonban már egy másik történet.

IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

KRE – Királyhágómelléki Református Egyházkerület

TRE – Tiszántúli Református Egyházkerület

ERE – Erdélyi Református Egyházkerület

Áttekintett levéltári anyagok:

TtREL – Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára

KRELev – Királyhágómelléki Református Egyházkerület Levéltára

Nagyvárad-Réti Halotti Anyakönyv 1993

Áttekintett periodikák:

Reformátusok Lapja 1933–1942

Bihari Reformátusok Lapja 1942–1944

PEIL – Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1876–1893

Debreceni Protestáns Lap 1940–1942

Közyűlési jegyzőkönyvek, törvénytárak:

A Magyarországi Református Egyház Törvényei, Budapest, 1942.

TREKgyJkv – *Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyűlésének Jegyzőkönyve* 1940–42

KREKgyJkv – *Királyhágómelléki Református Egyházkerület Közgyűlésének Jegyzőkönyve* 1940–41

BALLAGI ALADÁR, Egyházkerületeink rendezéséről, *PEIL*, 1876/46, 1445–1457.

EGY LELKÉSZ: A temesvári püspökség kérdéséhez, *PEIL*, 1893/51, 804–805.

FELSŐTISZAPARTI: A Felső-Tiszaei egyházkerület, *PEIL*, 1891/3, 65–67.

GYÖRGY ALADÁR: A temesvári püspökség, *PEIL*, 1893/49, 771.

KURÁTOR: Tiszántúli egyházkerületek, *Debreceni Protestáns Lap*, 1941/13.

MAKKAI SÁNDOR: A Tiszántúli Református Egyházkerület jövője, *Debreceni Protestáns Lap*, 1942/6–10.

NÉV NÉLKÜL: Irodalmi pályázat: A Tiszántúli Református Egyházkerület több részre bontására történő kísérletek ismertetése és bírálata, *Debreceni Protestáns Lap*, 1940/21, 182.

NÉV NÉLKÜL: Új ev. ref. egyházkerület, *PEIL*, 1896/17.

ORTH IMRE: Kevesebb törvényt, *Reformátusok Lapja*, 1933/7, 79–80.

Uő.: *Kálvin János*, Nagyvárad, Királyhágómelléki Református Egyházkerület, 1936

Uő.: A 400 éves Institutio, *Reformátusok Lapja*, 1936/36, 458–460.

Uő.: *Konfirmációi előkészítő káté. Azaz rövid foglalata mindannak, amit egy öntudatos református keresztyén embernek hitről, életéről és egyházzól tudnia kell. Néhai Szoboszlai Pap István és Révész Bálint püspökök kátéja nyomán átdolgozta Orth Imre lelkipásztor.* Kiadó, hely és dátum megjelölése nélkül.

Uő.: *Mely tiérettetek megtöretik*, Nagyvárad, Piatra Craiului-i Református Egyházkerület, 1938.

- Uő.: A dogmatika és az igehirdetés, *Reformátusok Lapja*, 1938/3-4.
 Uő.: Református szemmel, *Református Jövő* 1939/1.
 Uő.: Lenni vagy nem lenni, *Reformátusok Lapja*, 1940/28, 433–434.
 Uő.: Andrásí Tivadar: A Heidelbergi Káté konfirmációi és vasárnapi iskolai oktatásra feldolgozva. Sepsiszentgyörgy, 1940, *Reformátusok Lapja*, 1940/28.
 Uő.: Elárvult templomok, *Reformátusok Lapja*, 1940/30, 457–458.
 Uő.: Egyházunk nemzeti feladatai az új helyzetben, *Reformátusok Lapja*, 1941/10, 101–105.
 Uő.: Sulyok István püspök és dr. Thúry Kálmán főgondnok, országos zsinati atyáknak a Királyhágómelléki Egyházkerület jövőjének ügyében, *Reformátusok Lapja*, 1941/16-17, 125–127.
 Uő.: Körlevél, *Reformátusok Lapja*, 1941/16–17, 128.
 Uő.: A magyar pap munkájának elismerése, *Reformátusok Lapja*, 1941/23, 261–262.
 Uő.: Emlékezzünk! Adatok a Királyhágómelléki Egyházkerület történetéhez, *Reformátusok Lapja*, 1941/27, 245–246.
 Uő.: Emlékezzünk. Adatok a Királyhágómelléki Egyházkerület történetéhez, *Reformátusok Lapja*, 1941/28, 261–262.
 Uő.: Mit érzek lapunk megszűnésekor, *Református Jövő*, 1941/19.
 Uő.: A Tiszántúli Egyházkerület felosztása, *Bihari Reformátusok Lapja*, 1943/11.
 Uő.: Álláshalmozó papok, *Bihari Reformátusok Lapja*, 1944/4, 38–39.
 RÉVÉSZ IMRE: Egyházkerületünk holnapjának egy lélekbemjáró kérdése, *Debreceni Protestáns Lap*, 1940/21, 177–179.
 TABÉRY GÉZA: A Kerület, *Reformátusok Lapja*, 1940/29.

Szlovák-magyar viszony – 2009

(Két eset példáján szemléltetve)

I. A nyelvtörvény

2009. június 30-án a Szlovák Köztársaság parlamentje módosította az államnyelvről szóló törvényt, ami a Szlovákia lakosságának mintegy 10%-át kitevő magyar kisebbség tiltakozását váltotta ki. A törvénymódosítás következtében az Európai Unió két új tagállama, Magyarország és Szlovákia között kirobbant vita hevessége készületlenül érte az Unió intézményeit. Az államnyelvtörvény módosításában kicsúcsosodó magyarelles politikai tovább nehezítette a szlovákiai magyarok mindennapi életét, folyamatos fenyegetettségnek kitéve őket.

Az életre keltett törvény

A szlovák államnyelvről szóló törvényt eredetileg még a Mečiar-kormány fogadta el 1995-ben. A Dzurinda-kabinet – melynek tagja volt a Magyar Koalíció Pártja is – 1999-ben úgy módosította a törvényt, hogy kivette belőle a szankciókat tartalmazó paragrafust, ezáltal mintegy hibernálva az egész jogszabályt. A 2009. évi újabb módosítás lényege a szankciós rész visszaállítása. Ezzel a lépéssel a Fico-kormány újjáélesztette az addig szunnyadó jogszabályt. A törvény a szabályozást kiterjeszti a hivatalos nyelvhasználatról a nyilvános nyelvhasználat területeire, a közlekedési vállalatoktól a koncerteken át a kórházakig. Egyes területeken kötelező és kizárólagossá teszi a szlovák nyelv használatát még akkor is, ha mindkét kommunikáló fél magyar anyanyelvű. Számos rendelkezésében olyan megfogalmazást használ, mely a szlovák nyelv „magasabbrendűségét” fejezi ki más nyelvek felett. Mindezeket rendkívül nagy bírságokkal támasztja alá, melyek 100-tól 5000 euróig terjedhetnek.

Egyes szlovák ellenzéki politikusok és független szlovák elemzők is rámutattak, hogy az államnyelvtörvény valójában fölösleges, hiszen Szlovákiában mindenki – a magyar kisebbséghez tartozók is – beszélnek annyira szlovákul, amennyire az munkájukhoz szükséges. Ilyen törvényeket az újonnan függetlenné vált államokban szoktak hozni a korábbi domináns, hivatalos nyelv visszaszorítása érdekében (például a Baltikumban). Vagyis Szlovákiában a cseh nyelvvel szemben kellett volna megerősíteni a

szlovák nyelvet. A cseh nyelvvel azonban az államnyelvtörvény éppen kivételt tesz, az úgynevezett „érthetőségi kritériumra” hivatkozva.

A szlovák kormánypolitikusok számos nyilatkozatban tették egyértelművé, hogy a törvény a magyar kisebbség ellen irányul. Ivan Gašparovič államfő a törvény aláírását azzal indokolta, hogy az megszünteti a szlovák nyelvűek diszkriminációját Dél-Szlovákiában, ahol a magyar kisebbség él. Ezzel a kijelentésével a szlovák elnök hasonló útra tévedt, mint Slobodan Milošević néhai szerb elnök, aki a szerbek Jugoszlávián belüli állítólagos elnyomása ellen hirdetett harcot az 1980-as években (ami végül Jugoszlávia széteséséhez vezetett).

Robert Fico szlovák miniszterelnök – akinek pártja, a Smer immár az Európai Szocialisták megbecsült tagja – a törvény módosításával a kisebbik koalíciós partner, a zsidó-, cigány- és magyarellenes kirohanásairól elhíresült Jan Slota vezette Szlovák Nemzeti Párt (SNS) programját hajtotta végre. Fico célja a törvény módosítással valóban az volt, hogy pártja számára biztosítsa a nacionalista szlovák választók szavazatát a közelgő 2010-es választásokon, és így egymaga érjen el több mint 50%-ot. Az SNS párti miniszterek korrupciós ügyei, például a környezetvédelmi miniszter által áron alul eladott szlovák széndioxid-kvóta, megnyitották a lehetőséget az SNS felmorzsolására, miközben az államnyelvtörvény körüli nemzeti retorikával Fico miniszterelnök megnyerhette magának az SNS szavazóit és – nem mellékesen – elterelte a figyelmet a Szlovákiát is elérő gazdasági válságról.

A magyar válaszok

A szlovákiai magyar közösséget válságos pillanatában érte az államnyelvtörvény módosítása. A parlamenti döntés előtti napokban szakadt ki a Magyar Koalíció Pártjából a Bugár Béla vezette liberális irányzat, az újonnan alapított kétnyelvű Most-Híd párttal próbálva nyitni a szlovák nyelvű választók és a szlovákiai üzleti élet felé. Reális lehetőségnek tűnt, hogy a nyelvi kérdés előtérbe kerülése majd az MKP felé tereli az anyanyelvükben megtámadott magyar szavazókat.

A baloldali-nacionalista Fico-kormány 2006. évi hivatalba lépése óta provokálta a magyar közösséget, kezdve a magyar beszédéért 2006-ban megvert diáklány elleni kormányzati és titkosszolgálati kampánytól a dunaszerdahelyi magyar futballszurkolók 2008-ban történt rendőrségi megveretésén át az államnyelvtörvény 2009-es módosításáig. A törvény módosításával együtt járó magyarellenes retorika arra ösztönzött számos szlovákiai vállalati menedzsert és tulajdonost, hogy alkalmazottaik-

nak megtiltsák a magyar beszédet, bár erre a törvény betűje szerint nem lett volna joguk. A magyar anyanyelvű szlovák állampolgárok panaszai elárasztották a szlovákiai magyar nyelvű sajtót és internetes oldalakat. A rendkívül békés, a szeparatizmustól igen távol álló szlovákiai magyar közösség szokatlan erővel tiltakozott a nyelvtörvény ellen, melynek csúcspontja a szeptember 1-i dunaszerdahelyi tüntetés volt.

Robert Fico nemcsak a szlovákiai magyarokat, de Magyarországot is meg akarta lecséztetni. Erre jó alapot szolgáltatott, hogy míg Szlovákia a jobbközép Dzurinda-kormány reformjainak eredményeképpen növekedési pályára állt és be tudta vezetni az eurót, addig Magyarországot a Medgyessy- és a Gyurcsány-kormány a csőd közelébe vitte. A szomszédos országokban élő magyarok kettős állampolgárságáról tartott 2004. évi magyarországi referendum sikertelensége is azt az érzetet keltette, hogy Magyarország többé nem támogatja a határain kívül élő magyarokat. Ehhez képest a magyarországi pártok meglepő egyöntetűséggel és határozottsággal léptek fel a szlovák államnyelvtörvény ügyében, akcióra sarkallva a Bajnai-kabinetet is, pedig ez a „majdnem szakértői kormány” eredetileg kizárólag a gazdasági válság kezelésével akart foglalkozni.

A magyarországi pártok egységes fellépése figyelemre méltó jelenség, hiszen a magyar szocialisták (MSZP) és különösen a liberálisok (SZDSZ) hagyományosan előnyben részesítették a szomszéd államokkal való jó kapcsolatokat az ott élő magyar kisebbség jogaiért való kiállással szemben. Közép- és Kelet-Európában nem ritka jelenség, hogy a baloldali pártok nacionalistábbak, mint a jobbközép pártok, legjobb példa erre éppen a szlovák Smer. Magyarországon azonban a 45 éven át fennállt kommunista diktatúrában gyökeredző baloldal mindig távol tartotta magát a nemzeti ügyektől. Az 1956-os szovjetellenes nemzeti felkelés miatt a Kádár-rendszer nagy erőfeszítést tett a lakosság internacionalista átnevelésére. A szomszéd országokban élő 3 millió magyar kérdése olyan szigorú tabu volt, hogy a II. világháború után felnőtt generációk többsége nem is hallott létezésükről.

A 2009. június 7-i Európa Parlamenti választások azonban átrajzolták a magyarországi párttérképet. A liberális SZDSZ összeomlott (2%), a szocialisták meggyengültek (17%), megerősödött a szomszéd országokban élő magyarokért felelősséget érző Fidesz (56%), és a semmiből berobbant a radikális nemzeti retorikát használó Jobbik (15%). A pártoknak immár tekintettel kellett lenniük arra, hogy a magyar választók körében erősödik a nemzeti hívószavakra fogékony tábor, különösen a fiatal generációban, amely már az 1990. évi demokratikus átalakulás után járt iskolába, így nem érintette a szocialista-internationalista nevelés. Külön említést érdemel a pártok egységének megteremtésében Szili Katalin, akinek az Országgyűlés elnökeként nagy szerepe volt a szlovák államnyelvtörvényt elítélő ötpárti nyilatkozat megalkotásában.

A magyarországi pártok és nyomukban a magyar kormány a kezdetektől igyekezett a kérdést nemzetközi szintre emelni. Felkeresték a strasbourgi Európa Tanács, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az Európai Unió illetékeseit. Magyarországot a háttérből határozott fellépésre ösztönözték a Romániában, Szerbinában és Ukrajnában élő magyar kisebbségek is. Ezek a közösségek attól tartottak, hogy a szlovák példa nyomán azok az államok is hasonló törvényeket fognak elfogadni, ahol ők élnek. Az utóbbi években Ukrajnában is kiéleződött a nyelvi vita az orosz nyelv státuszával kapcsolatban, ami hátrányosan érinti a magyar nyelvű oktatást is. A magyar közösségeknek mindenütt résen kellett lenniük, hogy ne sérüljenek a korábban kivívott kisebbségi jogaik.

A nemzetközi szervezetek

A magyarok határozott fellépése váratlanul érte az Európai Unió intézményeit, de végül egyik sem foglalkozott érdemben a szlovák államnyelvtörvény ügyével. Az Unió Tanácsa releváns uniós közösségi jog hiányára hivatkozva utasította el a kérdés vizsgálatát. Hasonló okból hártotta el az EU-bizottság többnyelvűségért felelős biztos, a román nemzetiségű Leonard Orban a magyar külügyminiszter, Balázs Péter kérését. A soros svéd EU-elnökség pedig valósággal megrémült attól az eshetőségtől, hogy két tagállam vitájával kelljen foglalkoznia elnökségének fél éve alatt.

A szlovákok számára kellemetlen lett az úgy nemzetközivé válása, hiszen lerombolta az újonnan szerzett „gazdasági csodagyerek” imázsukat, ezért kezdetben mindent megtettek ennek elkerülésére. Ám az Unió tagállamai, ahogy ez ilyen esetekben lenni szokott, vonakodtak a nyílt beavatkozástól. Mivel az EU-t szeretnék tehermentesíteni a kétoldalú vitától, a svéd EU elnökség és a meghatározó EU államok az EBESZ-től és az Európa Tanácstól várták a magyar-szlovák vita megoldását. Paradox a helyzet, hiszen az Európai Unió az integrációban nála sokkal alacsonyabb szinten álló szervezetektől várt megoldást két tagállama vitájára, mégpedig két olyan szervezettől, melynek feladata – kimondatlanul – az EU-n kívüli térségekben, a Balkánon és az egykori Szovjetunió területén jelentkező problémák kezelése. Az Európai Unió tehát mai állapotában képtelen arra válaszolni, hogy milyen státusza lehet az Európai Unió egyik hivatalos nyelvének – a magyarnak – az Európai Unió egy másik államában, Szlovákiában, ahol – nem mellékesen – ez a nyelv a lakosság 10%-nak anyanyelve.

A releváns intézmények közül az EBESZ Nemzeti Kisebbségi Főbiztosa, Knut Vollebaek avatkozott be legmélyebben a magyar-szlovák vitába. Ebben a háttérből határozottan támogatta őt a svéd EU elnökség és a meghatározó EU-államok. Ezeknek az államoknak a nyomása kényszerítette rá Szlovákiát, hogy elfogadja a főbiztos közvetítését. Júniusban Szlovákia még visszautasította a meghívást a Főbiztosi Hivatal égisze alatt tartandó magyar-szlovák tárgyalásokra. A szlovák kormány meg is tévesztette a főbiztost, amikor korábban vitte a parlament elé a törvényt módosítást, mint ígérte. Erre a megtévesztésre az államnyelvtörvényről készített véleménye bevezetőjében maga a főbiztos utal. Az sem használt Miroslav Lajčák szlovák külügyminiszter – boszniai EU-főmegbízottként kivívott – nemzetközi tekintélyének, hogy ígérete ellenére egyoldalúan nyilvánosságra hozta a főbiztos véleményét a szlovák külügyminisztérium honlapján. Az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosát azért sem volt könnyű kihagyni a magyar-szlovák vitából, mert a főbiztosnak szüksége volt egy EU-n belüli ügyre is. Oroszország és az EBESZ más keleti tagállamai ugyanis visszatérően azért kritizálták az EBESZ intézményeit, mert álláspontjuk szerint azok csak az EU-n kívüli államok emberi jogi teljesítményét bírálják. A két újonnan csatlakozott, kisebb EU tagállam vitája kapóra jött tehát a norvég főbiztosnak.

Szeptemberre a szlovákok beletörődtek abba, hogy a kisebbségi főbiztos szakértőinek részvételével folytassanak tárgyalásokat a magyar kormánnyal. Erről Bajnai és Fico miniszterelnökök a szeptember 10-i szécsényi találkozón meg is állapodhattak. Az is a főbiztos nyomásának tudható be, hogy bár a nyelvtörvény szeptember elsején hatályba lépett, a végrehajtási utasítások nem jelentek meg vele egy időben. Ígéretet tett a szlovák kormány arra is, hogy az év végéig nem rónak ki pénzbüntetést. Ennyi volt a nemzetközi diplomáciai eredmény.

A szlovákok ekkor változtattak taktikájukon a nemzetközi szervezeteket illetően. Szeptember 25-én maguk fordultak az Európa Tanács Velencei Bizottságához, hogy az véleményezze a törvényt. A velencei bizottság tekintélyes szervezet, egyfajta európai alkotmánybíróságnak is tekinthető. Bár véleményét a tagállamoknak nem kötelező figyelembe venniük, az a jövőben alapot szolgáltat a törvény minősítéséhez.¹

¹ A Velencei Bizottság 2010 októberére elkészítette jelentését a szlovák nyelvtörvényről, megállapítva, hogy az európai normáknak való megfelelés érdekében azt módosítani szükséges. A 2010 nyarán felálló új jobbközép szlovák kormány azonban időközben változtatásokat hajtott végre a 2009-ben elfogadott törvénszövegen. A Velencei Bizottság jelentését megismerve, Rudolf Chmel kisebbségért felelős miniszterelnök-helyettes és Bugár Béla parlamenti alelnök nyilatkozataiból az derül ki, hogy Szlovákia nem zárkózik el a nyelvtörvény további módosításától. (szerk.)

A szlovákiai magyarok identitása

1920-ban a Trianoni Békeszerződéssel 3 millió magyar került a szomszéd országokba, az akkori Csehszlovákiába, Romániába, Jugoszláviába és Ausztriába. Kilencven év alatt egyetlen komoly kísérlet volt arra, hogy a magyarokat a többség befogadja az államalkotó népek közé. Ez a Josip Broz Tito által létrehozott 1974. évi jugoszláv alkotmány volt. Ekkor a magyarok által lakott Vajdaság autonóm státuszt kapott, melyben a magyar is hivatalos nyelv lett. Ebben az időszakban a jugoszláv életszínvonal magasabb volt a magyarországinál. Az autonómia, a nyelvi jogok és az életszínvonal egyfajta „jugoszláv identitást” eredményezett a magyarok között is, melynek nem sokkal később Slobodan Milošević agresszív szerb politikája vetett véget. A mai szerbiai politikai kezdeményezések ezen a titoi hagyományon alapulnak.

Csehszlovákia (és Szlovákia) mindig mostohán, időnként ellenségesen bánt a magyarokkal. A legalapvetőbb szinten a problémát az (is) okozza: a (cseh)szlovák területre kerülő magyarok soha nem kérték a csehszlovák, s majd a szlovák állampolgárságukat, így a politikai – nem a jogi! – helyzetük bizonyos mértékig rendezetlen. Diktatúrában mindez mellékes volt, ezt a kérdést senki nem merte feltenni. Demokráciában azonban elengedhetetlen az állampolgárok beleegyezése a hatalom gyakorlásába.

Szlovákia 1993. évi önállóvá válása lehetővé tette volna egy új „szlovákiai identitás” kialakítását, mely magában foglalta volna a szlovákokat, magyarokat, romákat és ruszinokat is. Erre a magyar párt (MKP) kormányzati részvétele és a gazdasági sikerek idején – 1998 és 2006 között – mutattak is jelek. Az államnyelvtörvénnyel azonban a szlovák többség éppen akkor taszítja el a magyar kisebbséget, mikor az ország gazdasági helyzete is romlik. Amennyiben a 2010 tavaszán Magyarországon újra hatalomra kerülő jobbközép Fidesz folytatja a szomszéd országokban élő magyarokat támogató politikáját, amit a 2001-ben elfogadott státusztörvénnyel kezdett meg, valamint adócsökkentő és növekedésbarát gazdaságpolitikával újra vonzóvá tudja tenni Magyarországot, akkor a schengeni egyezményvel akadálytalanul átjárhatóvá tett magyar-szlovák határon keresztül a szlovákiai magyarok Magyarország felé történő tájékozódása és Szlovákiától való elidegenedése fokozódhat.

II. Az államfői látogatás

2009. augusztus 21-én a szlovák kormány „nemkívánatos személy”-nek nyilvánította Sólyom László magyar államfőt és megtagadta beutazását Szlovákia területére. Ezzel diplomáciai téren kicsúcsosodott a szlovák államnyelvtörvény módosításának júniusi elfogadása óta zajló magyar-szlovák vita. A két szomszédos, a Schengen-rendszerhez csatlakozott EU-tagállam közötti feszültség immár túllépte a kétoldalú kapcsolatok kereteit. A Fico-kormány ezzel a döntésével határozott választ akart adni a nyelvtörvény ügyében megnyilvánuló magyar tiltakozásokra, és egyértelművé tette, hogy semmi és senki nem tántoríthatja el a parlamenti választások előtt politikája folytatásától.

Az események menete

Sólyom László magyar államfő a többségében magyarok által lakott szlovákiai Révkomáromba volt hivatalos a Szent István király tiszteletére emelt szobor avatására. A szobrot két civil szervezet s a város önkormányzata által létrehozott Szent István Szoborbizottság készítette, és 2009. augusztus 21-én avatták fel. A látogatás előkészületei két hónappal korábban a szokásos diplomáciai úton megkezdődtek. Sólyom László köztársasági elnök 2009. június 19-én átvette Peter Weiss, Magyarországon akkreditált szlovák nagykövet megbízólevelét. A találkozón a magyar államfő jelezte: meghívták a szoboravatási ünnepségre, amelyet elfogadott, és a rendezvényen beszédet kíván mondani. A nagykövet tudomásul vette az államfő tájékoztatását. A látogatás előkészítése során a szlovák nagykövet tájékoztatta a Köztársasági Elnöki Hivatal külügyi főtanácsadóját arról, hogy a szoboravatás időpontjában Ivan Gašparovič szlovák államfő szabadságát tölti, így nem tud találkozni Sólyom Lászlóval, illetve nem tud részt venni a rendezvényen. A magyar fél tehát két hónappal a rendezvény előtt a legmagasabb szinten tájékoztatta a szlovák vezetést a magyar államfő szoboravatási ünnepségen való részvételi szándékáról. Az augusztus 19-i nyilatkozatokig nem érkezett jelzés arról, hogy a szlovák fél kifogásolja a rendezvényt, annak időpontját, vagy bármilyen körülményt, amely a magyar államfő látogatásával kapcsolatos.

Robert Fico kormányfő a pozsonyi magyar nagykövetség augusztus 20-i fogadásán kijelentette: nem tudják és nem is akarják megakadályozni a magyar köztársasági elnök beutazását Szlovákiába, amit másnap telefonon megismételt magyar partne-

rének is. A szlovák miniszterelnök biztosította Bajnai Gordon magyar kormányfőt, hogy szlovák részről garantálják a magyar államfő biztonságát.

A tervezett látogatás napján a szlovák államfő – meglepetésszerűen – konzultációra magához hívatta Magyarország pozsonyi nagykövetét, és felkérte a magyar államfőt: fontolja meg látogatását az ünnepségen. A szlovák államfő elsősorban a látogatás időpontját kifogásolta. (1968. augusztus 21-én a Varsó Szerződés tagállamainak csapatai, köztük a magyar honvédség alakulatai, bevonultak Csehszlovákiába. Ezzel a megszállással ért véget 1968-ban a Prágai Tavaszként ismert reformfolyamat.)

A szlovák kormányfő szélsőséges csoportok állítólagos szervezkedése miatt még aznap összehívta az ország Biztonsági Tanácsát, és kijelentette, hogy az esetlegesen bekövetkező bármilyen provokációért a magyar államfőt terheli a felelősség. Miroslav Lajčák szlovák külügyminiszter két órával a tervezett látogatás időpontja előtt tájékoztatta a pozsonyi konzulátusok diplomatáit Sólyom László államfő látogatásáról, és kijelentette, hogy Szent István király a szlovákok királya is volt, de a látogatás időpontja, annak előkészületei és a feszült magyar-szlovák viszony nem kedvez a magyar államfő látogatásának, amely felélénkítheti a két ország szélsőségeit. A látogatás tervezett időpontja előtt egy órával rendkívüli sajtótájékoztató keretében a szlovák államfő bejelentette, hogy a Szlovák Köztársaság illetékes szervei – „a biztonsági kockázatra való tekintettel”, az Európai Parlament és az Európai Tanács 2004/ES sz. irányelve, valamint az idegenek tartózkodásáról szóló 48/2002. évi törvény és a rendőri testületről szóló Tt. 171/1993. évi törvény értelmében – megtiltották Sólyom László államfőnek a Szlovák Köztársaság területére történő belépését. A fentiekről a szlovák fél Sólyom László érkezése előtt diplomáciai jegyzékben értesítette a magyar felet, amelyről a magyar államfő közvetlenül a tervezett határátlépése előtt értesült.

Robert Fico előrevetítette, hogy a szlovák rendőrfőnök a határon várja és figyelmezteti a magyar államfőt: amennyiben átlépi a határt, azzal megsérti a nemzetközi és a szlovákiai diplomáciai szabályokat. Sólyom László államfő a komáromi híd közepén, még a magyar oldalon sajtótájékoztatót tartott, példátlan és két szövetséges állam viszonyában megmagyarázhatatlan lépésnek nevezve a szlovák döntést. Kijelentette: „Visszafordulok, mert nem tudnak engem tudatos jogsértésbe belehajszolni, hiszen jogász vagyok, államelnök vagyok.” Az államfő szerint Magyarország diplomáciai úton majd kitiltására, és az Európai Unió fórumai elé viszi az ügyet. Megismételte: személye semmilyen biztonsági kockázatot nem jelent, és jövőtéről hónapokkal korábban tudott a szlovák fél.

A magyar külügyminiszter megerősítette, az EU illetékes szerveinél fellépnek annak érdekében, hogy az Európai Unió két tagállama között ilyen ne történhessen. A magyar külügyminisztérium behívatta Szlovákia budapesti nagykövetét és magyarázatot, illetve bocsánatkérést követelt.

Mi célból?

Vajon miért jutott ilyen mélypontra a két szomszédos EU- és NATO-tagállam közötti viszony, milyen célt szolgált e szokatlan incidens?

Amint már említettük, a 2006-os szlovákiai parlamenti választások után létrejött szlovák kormánykoalíció tagjává vált a szélsőségesen nacionalista Szlovák Nemzeti Párt (SNS), s programszerűen napirenden tartotta a szlovákiai magyarok, valamint a Magyarország elleni durva megnyilvánulásokat. A Robert Fico kormányfő vezette, magát szociáldemokratának valló párt, a Smer (Irány) nem gátolta meg a szélsőséges magyarellenesség térnyerését, hanem tevékenységével azt beemelte a szlovák politika fősodrába. A 2009-es közvetlen államfőválasztás során a kormánykoalíció nyíltan Ivan Gašparovič addigi államfőt támogatta, aki nagyon szoros versenyben – a második fordulóban – a magyarelles érzelmeket meglövelve tudott csak győzni. Az európai parlamenti választásokon a Smer megőrizte legerősebb pozícióját, a két kisebb kormánypárt viszont jelentősen veszített támogatottságából. A 2010. évi parlamenti választások előtt Robert Fico a kellemetlenné vált szélsőséges Ján Slotától, a Szlovák Nemzeti párt elnökétől választói bázisának átcsábításával kívánt megszabadulni, ezért a magyarellenesség fenntartása belpolitikai érdeke volt.

Sólyom László államfő nem kívánatos személlyé nyilvánítása ebbe a folyamatba illeszkedik. Az államnyelvtörvény küszöbön álló elfogadása miatti magyar tiltakozási hullámot megelőző reakcióként döntött a Fico-kormány az államfő beutazásának megtagadásáról. Személyén keresztül így üzent Magyarországnak. Jelezte, hogy nem enged a nyelvtörvény elleni tiltakozásnak, a szlovákiai magyarok tiltakozásának; s azt üzenté, hogy a legszokatlanabb eszközök alkalmazásától sem riad vissza.

A magyar államfőt „persona non grata”-nak nyilvánító szlovák diplomáciai jegyzékben feltüntetett „biztonsági okokra” való hivatkozás mögötti valódi okokra Gašparovič köztársasági elnök, Fico miniszterelnök és Lajčák külügyminiszter nyilatkozataiból lehet következtetni. Robert Fico a „szélsőségekkel” történő riogatást maga kezdte el két nappal a rendezvény előtt, jelezve, hogy nem csodálkozna, ha a magyar államfő látogatása kiváltaná a szélsőségesek érdeklődését. Figyelemre méltó, hogy néhány

nappal korábban Turócszentmártonban a szlovák kormányfő felszólította a *Matica slovenská* nevű – egykor kulturális, ma inkább a nacionalista pártok holdudvarának számító – szervezetet, hogy gyakrabban látogasson Dél-Szlovákiába, s szervezzen ott rendezvényeket. Ám a Komáromba érkező szlovák szélsőségesek kis csoportja csak az avatás után dobálta meg a szobrot tojásokkal. Más szélsőséges megnyilvánulást nem jelentettek. A szoboravatás méltósággal lezajlott.

Az időzítéssel való érvelés logikája is szokatlan. Történelmi tény, hogy a Varsoói Szerződés öt tagállamának – köztük Magyarország – csapatai 1968. augusztus 21-én bevonultak Csehszlovákiába a Prágai Tavasz leverésére. Ám az is történelmi tény, hogy ezt a kommunista Kádár-kormány és a szuverenitásától megfosztott Magyarország tette. Nem érthető, miként is akarta az akkori szlovák kormány Magyarország kommunista vezetőinek 41 évvel korábbi döntését számon kérni a demokratikus Magyarország államfőjétől, aki az esemény 40. évfordulóján maga is – a demokratikus magyar állam részéről immár ismételten – megkövette a cseh és a szlovák népet. Különösen furcsán hangzik ez a felvetés olyan szlovák politikusoktól – Gašparovič államfőtől és Fico miniszterelnöktől –, akik 1989 előtt a Prágai Tavasz leverését levezénylő Csehszlovák Kommunista Párt tagjaiként alapozták meg karrierjüket.

A szlovák kormányzati döntés célja nyilvánvalóan a szlovákiai magyarok megfélemlítése s Magyarország „megleckéztetése” volt, az 1990-es évek Mečiar-féle hagyományait követve. A magyar köztársasági elnök kitiltásával mindkét célt elérni vélték: a tiltakozó szlovákiai magyarokat és a jogaik mellett kiálló magyar államfőt is „móresre tanították”. A félelem és gyűlölet légkörét a szlovák kormány tudatosan alakította. A Malina Hedviget ért, nyilvánvalóan etnikai alapú inzultust az áldozat ellen fordították. Az ügy kivizsgálása és megnyugtató módon történő lezárása – akárcsak a dunaszerdahelyi labdarúgó csapat szurkolóinak brutális megverése esetében – a Fico-kormány hivatali ideje alatt nem történt meg. A kisebbségi nyelvhasználat kriminalizálása, „nyelvrendőrség” felállítása is a félelem légkörének kialakítását szolgálta, figyelmen kívül hagyva a szlovák kormány alkotmányos és nemzetközi kötelezettségeit.

A következmény

A magyar államfő kitiltásával Szlovákia átlépte azt a politikai, jogi és diplomáciai határt, amely után az Európai Unió – a joghatóság hiányára hivatkozva – már nem bújhatott ki az állásfoglalás alól. Az állampolgárok szabad mozgása, a schengeni térségben a belső határellenőrzés megszűnése, az EU-tagság egyik legkézzelfoghatóbb

eredménye kérdőjeleződött meg. A szlovák fél által hivatkozási alapként megjelölt európai parlamenti és tanácsi irányelv – a magyar Külügyminisztérium álláspontja szerint – „nem az állami vezetőkkel szembeni fellépésre, hanem az uniós állampolgárok határátlépésének és biztonságának megerősítésére, valamint rendkívül súlyos kockázatok kiszűrésére született”.

Sólyom László államfő megsértése nem csupán személyének, hanem Magyarországnak is szólt. A Bajnai és Fico miniszterelnökök később lezajlott találkozásán semmiféle előrelépés nem történt. A szlovák miniszterelnök szándékait egyértelműen mutatta, hogy amikor szeptember 7-én a magyar miniszterelnök egy pozsonyi szlovák és szlovákiai magyar napilapban „baráti kéznyújtásról” szóló cikket jelentetett meg, ezzel egyidejűleg Fico szlovák kormányfő – az Amerikai Zsidó Bizottság képviselőivel folytatott találkozóról kiadott hír szerint – sajnálatát fejezte ki, hogy a jobboldali extrémizmust „egyenruhás változatban” Magyarországról „exportálják” Szlovákiába.

Az EU szavahihetőségét, a Schengen-rendszer működőképességét, valamint a magyar diplomácia érdekérvényesítő képességét tette próbára a magyar államfő nem kívánatos személlyé nyilvánítása Szlovákiában.

Az EU ebben a helyzetben már nem állíthatta, hogy csupán két tagállam közötti bilaterális vitáról van szó. A Szlovákia által hozott döntés a négy alapvető szabadság egyikét, „a személyek szabad mozgását” sértette meg, amelyet a Schengen-rendszer a belső határellenőrzés eltörlésével hivatott akadálymentesen garantálni. Egy szövetséges állam államfőjének nemkívánatos személlyé nyilvánítása pedig – ráadásul biztonsági kockázatra hivatkozva – az egész országnak az államfő személyén keresztül történő példátlan megsértésével ért fel.

A szlovák politika magyarellenessége gátját képezte a kétoldalú regionális és az EU-n belüli együttműködésnek is, mert a szlovák nacionalisták szélsőséges törekvései már a szlovák kormánykoalíció politikájának szerves részévé váltak. A szlovákiai magyarság ellenségként történő kezelése, Magyarország „bajkeverő, irredenta és a szélsőségeket Szlovákiába exportáló” államként történő megjelenítése, a szlovák–román–szerb összefogás magyarelles hangsúllyal történő ösztönzése a Fico-kormány rendszeres megnyilvánulásai közé tartozott. A kormány- és az államközi együttműködés ebben a közegben fokozatosan ellehetetlenült, ám ezzel párhuzamosan nőtt a jelentősége a demokratikus szlovák erőkkkel és a szlovák szellemi élet együttműködésre kész képviselővel folytatandó párbeszédnek. Bár annak eredményességét a közelgő szlovákiai és magyarországi parlamenti választások korlátok közé szorították.

(Készült a *Budapest Analyses* elemzéseinek felhasználásával. A szerző 2010 februárjában juttatta el kéziratát a szerkesztőknek.)

" folyton asnal
 " díszkednek, hogy
 sikerült meggaba-
 dulniok a bajaitól,
 de mindenképp
 tudja, hogy ez nem
 igaz, hogy ami bajuk
 volt, az (mind az
 örök marad.

De aki ezt a
 játékot játsza,
 az öregedően egyre
 csúnyább is egyre
 viszatartóbb lesz,
 már titkolni se
 tudja a szédjét,
 meg a bánatát, és
 lassan teljesen kiül
 az arcára az a Rexni
 kifejezés, amely húh
 évig, harminc évig
 vagy, meg tovább is
 szívósan haladt
 feljeli, míg a hostól
 feljött, egészen az
 arcig. Erre való
 az ember is csakis
 erre, ennek az arc
 kifejezésnek egy egész
 életét át tartó
 tökéletesítésre ... "

(Louis Ferdinand Celine
 Utolsó az újanka mitjé)

Hommage
 Louis
 Ferdinand
 Celine

Celine
 2007
 XII. 9.

variáció egy
 előbbi papír-
 rajzvetésről.

„A szabad választás csakis az emlékezet alapján történhetik”

Interjú Duray Miklóssal¹

„Az autonómia alapvetően azt jelenti, hogy valamely intézményrendszert a törvény erejével olyan jogkörökkel látnak el, amely jogkörökbe más eszközzel, mint a törvény ereje, nem lehet beavatkozni. Ezt a jogot az alkotmányban is rögzíteni kell.”

– *Nagy ívű előadást tartott a Református Kollégium auditóriumában a magyar sorskérdésekről, s említette, hogy a „határokon áttelőlő nemzetegyesítés” nyelvi kifejezésként valamikor a ’90-es évek közepén jelent meg először. Most milyen formában látja megvalósíthatónak, melyek a feltételei, s milyen következményekkel járhat?*

– Érdeemes néhány szót ejteni azokról a körülményekről, amelyek között ez az elképzelés kialakult. Nem sokkal az első szabad választásokat megelőzően, 1990-ben történt meg a kapcsolatfelvétel a Magyarország határain kívül élő magyarok akkori-ban újonnan megalakult politikai szervezetei között, amelyeknek egy része mégsem politikai szervezatként vagy pártként határozta meg magát. A rendszerváltozásig a táncház mozgalom kivételével gyakorlatilag semmilyen szervezett kapcsolat nem volt közöttünk. Az addigi személyes kapcsolatok inkább az elmélkedésre, a vágyakozásra adtak alkalmat, a gyakorlati társadalompolitikai tervezgetés inkább az álmok országába tartozott. Ráadásul ilyen találkozásokra csak ritkán nyílt lehetőség. A kapcsolatfelvétel igénye tehát televényből kinövő hajtásként jelent meg a kommunista hatalmi rend bukásával. 1994-ig a Magyar Demokrata Fórum, főként a boldog emlékü Olajos Csaba, később pedig Nahimi Péter szervezésének köszönhetően hathetenként, kéthavonta találkoztunk és eszmét cseréltünk az 1991-ben Felsőőrön Közép-európai Népcsoportok Fórumaként megalakult szervezet keretei között. Na-

¹ Duray Miklós a ’70-es és a ’80-as években a kommunista hatalommal szembeni ellenállás szimbóluma az egykori Csehszlovákiában. Ellenzéki tevékenységét a kezdetektől meghatározza a demokratikus szabadságjogok követelésének és a nemzeti „sorskérdések” képviselőkénti összetartozása. A ’60-as évek második felétől a felvidéki magyarság hatalomtól független kulturális önszerveződésének egyik ösztönzője. 1978-ban megalapítja a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságát. Aláírja a Charta 77 polgárjogi nyilatkozatot. 1982-ben megvádolják az államrend felforgatásával, letartóztatják, s vizsgálati fogságba helyezik. Perét azonban a külföldi nyomásgyakorlásnak köszönhetően felfüggesztik. 1984-ben ismét letartóztatják a magyar iskolák ügyében kifejtett tevékenysége, valamint a Jogvédő Bizottság memorandumai miatt. A rendszerváltozás időszakában Együttélés néven pártot alapít, s a szlovákiai, illetve a felvidéki magyar közélet egyik formálója lesz. Az eredeti foglalkozása szerint geológus Duray Miklós ez év nyaráig a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) stratégiai alelnöke. Az interjú 2010. január 13-án készült Debrecenben, Duraynak a Wass Albert születése 102. évfordulója alkalmából megtartott előadása után. Babits Mihálynak a bergsoni filozófiát elemző, cím gyanánt kölcsönvett állítása véleményünk szerint pontosan kifejezi Duray Miklós gondolkodásának sarokpontját. (vö. Babits Mihály: Bergson filozófiája. Nyugat, 1910. 14. sz.)

gyon fontos időszak volt ez, mert ekkor kezdtek letisztulni a gondolataink, és ebben a keretben alapozódott meg a határon átívelő nemzetegyesítés gondolata. Miután a Magyar Demokrata Fórum 1994-ben elveszítette a választásokat, már nem volt elegendő ereje, hogy támogassa ezt a fórumot, így az tulajdonképpen megszűnt. A történethez tartozik: Olajos Csaba nem tudta elviselni, hogy a kommunisták visszatértek a hatalomba, s gyakorlatilag ez vitte a sírba. Az első Orbán-kormány idején kértük, hogy kapjon ezért a tevékenységéért legalább egy halála utáni kitüntetést, de az akkori igazságügyi miniszter, Dávid Ibolya ezt megakadályozta. Más alapon szerveződő műhelymunka kezdődött meg 1995-ben a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör (SMIKK) és a székesfehérvári Vörösmarty Társaság támogatásával – ezek voltak az úgynevezett paradigma-konferenciák –, illetve 1996-ban a Magyarok Világszövetsége keretei között létrejött nemzetstratégiai tanácskozással. Sikerült a Horn kormányt 1996-ban rákényszeríteni az első magyar–magyar csúcson összehívására, amit ők nem így neveztek, mi viszont így értelmeztük. A három említett fórum nagyon fontos volt abból a szempontból, hogy mindazt, amit az előző években letisztáztunk, ekkor már szélesebb keretek között fogalmazhattunk meg, illetve folytatódott gondolataink finomítása, gyakorlati összefüggésekben való kimunkálása. Az 1996 során megrendezett nemzetstratégiai konferencián, illetve a magyar–magyar csúcson néhány alapvető paradigma tényét rögzítettük: ide tartozott a szülőföldön maradás és boldogulás, a határon túli és a magyarországi szervezetek rendszeres találkozója – amely 1998-tól, tehát az első Orbán kormány idején a Magyar Állandó Értekezlet keretei között valósult meg –, és a határon átívelő nemzetegyesítés gondolata, amelynek a státustörvény volt a jelképes megteremtője. Tehát 1996-ra ért be az a munka, amely 1990 tavaszán egy természetes igényre adott válaszként kezdődött, és 1998–2002 között a megvalósulás mezejére lépett.

– *Akkoriban mit értettek ezen a fogalmon?*

– A határon átívelő nemzetegyesítés gondolata némi magyarázatot igényelhet. Ennek egyik formájaként – szintén 1996-ban – fogalmaztuk meg a találkozási lehetőségek intézményessé tételének igényét. Így született meg 1999-ben a Magyar Állandó Értekezlet. Később a státustörvénnyel, a magyar igazolvánnyal és az oktatási-nevelési támogatás rendszerével gazdagodott ez az elképzelés, s 2002 után egy határon átnyúló Széchenyi-tervvel is bővült volna – ha marad az Orbán-kormány. De ez már nem valósult meg. Mindaz, ami 2002-ig ki lett munkálva, később fokozatosan elsovadt. Elsőként a státustörvényt változtatták meg, majd megszűnt a Magyar Állandó Értekezlet, és szinte Isten csapásaként éltük meg az állampolgárságról szóló népszavazást, amely már ötletként is rossz volt. Miután a magyar Alkotmánybí-

róság kimondta, hogy a népszavazásra szánt kérdést fel lehet tenni, tehát nem alkotmányellenes, más lehetőség nem maradt, mint besorakozni mögé s megpróbálni a lehetetlent, ami nem sikerült.

– *Nagyon fontosnak találom visszaemlékezéseinek azt a mozzanatát, hogy lassan értek be ezek a gondolatok és kifejezések, s idő kellett hozzá, hogy jól körülhatárolható tartalommal töltsék meg őket. Úgy tűnik: eme összefüggések nyelvi kimunkálásához nem hívható segítségül valamely politikai filozófia terminológiája vagy politikai irányzat sajátos zsargonja, és részben ez teszi nehezzé e témák kommunikációját. Másrészt itt bizonyos lelki tartalmak, nehezen megfogható kapcsolatok, kötődések ábrázolásáról van szó, melyeket az embernek önmagában kellene felismernie – hogy sikerül-e vagy sem, az egy másik kérdés –, ami ismét csak visszavezet bennünket a kommunikációs nehézségekhez.*

– Mindenképpen kell hozzá egy jókora adag spiritualitás, ugyanis álmatlan éjszakák hosszú során át kell újra és újra mérlegre tenni, ismételtetni a szavakat, mondatokat, azok tartalmait, majd végiggondolni az esetleges következményeket – én legalábbis így teszek. Ilyen az én munkastílusom, mivel nagyon rossz alvó vagyok. S amikor az éjszakák megérlelnek bennem valamit, azt megpróbálom lejegyezni. Alighanem sok értelmiségi vélekedik hozzám hasonlóan: az egyedüllét és az éjszaka együttesen eredményezheti azt az érzetet, mintha kikapcsolnák körülötte az összes „fogyasztót”, s ekkor tudja a legtisztábban végiggondolni a fontos kérdéseket. Ehhez nagyon sok éjszaka kell, s ezt megelőzően nagyon sok párbeszéd, de lehet, hogy a börtön magánya is.

– *A kifejezés – „határon átívelő nemzetegyesítés” – megalkotása valakihez köthető, vagy közös munka eredménye?*

– Tulajdonképpen közös munka. Bevallom, az első megfogalmazását én találtam ki, s ez, mármint a „nemzet határmódosítás nélküli reintegrációja” a közös munka során finomodott határon átívelő nemzetegyesítéssé. Magyarul így szebben hangzik – ez Orbán Viktor hozzájárulása a műhöz.

– *A státustörvény életbe lépésekor a törvény kritikusai sajátos etikai tartalmat próbáltak kölcsönözni bírálatuknak egy olyan utalással, mely szerint nem a papíron múlik, hogy az ember minek vallja magát, magyarnak-e vagy sem. Ez idő tájt a felvidéki magyar közösség egyik képviselője, politikusa, talán némi szereptévesztéstől indítva is, nagyon hasonló dolgot mondott. Meglepve hallgattam, feltételezve, hogy X. Y.-ként az ember persze sok mindent gondolhat, de egy közösség képviselőjeként annak képviselőletében illő nyilatkoznia, s ekkor a választási lehetőségei már egy másik skálán mozognak.*

– A felvidéki magyarság is megosztott, igaz, megosztottságunk más eredetű, mint a Magyarországon tapasztalható. A felvidéki magyarok körében vannak olyanok, akik inkább csehszlovák irányban voltak elkötelezettek, most szlovák irányban, annak ellenére, hogy kulturális kötődésük magyar, s számos személyes és gazdasági érdek köti őket Magyarországhoz. Nyilvánvaló: ezek az emberek éber éjszakáikon nem a közösségként felfogott nemzet kérdésein töprengenek, hanem valami máson. Nagyon sok személy nevét sorolhatnám, akiknek inkább a személyes érdek és a pénzszerzési vágy okoz álmatlan éjszakákat. Úgy alakult az életem, hogy sok lehetőségem volt végiggondolni az anyagi és szellemi értékeket. A börtönben eltöltött időszakra gondolok, s megjegyzem, talán a börtönben és az illemhelyen lehet másoktól a legkevésbé zavartatva gondolkodni. Ezekben a cellákban Bugár Béla, Világi Oszkár és társaik alantas settenkedései nem zavarhatják meg az emberi magányt.

– *A '80-as években egyesítő erő volt az ön személye, hiszen mikor Pozsonyban zajlott a bírósági tárgyalása, olyan személyek ültek le egymás mellé a közönség soraiba, demonstrálva a jelenlétükkel, akik mostanában nehezen állnak szóba egymással. Furcsa pillanat volt az.*

– Valóban vannak ilyen pillanatok. Kár hogy rövid ideig tartanak, és csak pillanatnyi erejük van. De ez nem véletlen, s nem csak abból adódik, hogy különbözőképpen gondolkodunk. Nagyon sok előzetes hatás következménye ez. Van, aki „fél téglával” veri a mellét, hogy ekként fejezze ki a magyarságát, de előfordulhat, hogy a gyerekei már nem is tudnak rendesen magyarul. Van olyan is, aki magyarságát megélve: csendesen magyar. Van, aki realistán magyar, van, aki idealistán. Különbözőképpen élhetjük meg nemzetiségünket, nemzethez való tartozásunkat. De mivel évtizedeken keresztül nem lehetett ilyen kérdéseknek hangot adni – aki ezt tette, olyan sorsra juthatott, mint én –, a határok általi szétszabdaltság s a kommunista uralom alatt eltöltött évtizedek következményeként érvényre jutott egy fajta nemzeteten belüli szétfejlődés. Ennek hatása napjainkban is megfigyelhető, pedig már húsz év telt el a rendszerváltozás óta. Kérdés, hogy a következő húsz évben megváltozik-e ez a helyzet.

– *A '80-as években egy meglehetősen centralizált politikai rendszer keretei között az államnak számos olyan eszköze volt, amelyre támaszkodva asszimilálhatott, vagy egyéb módon befolyásolhatta a kisebbséget. Ma azt gondolnánk, hogy ezek az eszközök nem olyan jellegetűek, vagy nem olyan számosak. Mégis azt feltételezem, hogy az akkori Csehszlovákiához egy magyar értelmiségi könnyebben tudott idomulni, mint egy nemzeti alapon szerveződő Szlovákiához.*

– Nehéz összehasonlítani a kommunista időszakot a mostanival. A korábbi időszaknak volt egy olyan mozzanata, ami a rendszerváltozással megszűnt. A társadalomnak

csupán egy töredéke volt a kommunista párt tagja. Igaz, a párt holdudvarral is rendelkezett, s ehhez azok tartoztak, akik megpróbálták igazodni a fennálló rendszerhez. De még a párttagoknak azon része is, amely mindössze számításból volt párttag, s nem meggyőződésből, ezt a rendszert ellenségesnek tekintette. A társadalomnak tehát volt egy általános, közös ellenségérzete, ezért, még ha sokan ki is szolgálták a rendszert, bizonyos mértékig ellenségesek maradtak vele szemben. Ez egy nagyon fontos társadalmi kapcsolatot alakított ki – az együtt gondolkodók csoportját, amely a hatalom viszonylatában a másként gondolkodók csoportjaként jelent meg. A rendszerváltozással ez az állapot megszűnt. A hatalommal való együttműködés ugyanis teljesen másképpen nyilvánul meg napjainkban, azaz 1990 óta. Ennek következtében az emberekben korábban kialakult lelki ellenállás – amely nehezítette, sokszor megakadályozta a politikai rendszerhez, következésképpen a határon túli magyarok esetében a többségi nemzethez történő asszimilációt – a rendszerváltozással úgy szűnt meg, hogy a különböző gazdasági lehetőségek alapján oldódott fel a választóvonal. A határainkon túli magyarok esetében ezért az asszimiláció folyamata a rendszerváltozással felgyorsult, bár el kell ismerni, hogy a kommunista rendszernek több hatalmi eszköze volt arra, hogy politikai vagy etnikai asszimilációra bírjon közösségeket. Ez paradoxon.

– *A kommunista rendszeren belül is megfigyelhetők különbségek, hiszen viszonylag kisebb volt az asszimilációs arány Romániában, ahol '67-et követően a legerősebb volt az elnyomás. Ehhez képest Csehszlovákiában vagy Jugoszláviában jelentősebb mértékű asszimilációról beszélhetünk.*

– A legnagyobb asszimilációs folyamat Jugoszláviában zajlott le, éppen azért, mert a jugoszláv kommunizmus a szovjet típusú kommunizmussal szemben európai típusú volt, legalábbis úgy tűnt. Viszonylag nagy gazdasági szabadságot kínált, s utazhattak az emberek. Tehát érdemes volt a jugoszláv rendszerrel együttműködni, legalábbis így érezték. Ez bizonyos mértékig a többi, szovjet típusú kommunista rendszerrel szembeni elhatárolódást is jelentett. Sajátos helyzet alakult ki Jugoszláviában. Csoda, hogy Szerbiában még ilyen számban élnek magyarok.

– *Mivel magyarázható, hogy az utóbbi években leginkább a Felvidéken figyelhető meg a magyarellenesség, s mi az oka annak, hogy a magyar-szlovák viszony talán még soha nem volt ennyire rossz, mint most?*

– Ennek valószínűleg több oka van. Egyrészt, Szlovákia Európa legfiatalabb állama. Itt a legerősebb a nemzeti öntudat, s annak politikai kivetülése. A mostani politikusgeneráció nagy része – legalábbis a harmincadik életévtől felfelé majd' mindenki –

valamilyen formában részt vett az önálló Szlovákia kialakításában. Államalkotói siker-
 élményük van. Létezik azonban egy másik, inkább lélektani tényező: az ellenségkép.
 Az önálló Szlovákia kialakítása során a cseh ellenségkép volt a döntő. Ez azonban csak
 átmeneti jellegű volt, hogy ismét a magyar ellenségkép váljon meghatározóvá. Az
 erre történő hivatkozást mesteri magaslatokba tudják emelni. Azt megértem, hogy
 egy politikai reprezentációnak szüksége van a nemzet egységesítése szempontjából
 valamilyen ellenségre, ez „fizikai törvényszerűség”. Ezt Bismarck is tudta a német
 tartományok, királyságok fejedelemségek egyesítésekor. De ha ezt az elvet megpró-
 bálják népi síkra helyezni, az már problematikus. Ezt az eszmét (a 19. század utolsó
 harmadában) Németországban is kipróbálták, a németek körében azonban a francia-
 ellenesség nem vált folklórrá, mint Szlovákiában a magyarellenesség, amivel manap-
 ság választást lehet nyerni.

– *Igen, de volt egy olyan időszak is, amikor a magyar párt a kormánykoalíció tagja volt.
 Ez Szlovákia Európai Unióba való belépésének időszakában történt. Utólag úgy tűnik,
 mintha ez kirakatpolitika lett volna.*

– Az is volt. Amikor a Magyar Koalíció Pártja 1998-ban bekerült a kormányba, erre
 azért kerülhetett sor, mert mind a brüsszeli, mind pedig a washingtoni elvárás ebbe
 az irányba szorította a szlovák politikát. Sajnos, és ez a felvidéki magyar politika
 szegénységi bizonyítványa, a közösség ebből semmit nem tudott hasznosítani. Hogy
 néhányan egyénileg hasznot húztak belőle, az más lapra tartozik. Amikor a Magyar
 Koalíció Pártja 2002-ben ismét kormányzati erő lett, Szlovákia még a NATO és az
 uniós csatlakozás előtt állt. Viszont, ha 2006-ban ugyanazok a pártok kerülnek kor-
 mányra s ugyanaz a személy a miniszterelnök, mint 1998-ban, már korántsem biztos,
 hogy a Magyar Koalíció Pártját bevette volna a koalícióba, hacsak nem kényszerítette
 volna rá a parlamenti számtan.

– *Robert Fico miniszterelnök szociáldemokrata pártja, a Smer miért egy szélsőjobboldali
 párttal lép kormánykoalícióra?*

– Ez a szociáldemokrata párt, amely kormányon van, nem szociáldemokrata, hanem
 nemzeti szocialista.

– *De hát a magyar szocialisták is támogatták, hogy az Európai Szocialista Párt tagja legyen.*

– Nem igazán támogatták – ezt az MSZP vereségeként lehet elkönyvelni. A baloldali
 pártok az európai politikában most leáldozóban vannak. Az Európai Szocialista Párt
 ereje is gyengül, így szükségük van minden pozícióban levő baloldali vagy szocia-
 listának nevezett pártra. Ezért fogadják el, bár nem minden szemrebbenés nélkül, a

legerősebb szlovák kormánypártot, annak ellenére, hogy egy szélsőséges párttal lépett koalícióra. Szüksége van rá az Európai Szocialista Pártnak. Viszont tény: korántsem biztos, hogy bármelyik európai országban működő szocialista párt hajlandó lenne hasonló párttal koalíciót kötni, mint amelyet a Smer kötött a Szlovák Nemzeti Párttal. De ismételten hangsúlyozom, ez a magát szociáldemokratának nevező szlovákiai párt nem szociáldemokrata, hanem egyszerű nemzeti szocialista, másrészt az elképzeléseiben egy olyan szociális állam megteremtése él, amely a rendszerváltozás előtti osztogató, redisztribuíáló szocialista koncepciót képviseli.

– *Államosít is, vagy csak osztani szeret?*

– Szeret újra elosztani, de van egy államosító tendenciája is. Ez azonban már egy másik kérdést is érint, hiszen nem volna szerencsés, ha bizonyos területeket az állam kiengedne a kezéből. Ezek a döntések esetenként elfogadhatók, míg máskor vitathatók, de globálisan nem lehet ítélni felőlük.

– *Szlovákiában is választások lesznek ez év júniusában. Úgy tűnik, a Smer még inkább a nacionalista vagy szélsőjobboldali szavazókat vette célba. A nyelvtörvénynek nem ez az egyik oka?*

– Elindult Szlovákiában a vetélkedés a legerősebb kormánypárt és a Szlovák Nemzeti Párt között. A miniszterelnök pártja megpróbálja átvenni a Szlovák Nemzeti Párt ágendáját. Kisajátítja a napirendet, hogy ez által magához kösse a másik párt szavazóit. Ez a próbálkozás nem lesz sikeres, mindössze az lesz az eredménye, hogy eldurvul a helyzet. Legfeljebb kissé átalakul majd a Smer szavazói bázisa, de ez kevésbé fog megmutatkozni a választási eredmények tükrében. Az biztos, hogy a Smer megnyeri a választást, de hogy miként lehet majd kormányt alakítani, ez pillanatnyilag megválaszolhatatlan kérdés.

– *Nagyon érdekelne az autonómiáról kialakított véleménye. A mai Szlovákia földrajzi képe és a magyarság elhelyezkedése nem teszi lehetővé a területi autonómiát. Ebbe a szlovákok nem fognak belemenni, ehhez nagyon erős külső támogatás kellene. De mik a kilátások az autonómia más típusai esetében?*

– Először is szögezzük le, hogy az autonómiára való jog alapvető jog, hasonlóan az ember saját egyéniségének védelmére való jogához – ezt a boldog emlékével dél-tiroli Ermacora professzor fogalmazta meg, akinek napjainkban a nemzetközileg elismert szakember, egyetemi tanár, a szintén dél-tiroli Christoph Pan a követője. A közösség önmaga védelmére való joga tehát alapvető jog, s ezt csak valamilyen autonómia keretei között lehet megvalósítani. Az autonómia alapvetően azt jelenti, hogy valamely

intézményrendszert a törvény erejével olyan jogkörökkel látnak el, amely jogkörökbe más eszközzel, mint a törvény ereje, nem lehet beavatkozni. Ezt a jogot az alkotmányban is rögzíteni kell.

– *Ehhez hasonló a vajdasági magyarság kulturális autonómiája is.*

– A Magyar Nemzeti Tanács jelenlegi törvényes keretei erre kezdenek emlékeztetni. A következő kérdés az, hogy milyen autonómia valósítható meg egy adott területen élő adott közösség esetében. Valóban, a felvidéki magyarság földrajzi elhelyezkedése nem kedvező a területi autonómiához, legfeljebb az olyan etnikailag értelmezhető közigazgatási körzetekhez, amelyek bizonyos fajta autonóm jogokat élveznek. Mindössze a Pozsony és Esztergom, pontosabban mondva a Pozsony és Párkány közötti térségben, illetve a Pozsonytól az Ipoly folyóig terjedő térségben képzelhető el a területi autonómia, de azon túl már nehezen. Ám az úgynevezett személyelvű autonómiát különböző intézmények és választott szervek létrehozásával meg lehetne valósítani a nélkül is, hogy a jelenlegi területi közigazgatás megváltozna. Tehát a szórványok és a zárványok is részt vehetnének a személyelvű autonómia működtetésében. Például egy késmárki magyar ember, még ha egyedüli magyarként élne is városában, jogosulttá válhatna arra, hogy részt vegyen az autonómia országos testületének a megválasztásában. Lehet, hogy ezek formális dolgoknak tűnnek, de igen lényegesek. A Délvidéken is rendkívül fontos volt, hogy kellő számban feliratkoztak a magyar választói kataszterbe, s így jogosulttá váltak arra, hogy közvetlenül megválasszák a Magyar Nemzeti Tanács képviselő testületét. Egyértelmű, hogy a nemzeti kataszter, a magyar választói névjegyzék létrehozása nagyon fontos politikai tett. Ez egy jelentős identitásvállalás, amely messze felülmúlja a nemzetiség bevallását a népszámlálás idején.

– *Létezik-e olyan uniós testület, intézmény, amely valamilyen módon mégiscsak el tudná érni a Beneš-dekrétumok visszavonását, vagy annak kimondását, hogy a dekrétumoknak milyen káros politikai következményei voltak, vagy kártérítést ítéljen meg, s rehabilitáljon bizonyos embereket a '45 utáni magyar jogfosztással kapcsolatban, vagy bármilyen egyéb lépést tegyen?*

– Nyilvánvaló, hogy az Európai Unió jogfelfogása is változó, mert a világunkban minden változik. Amikor az európai uniós csatlakozás célegyenesébe kerültünk, a németek – azt hiszem, a bajor CSU – kérték az Európai Bizottság jogszolgálatát, hogy Csehországgal kapcsolatban foglaljon állást. A 2002-ben elkészült Frowein jelentés gyakorlatilag azt mondja ki, hogy ez a kérdés nem vethető fel az Európai Unióban, mert a Római Szerződés előtt keletkezett. Ezt tekintjük pillanatnyi állapotnak, ami korántsem biztos, hogy állandósul. Azért érinthetetlen most ez a kérdés, mert ren-

geteg olyan érdeket sértene a beneši jogcsomag vizsgálata, amelyek a háború után kialakult viszonyokkal kapcsolatosak. Ilyen a vagyoni jog, a hatalmi érdekek, és az érdekerületi érdekek. A következő megtörtént eset jól példázza a jelenlegi helyzetet: egy csehországi képtárakból összeválogatott gyűjteményt utaztattak az Európai Unió területére, s kiderült, hogy három olyan képet is tartalmaz, amelyet a Liechtenstein hercegi családtól koboztak el 1945-ben. A család lefoglaltatta ezt a három képet, mondván ez az ő tulajdonuk. A végén azonban mégsem sikerült elérniük, hogy visszakapják az egykori ingóságait.

– *Nem volt még arra példa, hogy valakit egy akkori jogsérelem miatt a bíróság utólag rehabilitált, és nincs annak lehetősége, hogy ezek az emberek vagy a leszármazottaik akár nemzetközi bírósághoz forduljanak?*

– Nemzetközi bírósághoz csak akkor fordulhat az ember, ha az adott országban már végigfuttatta az ügyet az egyes bírósági szinteken. Erre ma nincs esély. Mind Szlovákiában, mind pedig Csehországban meg kellene először változtatni a belső törvényeket, hogy ezzel a kérdéssel eredményesen lehessen foglalkozni. Ma ennek éppen az ellenkezője történik, hiszen a szlovák parlament egy olyan határozatot fogadott el 2008-ban, amellyel megerősítették a beneši dekrétumok joghatályát. Nem jogérvényességét, hanem joghatályát.

– *Furcsa dolgok ezek a Beneš-dekrétumok, hiszen a napirendre vételük ellen is sokféleképpen lehet megnyilatkozni. Utalhatunk rá, hogy milyen mélységig ágyazódnak bele a szlovák jogrendbe, de beszélhetünk róluk úgy is, mint történelmi rekvizitumokról, s ekképpen következményeik vizsgálatát a történészek hatáskörébe utaljuk.*

– A kor megítélése nyilván a 20. századi történelem része. De a korszakot történelmileg nem lehet lezárni, hiszen tele van nyitott kérdésekkel, amelyek a most élő embereket érintik. Gondoljunk csak a kitelepítettekre. Lehet, hogy ötszáz év múlva ez már nem lesz érdekes. Viszont még húsz év múlva is foglalkoztatni fogja, ha nem is a közvetlen érintettek, de a leszármazottakat – merthogy az európai jog szerint a magántulajdon sérthetetlen. S itt többszintű jogsértés történt. Egyrészt a kollektív bűnösség alapján vált sérthetővé a magántulajdon, illetve törölték a sérthetlenség elvét. S a következő jogsértés akkor történt, amikor 1949-ben Csehszlovákia és Magyarország megkötötte a Csorba-tói szerződést. A magyar fél ugyanis felhatalmazás nélkül mondott le olyan jogigényről, amely Szlovákia területén tulajdonjoggal rendelkező, de már Magyarországon élő (odatoloncolt) személyeket illetett. Átengedte ezeket a szerencsétlen magyarokat a szlovák állam fennhatóságába. Erre nem volt joga, de megtette. Viszont, amit vállalt – például az áttelepített felvidéki magyarok kárpótlását – nagyrészt nem teljesítette.

– *A mi családunk is [K. Sz. – szerk] őrzi ennek az emlékét, kálváriáját, hiszen két évet töltöttek a Szilicei fennsíkon élő nagyszülők Edelényben. Majd visszatértek, amikor megnyitották a határt, de lekéstek a kapuzárásról, s ezért még a dédnagyapa börtönben is ült, nem túl hosszú ideig. Érdekes, hogy ez a két esztendő továbbélt a családi legendáriumokban. Szép emlékeket őriztek meg a befogadó környezettel kapcsolatban, de egy pillanatra sem mondtak le arról, hogy amint lehet, nyomban hazaköltöznek.*

– Sok kitelepített idős korában megpróbált visszatelepülni a szülőföldjére. Ez nagyrészt sikerült is, de volt ennek egy szépséghibája. Visszatéréskor a magyarországi ingatlanvagyonról le kellett mondani a magyar állam javára. Nincstelenként jött el szülőföldjéről, ahol korábban vagyonos volt, s Magyarországról is nincstelenként térhetett vissza.

– *Amikor Csehszlovákia '92 szilveszterének éjjelén szétvált, azt a napot Prágában töltöttem. Úgy éreztem [K. Sz. – szerk], hogy a környezetemben, ahol persze nagyon sok külföldi is volt, a prágai emberek önfeledten ünnepeltek. Így történt ez annakidején Szlovákiában is?*

– Meg kell mondanom őszintén, hogy nem vettem részt ezekben az ünneplésekben. Nem akartam ott lenni. Szlovákiában valóban önfeledten ünnepeltek a szlovákok. Nem ugyanazon okból ünnepeltek azonban a csehek. Nem a cseh állami önállóság visszaszerzése miatt, hanem azért, mert megszabadultak a szlovákoktól. És ez óriási különbség. Ha nem lett volna ilyen érzés bennük, akkor Csehszlovákia nem szűnik meg.

Az interjút Kmeczkó Szilárd és Völgyesi Zoltán készítette

„Mit gondolsz, segíthetünk még?...”

Márai Sándor a sajtóról

I. Az újságírás lényege, értelme, felelőssége, „hatalma”

Fikció, fantázia, még ha valóságelemekből építkezik is – mondjuk a művészetről, így a szépirodalomról, például egy Móricz-novelláról. Élménydokumentáció, azaz minden ízében valóság – állítjuk egy-egy Móricz-riportról, amely egyszerre mind művészi nívón szól mindig. Ahogyan **megtörténtek** az események, annak megfelelően ír Mikszáth (több publicisztikai műfajban is) a parlamentről. Ahogyan **megtörténhetek volna** – aszerint pedig a Péri lányok szép hajáról vagy A bágyi csodáról. Móricz, Mikszáth – és még vagy félszáz társuk! – a 19. század utóján és a következő első évtizedeiben a szépirodalmat és az újságírást egyaránt magas színvonalon művelték. Márai Sándor azzal a különleges tulajdonságával tűnik ki közülük, hogy talán ő töprengett s vallott a legtöbbet az írásról. Általában is, meg az írás egyik fő terepéről, a sajtóról is. Mindig mélyre hatolva tárgyában, máig aktuális gondolatokat közvetítve. E dolgozat első része azt veszi számba, miként vélekedett ő az újságírás lényegéről, értelméről, felelőségéről, „hatalmáról”.

Márai negyedszázadnyi újságírói tapasztalat birtokában úgy ítélte meg: az újság kommunikációjának célja, egyben visszacsatolója, a nyilvánosság a legnagyobb próba. (A teljes napló 1945, 258) Mert a médiát mindenki nyomon követi, az is, aki nem megszállott kultúrafogyasztó: *a magyar tömegek nagy összessége ma sem az egyetemi szemináriumok munkaszobáiban szerzi átlagos műveltségét, hanem a néptanítók, továbbá a sajtó, a rádió, a könyvkiadók s végül a színház és a mozgóképeket pergető üzemek jóvoltából.* (Röpirat a nemzetnevelés ügyében, 206.) Épp ezért „sosem mondott le az írás »pedagógiai« lehetőségeiről, az írástudót pedig felelősnek tartotta a közvélemény korrekt tájékoztatásáért”. (Fried 2007, 170) A korabeli írástudó felelőségét kezdettől vezérelhette mindenekelőtt egy ma is érvényes európai magyar szempont: „Már párizsi újságíróként is veszélyeztetve látta Európa hagyományosnak vélt értékeit. Az első világháború nemcsak a térképet rajzolta át, hanem az emberek mentalitását, életvitelét is károsan befolyásolta. Ekkor lett meggyőződése, hogy a gondolkodásban és ideálokban megmutatkozó zűrzavart csak az értelem, a logika módszeres használatával lehet ellensúlyozni.” (Rónay 2005, 49.) S – mint regényes önéletrajza, ez a „színre vitt emlékezés” (Dobos 2007, 323) tanúsítja – vezércsillaga lehetett az írástudó belülről fakadó felelőségérzése is: *Az írás végső értelmében nem egyéb, mint magatartás, nagy szóval úgy*

mondhatnám: erkölcsi magatartás. (Egy polgár vallomásai, 238.) S éppen, mert színre vitt **emlékezés** ez a „regény”, meggyőződésünk: az elbeszélővel azonos a szerző, legalábbis azonosul a vallomástételben. Ezért Az egy polgár vallomásaiból idézni annyi, mint Márai saját gondolatait citálni. Tanújele ennek, hogy az iménti gondolat (lényege) a publicisztikai írásaiban is visszaköszön, például: *az írás csak részben tehetség, fontosabban jellemkérdés is* – írja a Napló és feljegyzés című, 1930-as tárcájában.

Tévedés, hogy e felelősség kizárólag a komolysajtóé. A hatásos, egyszersmind hiteles bulváré is: *az igazi, a nemesebb fajtájú zsurnalizmusra az jellemző, hogy nagyjában szigorúan érzi a felelősségét egy diszkréciónak, amire a nyomtatott szó nyilvánossága kötelez.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Márványba véshetően

A sztoikus író és gondolkodó hangja felforrósodik, amikor az igazságkereső szenvedélyt – mint az írás, az újságírás létalapját – emlegeti: a maxima és az önmegegyezéses nyelvi erejével nyomatékosítja a közlést: *Igen, az igazságot írd le, hűségesen; de közben tudjad, hogy nem is ez a tárgyi hűség a legfontosabb. Ne a tárgyhoz maradj hűséges; inkább s kérlelhetetlenebbül önmagadhoz.* (Közbeszólás) Patikamérleg pontosságú fogalmazásmódjára jellemzően egyik tanulmányában az igazságnak mintegy definícióját is adja, a stílusára olyannyira jellemző aforisztikus tömörséggel és eleganciával, s meghatározásérvvel törekedve a meggyőzésre: *Az írónak, békében, mint háborúban, az igazságot kell kimondania, mert csak a valóság megismeréséből következő igazságnak van pedagógiai ereje.* (Az író és a nemzetnevelés) E gondolat közvetlen folytatásaképp az igazságot a kíméletlen szókimondás összefüggésében értelmezi: *Az író soha nem hirdethet gyűlöletet az emberek között. De kötelessége hirdetni az igazságot, melynek nevelő, ébresztő erejében hisz.* (Uo.) S az igazságkimondás azért sem egyszerű feladat, mert feltétele a nyelv biztos ismeretéből eredő hajszálpontos fogalmazás: *Nem elég megtalálni az igazságot, ki is kell mondani azt. Nem elég kimondani az igazságot, meg is kell szövegezni azt, másíthatatlanul, mintha márványtáblára vésnék.* (Freud) Arról az írás-sajátosságról beszél itt – a (szöveg emelkedettségét is szavatoló) választékosságról –, amely az ő szövegműveinek művészi fokú, fontos stílusjellemzője. (Rónay 2005, 59.) Az aggályos pontosságú nyelvi megalkotottság igénye mindvégig elkísérte: *Vigyáznunk kezdtem minden leírt szóra* – írja az Egy polgár vallomásai lapjain (379). Ügyelt. Baránszky-Jób László megítélése szerint „ez a stílus, minden eleganciája mellett, rendkívül természetes, egyszerű”, s „egyszerűsége, természetessége mellett szabatos;

irodalmi stílus”. (Baránszky-Jób [1987], 348) S a kispróza e nagymesterének nyelvezetére mindvégig jellemző az emlegetett aforisztikus gondolatközvetítés. (Az itt idézett szövegek között is számos ilyet találunk.)

Az igazság tömegek számára való kommunikálásának feltétele, a nyilvánosság próbájának része a közlésfolyamat sikeressége, a megértetés – az igazság (az üzenet) és a sajtó (a közlésfolyamat feladója) meg a befogadók (a címzettek) hármasságának megvalósulása: *Nem elég az „igazat írni”. De úgy megírni az igazat, hogy akadálytalanul eljusson azok címére, akiknek szánta – igaza van Schuschnigg [osztrák] kancellárnak: – ez már csaknem művészet.* (Újságot írni) E gondolatban közvetetten az is benne rejlik, hogy számos akadálya lehet az üzenet dekódolásának. Az olvasó partnernek tekintése feltétele annak, hogy a feladó kiállja a nyilvánosság próbát: *Az újságíró úgy beszél olvasójával, mint személyes ismerőssel: bizalmasan és közvetlenül. – Nézd, ez és ez történt – mondja. – Mit gondolsz, segíthetünk még?...* (Uo.) S kommentárként Márai hozzáfűzi: *Ez a közvetlenség meghatja az olvasót, bevonja a mesterség meghitt köreibe, beavatottnak érzi magát.* (Uo.) Úgy véli, *az sem egészen megfelelő, hogy ha azt írja az újságíró, amit „feltétlenül” meg akar írni – sokféle igazság van, s minden igazságnak más a formája.* (Egy polgár vallomásai, 376.) S éppen az, hogy rengeteg igazság van (Éjféli vallomás), csak nehezíti író és olvasó „párbeszédét”. Ezért hozzáfűzi: *egyetlen feladatom, hogy formai összhangra hozzam a formátlant és ezerarcút, megnevezzem a soknevűt, ami örökké csak a kétségbeesés zsvivaja marad.* (Uo.)

A nagyhatalom

Hitte – s tudta, mert tapasztalhatta, érzékelhette, s a Berten nevű regényfigurájával mint szócsóvel ki is kiáltatja: – *Milyen nagy hatalom a Szó!* (Jelvény és jelentés, 125.) Szócsó, mondjuk a regényfigurára. Igen, mert miként az Egy polgár vallomásai című „regényében” az elbeszélő szövegére – benne a sajtóról szóló vallomásos mondatokra – egyszersmind szerzői véleményként, ars poeticaként tekintünk, A Garrenek műve című családregegy gondolati, vallomásos szövegeire hasonlóképp. Első érvünk, hogy a főszereplő – író. S egyik értő kutatója ezt állítja a mű központi figurájáról: „Garren Péter jelleme szigorúan megrajzolt önarckép.” (Szegedy-Maszák 1991, 158.) Márai kanadai kiadójának, Vörösváry Istvánnak a hetilapja, a Kanadai Magyarság a Márai-kanalóggal egyazon napon és oldalon közölt, A Garrenek műve kétkötetes kiadását hirdető szövegben e regényfolyamot „életregény”-nek minősíti, „évtizedeket átfogó visszaemlékezés”-nek, „mely bizonyos mértékig önéletrajz”. (Kanadai Magyarság,

1989. március 11., 7. lap) Az elbeszélő és a szerző azonosságára utal egy másik irodalomtörténeti megközelítés is: Garren Péter „szereplő és történetmondó egy személyben, s a maga tudatán szűri át, a maga nézőpontjából értékeli s értelmezi az egykor látott, hallott, tapasztalt dolgokat, mi több: a saját – a Máraiéval azonos – nyelven és stílusban szólaltatja meg a többi figurát [...]” (Lőrinczy). S hogy a szépirodalmi műveket a gondolati prózával együtt citáljuk itt, arra érvünk lehet az is: Márainak minden műve vallomás (Gyergyai [1969], 301).

De mit jelent ez a hatalom az ő értelmezésében? Azt, hogy *az ólombetű tud élessel is lőni, egy mondat robbanhat, mint a bomba, s halottak maradnak nyomában, egy mondat, amely élessel van töltve, elsöpörhet közéleti nagyságokat, politikai bálványokat, de egy másik mondat építeni is tud, napvilágra szólít alakuló és erjedő alkotásokat, a pillanat szavával hosszú időre formát ad a bizonytalanoknak.* (A nagyhatalom) Ebben áll az újságíró hatalma. De *csak addig hatalom, míg tisztességes szemlélettel, megfelelő felkészültséggel, szabadon kifejezheti gondolatait. Abban a pillanatban, amikor az újságíró, ha fogsíkorlátva is, kénytelen alkalmazkodni a sugallatokhoz és korlátokhoz, melyek feladatának háttér szabnak, [...] nem több és más, mint sajtókuli.* (A sajtókuli) Ezt nem akarta írónk. „Kényesen vigyázott arra, hogy véleményét mindig szabadon fejthesse ki, s ízlésének érvényesítésében ne kelljen megalkudnia.” (Pomogáts [1991], 364)

Általánosabban, a sajtó hatalmát miképp látta? A Fleet Streeten – ahol az angol sajtó nagy része készül – szerzett élményei nyomán, a Times, a Sunday Times, az Observer, a Daily Mail című lapokról szólva felel: *A világsajtóban, a jórészt elbulvárosodott kontinentális és amerikai sajtó mellett ez a néhány nagy, százszentendős angol lap figyelmeztet csak arra, hogy a sajtó hatalom is lehet, igazi hatalom, amelynek minden szava csákányütés, amelyet nem lehet megfélemlíteni, sem elhallgattatni, mert rettenetes erejű fegyvereivel nem birkózhat meg semmiféle állambatalom, sem az érdekszövetkezetek terrorja; s ezek a fegyverek a tisztesség, az alaposság, a gondosság és a feltétlenül megbízható informáltság.* (Fleet Street) Érthető üzenet ez azoknak is, akik számára a hatalom más értelmű, akik presszió nélkül, „maguktól” is visszaélnék a nyilvánosság hatalmával. S a tisztességfegyverű sajtót – a kemény fegyelmű írótól szokatlan módon – már-már bálványozva, a Times-ról úgy vélekedik: *mindent megtud az olvasó belőle, azt is, hogyan, azt is, miért, s mindenre mérget lehet venni.* (Uo.) De létezhet-e, van-e teljesen szabad, szuverén sajtó, független újságíró? Márai már a Kassai Napló újságírójaként, alig túl a huszadik évén, felvetette ezt az örök problémát, akkor nemmel felelt: *a sajtó függetlensége, a l'art pour l'art-os újságírás abszurdum. Abszurdum azért, mert az újságot, mint mindent a világon, determinálnak azok a szociális és társadalmi erők, amelyek között a sajtó dolgozik és közvéleményt csinál. Egyetlen lap sem mondhatja magáról, hogy „független”,*

mert hiszen már maga az a politika, amelyet bármennyire objektív formában, de minden lap képvisel, beleállítja az érdekek szolgálatába. (A platonikus sajtó)

Később, az Újság krisztusi korú tárcaírója a sajtó hatalmát nagy körültekintéssel, összefüggéseiben is alaposan megvizsgálva (A nagyhatalom), számvetést készít e mesterség világáról. Mindenekelőtt a nagyhatalomjelleg egyik legfőbb jelére, a nélkülözhetetlenségre, pótolhatatlanságra utal: *Mindent lehet vele, semmit nélküle, a modern életnek olyan közvetítő eleme, mint a levegő, mely a hangot továbbítja: meglepetten vesszük észre, hogy süketek vagyunk és sötétben járunk, ha egyszer hiányzik. (Uo.)* De hogy sokkal inkább szakmai-emberi alázattal művelhető szolgálat ez a szakma, mintsem bármiféle hatalom volna, azt értelmezésbeli megszorítással, ironizáló megközelítéssel jelzi, arra iróniaérvet hoz: *Mindig nagyhatalom [a sajtó], mikor szükség van rá. Kiszolgálja az időt úgy, hogy egy pillanattal mindig elébbre néz. Furcsa nagyhatalom, amely mindig szolgál; s szolgálatát ellenfelei sem nélkülözhetik. (Uo.)* Újabb árnyalatoként a magyarázatnak, időjelbe kerül a sajtó „hatalma”, tudniillik *ezzel a nagyhatalommal minden rezsim kiszolgáltatja magát, a föld minden országában. (Uo.)* Aztán még újabb dimenzióját nyitja meg az értelmezésnek, a szó szoros értelmében vett hatalommal való kapcsolatára utalva, a sajtót örök túlélőnek érezve. A médiát mint egyszerre óriást és törpét, fölényben levőt és kiszolgáltatottat, a folyton e kettősségben létezni kénytelen közeget jeleníti meg, szójátékkal intonálva, nyelvi paralelizmusokkal fokozva a meggyőző erőt: *Nagyhatalom, mert minden hatalom rászorul, s mert túlél mindent és mindenkit, aki rászorult. Kegyeit lesik és félnék tőle, de ugyanakkor korlátozzák és fegyelmezik. Tanácsáért esedeznek, véleményét elfogódott izgalommal olvassák, de ugyanakkor tanácsokkal és véleményekkel iparkodnak eldugaszolni fülét. Elvárják tőle, hogy mindent tudjon, mindent lásson, és elvárják tőle, hogy csak azt tudja és lássa, amit változó szemléletek megengednek neki. (Uo.)* Jelzi egyben: a sajtó a milióból kiszakítva nem értelmezhető, leképezi a társadalmat: *Néha korrupt, mert emberek csinálják, néha erkölcsös, mert emberek csinálják, néha üzleties, néha önzetlen, akkor is alkot, amikor „destruál”, akkor is ítél, ellenőriz és fegyelmez, mikor alkot. (Uo.)*

Majd lassítva a szövegritmust – ezzel is együtt töprengésre készítve az olvasót –, anaforákkal adva nyomatékot gondolatának, szinte eszményien önzetlen, mellérendelt szerepű szakemberek alkotta, csupán felelősségi körök szerint eltérő rangú, azaz érdemben pusztán közszolgákból álló fórum színében tünteti fel a sajtót. Érzékeltetve: ez is a média: *Nagyhatalom... Mindenben az, csak a saját dolgában nem, minden érdekért inkább kiállhat, mint a maga érdekéért. Nagyhatalom, melynek igazi fejedelmei, nagykövetei és tábornokai éppen olyan dísztelenek és címtelenek, mint hivatalnokai és közkatonái. Mindenkinnek szószólója, prókátora; de ki szól jó szót az érdekében? Nincs rá szüksége,*

mert „nagy hatalom”... s ám lássa és nézze, amíg nagy hatalmakat kiszolgál és élte, hogyan maradhat maga is az. (Uo.) Végül ez az örök túlélő erkölcsi fenoména, a megvesztegethetetlenség szobrává magasztosul, így visszautal a szerző a „Fleet Street”-re. Az anaforsztikus szövegnyomaték is jelzi: ebben kellene állnia a sajtó igazi hatalmának! Íme: *Ha száját befogják, jelt ad a szemével. Ha agyonverik, feltámad. Van benne valami, amit nem lehet elhallgattatni, soha, semmiféle ígérettel vagy terrorral.* (Uo.)

Mindenkit ébresztget

Felfogásában a sajtó újdonságjellege elválaszthatatlan a „mindenkinek írástól”: az igazi újság *olyan természetű, hogy újság, és mindenkinek szól, tehát az egyszerű közlésen túl fölvilágosítja, nyugtalanítja, ébresztgeti az embereket.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Az igazságkereső megszállottság, a lényeglátó és felvilágosító akarat pedig nem tűrheti az értelmetlen kíméletességet és óvatoskodást. Szerzőnk közvetetten és közvetlenül egyaránt hangot ad ennek: *Fouchardièrre* [francia újságíró] *az újságban mindig író marad, soha nem lesz újságíró. Kesztyűs kézzel ír...* (Fouchardièr); illetve: *az újságíró ha túlságosan finnyás, diszkrét, előkelő, könnyen abba a hibába esik, mint a túlságosan diszkrét író: hogy ti. nem mond semmi lényegeset, a legjobb esetben közöl vagy szórakoztat, de távol maradva a dolgok lényegétől, távol marad közlésük során az igazi hatástól is.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Első olvasásra az erőszakos újságírást látszik pártfogolni a következő maxima, valójában a meggyőződés nélkül bólogató sajtó elutasítása, egyszersmind az igazság keresésének és kimondásának, az őszinteségnek, a tiszta, világos, körülhatárolt, árnyaltan megfogalmazott gondolatnak a kívánalma: *A jó újságírás mindig agresszív – még akkor is, ha helybenhagy, beleegyezik és áldását adja valamire. Az újságíró, aki az élet jelenségeire makacsul hajtogatja, hogy igen és ámen, unalmas és kevésbé meggyőző.* (Egy polgár vallomása 377) Ezzel függ össze az értékért küzdő felháborodás szavakra váltásának, a termékeny indulatnak az értelme, az „érted haragszom” kimondásának vállalása: *a jó újságíró szolidáris haragjával, vádjaival, és ellenszenveivel; abban a pillanatban, mikor támad, csakugyan hisz dühében; ez a szolidaritás az újságírás hitele.* (Uo., 378) Márai kivételes szerepűnek ítéli az újdonságot, meggyőződése: *az újságírás több és más, mint „pálya”, mesterség: az újságírás különös idegállapot, megszállottság, nem hasonlítható semmiféle „gyakorlati hivatáshoz”. Olyan méreg ez – újságot írni –, amelyről nem tud lemondani többé, aki egyszer reászokott.* (Újságot írni)

Ismétli a „felvevőkészülék” folyamatos működésének örök igényét: *Újságot írni állapot, idegállapot. Egészséges ember ki tudja zárni néha a világot. Az újságíró soha.* (Uo.) Kinyilvánítja, hogy ez az a mesterség, amelyben nincs „munkaidő”: *Nem igaz, hogy az újságíró befejezte a munkáját, mikor megírta a cikket [...]. A világban soha nincsen „schlusz”, mint a szerkesztőségekben. A lap már megjelent, de a világ megy tovább, s az újságíró, az igazi, már figyel holnapra, holnaputánra, keresi az „anyagot”, azt a rejtélyes valamit, ami emberek szándékaiból és baleseteiből, népek tragédiáiból és a butaság fitoraiból, emberek ármányaiból és véletlenek sorozatából sűrűsödik össze, minden pillanatban, mindenütt a világon.* (Uo.) Nem véletlenül írta róla szellemes szemléletességgel a kortárs Bálint Jenő 1933 májusában, A Reggel című lapban, a Máraival készített interjú bevezetéseként.: „Akkor is ír, ha sétál az utcán, vagy fellép egy villamos peronjára. Vezércikket fűz a cipőjébe reggel, regénytémákkal beretválkozik. Úgy áll készen az írásra a nap minden percében, minden porcikájában oly ideges remegéssel, mint versenyparipa startnál futásra.” (Mészáros 2008, 506)

A színvonalas feladatellátás érdekében *ismerni kell a „nyersanyagot”, a tényeket, azt a titokzatos anyagot, mely embert emberhez fűz, a jelenségek összefüggéseit.* (Egy polgár vallomásai, 214) Nyelvi nyomatékkal (ismétléssel, ellentétpárok felállításával, felszólító értelmű kijelentéssel) hangsúlyozza: nem elég a felszínt nézni – és „kapirgálni” –, elégtelen a mesélgető mellébeszélés, ellenben a közlőről való megnézés (értsd: a mélyre nézés és mélyre látás, a tények feltárása, az alapos elemzés) egyaránt nélkülözhetetlen rekvizituma e pályának: *Az újságíró nem „szemlélődik”, hanem megnéz. Az újságíró nem mesél, hanem következtet.* (Újságot írni). Mint Krúdy, aki *olyan közel ment ahhoz, amiről beszélt – egy utcaszöglethez, egy korabeli divatcikkhez, egy emberi archoz –, mintha a szobában ülne és úgy beszélne, személyesen a személyhez.* (Föld, föld!..., 291)

E maximát minden szerkesztőség falára érdemes volna kiírni: *Végzetesen kell élni és írni, tehát nyugodtan, nagyon figyelmesen, egyforma erővel figyelve a világra és önmagunkra, értelmünkre és szenvedélyeinkre, az emberek szándékaira és a mindenséghez való kapcsolatainkra.* (Füves könyv, 9) Itt „a figyelem kulcsjelentőségű, a figyelem ugyanis olyan magatartást és írást követel, amely jelen idejű, szüntelen készenlélet igényel, de amely önmagában inkább a szemlélés állandóságára utal, mint az alkotás várható befejezésére.” (Fried 2007, 186)

A jó újságíró számára *minden, együtt és egyszerre, „közlésre érdemes...”* (Egy polgár vallomásai, 213), az emberek világa, a föld *mindenütt egyformán érdekes és titokzatos* (Pesti notesz [1931]) Hazám az egész világ – mondhatta Dante. Témám az egész világ – tartja az igazi újságíró: *mindvégig igaz rá, ami a fiatal Máraira, hogy egy kissé mindenkire úgy néztem, mint akiből még cikkanyag lehet egy napon.* (Egy polgár vallo-

másai, 378) Kissé mentegetőzve, ám a tapasztalat igazságszülő birtokában hozzáfűzi: *Ez a szemlélet nem előkelő; de a gyakorlatban ez az újságírás...* (Uo.)

„A humor szükségessége, megóvásának embernemesítő ideálja visszatérő gondolata írásainak” – írja lényeglátóan a nagymonográfus (Rónay 2005, 162). Szerzőnk is így látja: *a teljes ember nem lehet humorérzék nélkül az, aki.* (A teljes napló 1946, 255) Ezzel azt is kimondja: a minőségi írás, újságírás szellemesség, humor nélkül nem ér semmit. De nemcsak elméletben tekintette a humorérzékét lényegi emberi tulajdonságnak: teli vannak (publicisztikai) írásai a kommunikáció sikerének e nélkülözhetetlen nyelvi rekvizitumával. Gyakran az iróniával (illetve ennek különféle árnyalataival) társított, finom, intellektuális humorral.

A hajdani munkatárs és a kutató is szuperlatívuszokban szól az újságíró Márairól. Fried István idézi, miképp emlékezik Borbándi Gyula az író rádiós szerepvállalásaira. E sorokból a mindenkori eszményi médiaszemélyiség fő tulajdonságai is kiolvashatók: „Ügyszeretete, pontossága, lelkiismeretessége példás volt. A határidőket mindig betartotta. Mondanivalóját úgy fogalmazta, és műsorait úgy szerkesztette meg, hogy ne legyenek az előírtnál sem hosszabbak, sem rövidebbek. Soha nem késett, soha nem kellett várni a kéziratára vagy hangfelvételeire. Amit megígért, megtartotta. A megbízhatóság mintaképe volt.” (Fried 234) Nemcsak hirdette hát, képviselte is az újságíróeszményt, miképp mintaszerűek (publicisztikai) írásai. „A hírlapíró Márai Sándor a szemtanú hitelességével és a gondolkodó felelősségével számol be élményeiről, érzéseiről, gondolatairól, egyáltalán – a korról”. (Székely 2004, 15).

„Márai igazi műfaja a vallomás” (Szegedy-M. 1991, 90), bőven elemzi hát a sajtószakma és önmaga viszonyát is. Mindig úgy, hogy a szóba hozott jellemzőket minden más elhivatott újságíróra is érvényesnek ítéelhetjük. Szól a legeredendőbbéről, az e pályára termettségéről, az (újság)írásra való rendeltetéséről: *Az újságírás számomra – az első pillanattól, mihelyst elragadott – egyértelmű volt az idővel, amelyben élek, mely számomra személyhez kötött élmény, kitérni előle nem lehet, s minden egyformán fontos, érdekes, minden, együtt és egyszerre, „közlésre érdemes...”* (Egy polgár vallomásai, 213) (Újság)írói lényének sajátja a nem szűnő érdeklődés: *A világ érthetlensége, összevisszasága érdekelt; ahogy senki és semmiben nem tartja be a játékszabályokat... Erre tanítottak az újságok.* (Uo., 208) S meghatározó tulajdonsága az éberség, a teljes körű megismerés-vágy: *az újságírás legtöbbször csak idegállapot. Állandóan résen voltam, mintha én lennék hivatva megtölteni újdonságokkal Párizs és a kontinens lapjait. Sietve ebédeltem, hanyagul megtörültem szájamat s már loholtam a parlamentbe, mert Caillaux beszélt; mintha közöm lenne ehhez... De nem volt-e csakugyan közöm? Nem tartozott-e reám, a kortársra, az átutazó lélekre, minden, amit tüneményben és banalításban e földön észlelni lehetett?* (Egy polgár vallomásai, 316–7)

Öklendezésre ingerlő ál-táplálék

A sajtó jelentőségét és saját életében betöltött elemi szerepét Márai mindig hangoztatta, a hírlapokat egyenesen a *nemzet szócsöveinek* nevezte (A teljes napló 1947, 14). Például a negyvenes évek elején is a *rendkívüli hatóerejű nemzetnevelő eszközök* közé sorolja a sajtót (Röpirat a nemzetnevelés ügyében 209), ám ugyanott, ugyanakkor arról is hírt ad, hogy *általános a panasz a sajtó, a színház és a mozgókép pedagógiai szerepének elégtelensége miatt.* (Uo.) Ezek ugyanis – a korabeli hazai sajtótermékek, színházi idények, az itthon gyártott moziműsorok tanúsága szerint – *mind általánosabban mondanak le a pedagógiai szerepről, s beérik az informáló vagy szórakoztató szerep üzleti lehetőségeivel.* (Uo., 210) S úgy látja, a népnevelés – a népiskolák termei, a színházak deszkái és a mozgókép vászna mellett – *eldől az újságok lepedőin, ahol az informálás, a címszó és a fénykép mindjobban kiszorítja a nemzetnevelő véleményt.* (Uo., 210–11)

Keserű tapasztalata, hogy még a jobb újságok is hemzsegnék a szakmai, nyelvi hibákról, bántja az ízlést az igénytelenségük: *a gondosabb szempontok szerint szerkesztett, választékosabb ízléssel kiválogatott kép- és híryanaggal megtöltött lapok* (Kassai őrzárát 75) olvastán *megdöbbenünk, mennyi a halott anyag, a fölösleges és átlátszóan üzleti szándékú közlemény, milyen ritka egy tisztán felépített mondat, egy erős és jellegzetes szókép, milyen meglepetés egy eredeti, tökéletesen végiggondolt gondolat.* (Uo.)

S mindez aligha csak a II. világháborús évekkel függött össze: a szó, az újságírás felhígulását, a kontrasztelekciót érezte a legkülönbözőbb alkotói korszakaiban. 1929-ben írta ironikusan: *Nekem könnyű dolgom van, mert én általában írók és újságírók között élek, szóval szellemóriások között, ami köztudomásszerűleg annyit jelent, hogy a nap minden órájában a legjobb és a legmélyebb dolgokat hallom, különösen arról, hogy hol lehet a városban jól és olcsón enni, és ki miért és kivel ment tönkre.* (Beszélgetés, kispasztika) 1935-ben indirekt módon és szellemesen „üzen” a már akkor is kapkodó és szenzációvadász sajtónak: *A Times soha nem siet; nem ér rá sietni. [...] Nincs nyugalmasabb érzés, mint Londonban reggeli után kézbe venni a Times-t. Mintha személyes, hatalmas barátod élne valahol a világban, akire számíthatsz. Mindig, minden következménnyel számíthatsz reá; és csak annyi benne a „szenzációs”. 1941-ben így panaszkodott: *lépjünk be egy olvasóterembe, vagy egy újságokkal, képeslapokkal bővelkedő kávéházba, maradjunk otthon, nyújtsuk ki kezünket napi olvasmányaink kevésbé nemes, szobánkba zuhogó nyomtatványai felé, vagy csavarjuk fel egy rádió gombját: beárad szobánkba, életünkbe, lelkünkbe az a zavaros és sekélyes álműveltség, mely nagyobb veszély egy kultúra számára, mint a műveletlenség. Mindabban, amit az irodalmi, társadalmi, művészeti, közírói hírverés nap mint nap elénk tálal, ugyanazt az öklendezésre ingerlő ál-táplálékot kapjuk, melynek sem ereje, sem íze, sem sava-borsa. Tetszetős és megtévesztő csomagolásban kapjuk a beavatottságnak és értesültségnek azt a híg és felületes**

összességét, amely a tömegek számára ma egyértelmű a műveltséggel. (Kassai őrjárat, 74) Másutt vitriolos hasonlattal élve méltatlankodik az „olvasók” szellemi igénytelenségén, folytatva mintegy a Kassai őrjárat citátumait: *A tömegember erőfeszítés nélkül szerzi értesüléseit a világról, s azt hiszi, ez értesülések egyértelműek a műveltséggel. A „művelt” világ nagy tömegei az újságok címszalagjairól, a rádió népszerű tudományos húszperceiből, a mozgóképszínházak ledarált oktatóműsorából alkotnak valamilyen homályos világképet, melynek a műveltséghez csak annyi a köze, mint a családi képes folyóiratok „Innen-onnan” rovatának az *Encyclopaedia Britannicához*. (Röpirat a nemzetnevelés ügyében 145)*

Lépten-nyomon tapasztalja, hogy a korabeli „celebek” életrajzi esetlegességeivel traktáló, a hálószoza kulcslyukán kukkoló természetű zszurnalizmus tolakszik a polgár életébe: *Kinyújtjuk kezünket az újságok után, s a címlapon, vagy a mélynyomósos belső oldalakon kínos fintorokkal pillant reánk valamelyik földrész mozihíressége, férfi és nő, amint éppen lovagolnak, vagy fürdenek, tornáznak, vagy egymás ajka fölé hajolnak... [...] Nem tudsz elvonulni tolaodó és terhes vigyoraid elől, szobádba és magánéletedbe is követnek, eszméleted megtelik a civilizáció szórakoztató üzemeinek bűzös propagandahulladékával, lapjaik számon tartják e kivételesen pácolt és tenyésztett életek minden eseményét. [...] A mozcisillagok és híres színészek, színésznők válásairól, családi és szerelmi botrányairól mindennap olvashatunk lapjainkban: néha már azt hisszük, a színész nem is művészetével hat többé eszméletünkre és idegeinkre, hanem testiségével. (Kassai őrjárat 76–77) Mintha nem is 1942-ből, hanem 2010-ből származnának e sorok... Erre a fajta újságvilágra gondolhatott legelső sorban Hamvas Béla, amikor a sajtót egyszerűen *skandalizátor*-nak nevezte (Hamvas: Unicornis, é. n. 261)*

Lesújtó a véleménye a „lesifotós” típusú sajtó tevékenységéről, ám „nagyon jól tudta, hogy felfogható az újságok kíváncsiskodása az intimitások iránt érdeklődő olvasók informálásának” (Fried 2007, 177), amiként „az író-olvasó kapcsolat egyik formájának is” (Uo.) lehet tekinteni. Sőt, egymást táplálónak érzi a szenzációhajhász sajtónak és a tömegembernek a kisszerűen torz jelenségek, a közönségesség, az ösztönök uralma iránti fogékonyságát: *A magazinok és az olcsó ponyvaregények végtelen sorozatai szemérmetlenül izgatják a tömegek libidó-éhségét, támadó ösztöneiket. (Kassai őrjárat 77)*

Megrója és elítéli a tisztességtelen, a személyiségi jogokat sértő újságírást: *Ha az újságíró a magánéletbe nyúl, anélkül, hogy erre különösebb oka lenne, hogy erre nem lenne legalább annyi oka, mint egy lelkésznek vagy egy államrendőrségi detektívnek, tisztességtelen újságot ír, s munkájával ott mozog valahol a zsarolás és alantas üzlet határán. (Zszurnaliszta freudizmus) Sőt arra a szomorú – és máig aktuális – tényre is utal, hogy a sajtó munkásai között tudvalevőleg sok a hivatlan vendég, s a kritika, amivel a közönség az efféle aljas szószátyárságot elítéli, legtöbbször nem is elég energikus. (Uo.) De keresi a*

mozgatórugóját a sajtó tapintatlanságának: *az újságíró indiszkréciójának magyarázatát én a hisztériában látom* – írja, s afféle belenyugvó mentegetőzéssel hozzáfűzi: *mi más az újságíró élete, mint a hisztéria iskolapéldája.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Oka volt rá, hogy emigrációjára készülve szerzőként már ne érdekelje a – pártállami – hírlapok világa, ám általánosabb kiábrándulást tükröznek e profán-triviális hasonlattal élő, keserű gúnnyal teli sorok: *Nyaggatnak, hogy írjak végre megint lapokba; [...] Mintha azt követelnék, írjak egy vidéki állomásklozet falára. Ezek a hűgyszagú nyomtatványok, melyek összege a sajtó.* (A teljes napló 1946, 249) De nemcsak a zavaros nyelvhasználat vagy a szólásszabadság korlátozása, minden tartalmatlan kommunikáció keserűséggel töltötte el. Mint egy 1983-as naplójegyzetében papírra rója: *Az írás halódik, a fecsegés él.* (Napló 1976–1983 [1983]) A Garrennek művében pedig – hasonló felismerések vezérelte fejcsóválással – a rá jellemző metaforás érzékletességgel *zubogó szózuhanyról* beszél. (Jelvény és jelentés, 87)

Egyértelmű az idővel

Részben a múltba utalja ugyan a szépirodalmi igényű újságírás gyakorlatát – mint 1934-ben Egon Erwin Kischről írva megjegyzi, *volt, nem is olyan régen, egyfajta zsurnalizmus, mely a legigényesebb irodalmi teljesítménnyel is felvette a versenyt* (A száguldó riporter) –, a komolysajtónak nevezhető újságeszményét meg-megtapasztalta a kortársi lapphasábokon. S érzékeltette a befogadói visszajelzést, még ha szkepszissel viszonyult is ahhoz: *Van még magyar újságírás, s az undorító bulvárkolportázs örökké megbukik, amíg akad olvasó, akad ifjúság, ki egy író cikkeit elteszi, megőrzi, tanul belőle, lelkesedik. Néha ott tartok már, hogy azt hiszem, szinte mindegy, miért lelkesedik.* (Pesti notesz [1930])

Összetett, a laikusok által alig követhető kérdések övezték mindig az újságírást. Ilyen a sajtó mint üzlet. Márai közérthetően magyaráz: *Bonyolult és finnyás „üzlet” ez. Úgy virágzik, hogy felvirágoztat; amiből él, azt élteti is.* (A nagyhatalom)

De miben rejlik a furcsa nagyhatalom igazi titka? *A lap, melyet az olvasó kezében tart, tárgyi, személyes kapocs az újságíró és olvasója között. Az effajta közlésben van valami „csak-neked-mondom”, s talán ez az újságírás „titka”, ha ugyan van „titka” egyáltalán a szellemi munkának...* (Újságot írni) Azaz nemcsak a tárcaműfajra jellemző az olvasóra kacsintás, általában is igaz az írott sajtóra a befogadóval való virtuális párbeszéd kezdeményezése, közvetlen kapcsolattartás, a „beszéljük meg” örök igénye.

Két metaforával is megvilágítja a sajtó rendkívüli érzékelő képességét: *Biztonsági szelep, melyet nem lehet eldugaszolni, vészsíp, mely automatikusan ad figyelmeztető jelet.*

(A nagyhatalom) A kívülállók számára rejtély az újság, az újságíró efféle „szimatának”, jól értesültségének eredete is. A szakmabeli nyugtáz: az igazi újdondász noha esendő, mégiscsak kivételes lény: *az újságíró beavatottsága, az a gyanús és izgalmas értesültség, amellyel egyszerre tartja számon, mi történt a szomszéd utcában és Kalkuttában, csakugyan más is, mint táviratok, olvasmányok és telefonbeszélgetések összege; az, amit „érzék”-nek neveznek, az a rejtélyes odafigyelés, megérzés, utánanézés, ahogyan az újságíró tudomásul veszi és szemmel tartja a világot, nem sajátítható el semmiféle újságíró egyetemen.* (Újságot írni)

Miben látta Márai az újságíró-mesterség legnagyobb nehézségeit, mitől volt az ő szemléletében emberpróbáló munka ez?

„Sírónevető” hivatás ez – Határ Győző drámacímével élve (Határ 2002) –, paradox szakma: mérgező a megszállottság, éltető a métely: *Az újságírás narkotikum is; bele lehet pusztulni, de addig tökéletes bódulatot és feledkezést ad.* (Egy polgár vallomásai 376) Az újdondásznak minden körülményben állnia kell a sarat. A sajtó *mikor – veszély pillanatában – szírenahangon szólal meg, mindenki elvesztheti fejét, csak az újságíró nem.* (A nagyhatalom)

Az e hivatást gyakorlók soha sem dőlhetnek hátra elégedetten. *Az újságírást nem lehet „megszokni”. Nem lehet elkényelmesedni benne; az újságíró nem pihen a babérjain, egy rossz, buta, fölösleges írás lerontja szerzett hitelét; ebben a mesterségben nem lehet lassítani az ütemet (...)* (Egy polgár vallomásai 376) Nonstop feladatkör az újdondászé. *Nincs megállás és nincs az, hogy „pihenünk babérainkon”. Egy fáradt cikk és megbuktunk, egy hanyag jelző, téves következtetés és összeség a „szakma”, amely kegyetlen, kaján éberséggel figyeli minden sorunkat. Egy fáradt nap, s megállapítják, hogy az újságíró „lemaradt” a világról, elmaradt a versenyben... Nincs bocsánat, nincs mentség.* (Újságot írni) A mindig újabb és újabb szövegművek létrehívásához a rutin, a tapasztalat korántsem elegendő: *Az újságíró minden nap, minden leírt sorral előlről kezdi pályáját* (Újságot írni); s a folyó szüntelen sodrása jön észbe magyarázatáról: *a sajtón szemléletek áradnak át, melyeknek formát és hangot ad* (A nagyhatalom); meg látjuk magunk előtt az időkerék könnyörtelesen forgását: *a sajtó két kézzel dobálja nap mint nap maga mögé a történelmet, a következő perc mindig fontosabb, mint az elmúlt, mégoly jelentős másodperc.* (Uo.)

A publicista szellemi birtokában folyamatosan lennie kell biztos iránytűnek: *mindennap „történt” valami, abból a büzös és szomorú nyersanyagból, ami az élet, tollheggyel piszkáltam elő a mellékességet, ami mégis bacilusa, kórokozója volt aznap, valahol az emberi nyomorúságnak; s azt hittem, ez az újságírás... Talán nem is sokkal több; mutatni valamit, s ugyanakkor hinni abban, hogy valahová, valamerre mutatunk* (Egy polgár vallomásai 377)

„Az írástudó” – vérbeli újságíróként – értette a koráramlatokat, az idők szavát, de divatnak soha nem hódolt be. Így „érzékelt, hogy [...] módosult a szavak jelentése

és hitele” – reflektál Rónay László egy 1949-es, már emigrációbeli Márai-naplófeljegyzésre. (Rónay 2005, 467) Igen, az újságíróknak a folyton gyorsuló időben kell strázsálnia, s a módosulásokat folyvást érzékelnie kell „csápjainak”, modernebb szóval: „felvevőkészülékének”.

* A dolgozat második része azt idézi majd fel, hogyan határozta meg Márai Sándor a sajtóműfajokat, mint értékelte publicista példaképeinek szövegműveit, újságírás és irodalom viszonyát, a színvonalas, szépírói igényű publicisztika kortársi gyakorlatát.

JEGYZETEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

A kurzivált szövegek Márai primer szövegei. Dólt betűvel jelöljük a tőle citált gondolatokat, a jobb olvashatóságot idézőjelekkel nem szakítottuk meg. Amit a szerző írásaiban kiemelt, a kurziváláson kívül *félkövér* betűkkel markírozzuk. Az álló *félkövér* betűs szavak, kifejezések saját kiemeléseink.

MÁRAI SÁNDOR hivatkozott könyvei:

- Ajándék a végzettől. A Felvidék és Erdély visszacsatolása. [publicisztika 1937–1942] Bp., 2004, Helikon.
- A négy évszak. [előszőr: 1938] Bp., 2000, Helikon.
- A teljes napló 1945. Bp., 2006, Helikon.
- A teljes napló 1946. Bp., 2007, Helikon.
- A teljes napló 1947. Bp., 2007, Helikon.
- Az írástudó – publicisztika 1925–1927. Bp., 2008, Helikon.
- Ég és föld. [előszőr: 1942] Bp., 2001, Helikon.
- Egy polgár vallomásai [előszőr: 1934]. Bp., 1990, Akadémiai – Helikon.
- Európa elrablása [előszőr: 1946] – Röpírat a nemzetnevelés ügyében [előszőr: 1942]. Bp., 2008, Helikon.
- Föld, föld!... Emlékezők. [első kiadás: 1972, Toronto, Vörösváry Kiadó] Bp., 1991, Akadémiai – Helikon.
- Füves könyv. [előszőr: 1943] Bp., 1991, Akadémiai – Helikon.
- Ihlet és nemzedék [előszőr: 1946] Bp., 1992, Akadémiai – Helikon.
- Kassai őrzéskönyv [előszőr: 1941] Bp., 2000, Helikon.
- Kitépett noteszlapok. Márai Sándor összegyűjtött írásai ausztriai és németországi lapokban. Szeged, 2005, Lazi.
- Köhögni szabad? – publicisztika 1934–1936. Bp., 2010, Helikon.
- Kuruzslók hajnala – publicisztika 1928–1930. Bp., 2008, Helikon.
- Márai beszél – interjúk, nyilatkozatok –. Miskolc, 2004, Bíbor.
- Március. Márai Sándor összegyűjtött írásai [publicisztika 1918–1922] Szeged, 2006, Lazi.
- Napló 1976–1983. Bp., 1994, Akadémiai – Helikon.
- Pesti siker – publicisztika 1931–1933. Bp., 2009, Helikon.
- Sértődöttek. Jelvény és jelentés. – Utóhang. Sereghajtók. [A műnek a Sértődötteket is magában foglaló, az író által készített, átdolgozott szövegkiadása 1988-ban jelent meg: A Garrenek műve, Toronto, Vörösváry Kiadó.] Bp., 1996, Helikon.
- Tájak, városok, emberek. Bp., 2002, Helikon.

MÁRAI idézett (publicisztikai) írásai:

- A nagyhatalom. *Ujság*, 1933. dec. 5. In Pesti siker, 460–463.
 A platonikus sajtó. *Kassai Napló*, 1922. márc. 25. – In Március, 193–194.
 A sajtókuli. *Ujság*, 1933. dec. 1. In Pesti siker, 457–460.
 A száguldó riporter. *Ujság*, 1934. nov. 15. In: Köhögni szabad?, 140–143.
 Az író és a nemzetnevelés. *Budapesti Szemle* 1943. január In Ihlet és nemzedék, 43–59.
 Beszélgetés, kispasztika. *Ujság* 1929. jún. 9. In Kuruzslók hajnala, 315–320.
 Éjféli vallomás. *Ujság*, 1930. jún. 15. In Kuruzslók hajnala, 463–469.
 Fleet Street. *Ujság*, 1933. okt. 13. In Tájak, városok, emberek, 183–187.
 Fouchardiére. *Ujság*, 1925. aug. 14. In Az írástudó, 73–76.
 Freud. In *Ég és föld*, 24.
 Közbeszólás. In *A négy évszak*, 185.
 Napló és feljegyzés. *Ujság*, 1930. jan. 26. In: Kuruzslók hajnala, 394–400.
 Pesti notesz. *Prágai Magyar Hírlap* 1930. ápr. 6. In Kuruzslók hajnala, 431–434.
 Pesti notesz. *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. jan. 4. In Pesti siker, 12–15.
 The Times. *Ujság*, 1935. jan. 3. In: Köhögni szabad?, 177–180.
 Újságot írni. *Új Idők*, 1937. jan. 1. In Márai beszél 23–27.
 Zsurnaliszta freudizmus. *Prágai Magyar Hírlap*, 1927. ápr. 20. – In Az írástudó, 285–292.

Idézett szakirodalom:

- BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ: *Az életmű vallomása. A Márai-probléma* [1987]. In *Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor*. Bp., 2008, Nap Kiadó, 345–359.
 DOBOS ISTVÁN: *Önéletírás és regény*. In *A magyar irodalom története III. – 1920-tól napjainkig*. Főszerkesztő: Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, 2007, Gondolat.
 FRIED ISTVÁN: *Író esőköpenyben. Márai Sándor pályaképe*. Bp., 2007, Helikon.
 GYERGYAI ALBERT: *Magyarok külföldön*. Kortárs, 1969. 2. sz. 297–307. In *Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor*. Bp., 2008, Nap Kiadó.
 HAMVAS BÉLA: *Silentium – Titkos jegyzőkönyv* – Unikornis. Bp., é. n., Medio.
 HATÁR GYŐZŐ: *Drámák*. Bp., 2002, Argumentum.
 KANADAI MAGYARSÁG, 1989. március 11., 7. lap
 LÓRINCZY HUBA: *„A műveltség meghalt, a nihil él”*. *Márai Sándor: Jelvény és jelentés*. Forrás, 1998. 10. – <http://www.forrasfolyoirat.hu/9810/lorinczy.html>
 MÉSZÁROS TIBOR: *A publicista Márai*. In Márai Sándor: *Az írástudó*, Bp., 2008, Helikon, 506–510.
 POMOGÁTS BÉLA: *Megsértett hűség. Jegyzet Márairól* [1991]. In *Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor*. Bp., 2008, Nap Kiadó, 362–368.
 RÓNAY LÁSZLÓ: *Márai Sándor*. Bp., 2005, Akadémiai.
 SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: *Márai Sándor*. Bp., 1991, Akadémiai.
 SZÉKELY ÁDÁM: *Előszó*. In: Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. Bp., 2004, Helikon, 15–20.

Felhasznált szakirodalom:

- MÉSZÁROS TIBOR: *Márai Sándor-bibliográfia*. Bp., 2003, Helikon – Petőfi Irodalmi Múzeum.

Krúdy Gyula publicisztikájának (újra)olvasásához¹

I. Az *Ifjúság*, mint értelmezés és előrevetítés

A századforduló évében, amikor a nála csak egy évvel fiatalabb Móricz még kis tárcacikkeket írt Debrecenben, a 22 éves Krúdy több száz elbeszéléssel, három novelláskötettel dicsekedhetett. Az igazi kritika azonban, melynek hiányát az író is érezte, kezdettől fogva elmaradt. Fájó öniróniával jegyezte meg, hogy az a szerény tíz sor, amelyet *Üres a fészek* címmel az *Ország-Világ* mellékleteiből összeállított írásairól jelentetett meg a *Budapesti Hírlap*, a legnagyobb kritikai elismerés volt, ami ez időszakban érte. Krúdynak egyébként ez a könyve folytatásokban nem jelent meg a kötetben való publikálás előtt. A kötet a címadó két kisregényen kívül további hét elbeszélést tartalmazott.

A 2005-ben indult életműkiadás szerkesztői utószavában a közös cím alatt megjelent két novellát (a szerzői műfajmegjelölés szerint: „két novella, ami mégis egy”) Kelecsényi László kisregényeknek tartja, de Katona Béla mindkettőt különálló novellaként kezeli. Kelecsényi figyelmeztetett arra, hogy bár valóban alig vett tudomást róla a kritika, éppen Gáspár Imre foglalkozott a könyvvel jelentős terjedelemben a *Magyar Szemle* hasábjain (1897. július 11-én). „A komoly és nevelő célzatú írás az irodalmi tömegtermeléstől óvja a siker útján elindult ifjú szerzőt”, egyúttal szigorúan figyelmeztetve a hibákra is.

Azonban nem ez a műve, hanem *A nyomtatott betű* címen először 1896. október 25. és december 13. között a *Magyar Szemle* hetilap hasábjain nyolc folytatásban megjelent *Ifjúság* lett Krúdy Gyula újságírói és irodalmi élményeinek első, tematikailag és világgépi szempontból is korai szintetizáló munkája. A kisregény tájai a Nyír-

¹ Az újságíró Krúdy Gyula monográfiájához több előtanulmányom látott napvilágot a Néző • Pont című szerzői folyóiratomban (*Krúdy és Debrecen. Krúdy Gyula publicista pályakezdése*. 2008/12–13. 242–259.; *Szindbád hazamegy. Vázlat Márai Sándor Krúdy-képéről*. 2008/14–15. 454–467.; „Tudósok naptára”. *Vázlat Krúdy Gyula irodalomszemléletéhez – és hozzászólás az Irodalmi Kalendárium néhány felvetéséhez*. 2008/16–17. 627–642.; *Az újságtárcát az irodalom rangjára kell emelni. Krúdy Gyula publicisztikai kiteljesedése*. 2009/23–24. 372–393.; *A hiányból teljesség. Krúdy Gyula szerelemfelfogásáról*. 2009/25. 512–522.) Esszétöredékeimben néhány olyan kérdést érintek, mely – a többi, tárgyalt terület mellett – szintén kisebb hangsúlyt kapott Krúdy publicisztikájának újraolvasásában, egyáltalán: támpontokat kívánok adni az újságíró Krúdy Gyula életművének értékeléséhez. Mivel az újságírás és szépirodalom elválaszthatatlan volt egymástól az író életében, a publicista Krúdy Gyula megismerése, gazdag műfaji és gondolati árnyaltságának felfedezése ahhoz is szükséges, hogy a szépírói életmű megközelítését is újabb szempontokkal egészíthessük ki.

seget idézik, de már az első budapesti szerkesztőségi élmények is megjelennek benne. Krúdy olyan alapkérdéseket feszeget a hivatásról, amelyek már a debreceni hírlapi kritikákban és tárcákban is feltűntek. Ilyen például az a dilemma, hogy az újságírónak valóban a közönséget kell-e szolgálnia; hogy a hírlapírók napi robotja összefér-e a költészettel, a nemes anyagú irodalommal; s hogy az „írói dicsőséget” meg lehet-e itt szerezni, ha igen, akkor annak mi az ára. Visszatérnek Krúdy debreceni és nagyváradi panaszai: „Itt elforgácsolódik lelkükben az a darab gyémánt, amit tehetségnek neveznek”.

Számvetés ez a könyv, a hit és az illúziók szembesítése a valósággal, az idealizmus szembenézése a realizmussal. Egyáltalán, ha valaki múlt időben fogalmaz az idealizmus szerepéről, akkor már le is számolt azzal, még ha továbbra is a benne való hitet szorgalmazza önmaga számára. Ezt olvassuk az *Ifjúságban*:

Vertán Pál, a történet hőse „Felébredt abból az álomból, ami eddig édes zsongásban tartotta a lelkét. Tudtára jött annak, hogy – hiába dolgozik. Voltak pillanatai, mikor tisztán állott előtte, hogy végtelenül haszontalan ember. Haszontalan munkát végez. Okvetlenül le kell neki ülni az íróasztalhoz és kigondolni különböző meséket, leírni őket figyelmesen és gonddal, de melyek csak egy napig élnek s meghalnak a másnappal? Mert másnap új lap van...”

És hová lett belőle az idealizmus, az élet idealizmusa, az írás idealizmusa? Néha úgy érezte, hogy önmagával szemben még mindig idealista és nem üzletember, mint kollégái, kik rófszámra mérik a betűt, mint vásznat a kereskedő. Pál még becsülte a tollat és még nem adta el divatos, kóros eszméknek, mert azt hitte, hogy az út, amelyen halad, az örök igazsághoz, az örök szépséghez vezet.”

És csalódnia kellett, állapítja meg, az ártatlanság és a naivitas ma már nem divat. Néha ugyanis hallott ilyen megjegyzéseket: „Ma már nem így írnak, ma már nem vagyunk oly ártatlanok és naivak, hogy hinni tudjunk légi dolgokban, például a lélekben s a szerelemben, abban a mély, csodálatosan tiszta és igen nagy szerelemben, amelyről ön ír, kedves Vertán.”

Vertán egy esztendő alatt ébredt fel, olvassuk Krúdy tényrögzítését. Ha a folytatásos regényt 1896 októberében kezdte el írni, akkor 1895 őszéig kell visszamennünk az időben. Ekkor állt hivatalosan is alkalmazásba a *Debreczeni Ellenőr*höz, innen ment el az év végén Nagyváradra, de a Körös-parti várost tavasszal el is hagyta, s a szeptember már Budapesten érte, ahol a *Képes Családi Lapok* novellapályázatán rögtön első díjat is nyert. Amikor tehát Krúdy az idealizmussal való meghasonlásról, az illúzióvesztés folyamatáról írt, az a történet fikciós keretében szereplő dokumentálható tények szerint is ott kezdődött el, amikor teljes jogú szerkesztőségi tag lett, s magára vette az újságírók szokásos napi robotját.

Vertánban (Krúdyban) 1896 végén ismét megfogalmazódott a menekülés gondolata: „Megy haza, szakít mindennel. Túrni fogja a földet és eltagadja azt is, hogy írni tud.” Ez azonban nem megoldás, és látta ezt Krúdy is. A saját lelke elől ugyanis nem tud elbujdosni. E korai vívódások az álmok és a valóság, az ideák és az érdektelenségek, az örökkévalónak szánt szépségek és a napi hírek között, mint ars poétikus kulcsregény teszik fontossá az *Ifjúságot*, egyúttal értelmezési lehetőséget kínálnak Krúdy későbbi írói és publicista habitusának megfejtéséhez – nemcsak szakmai-írói, de magánéleti vonatkozásban is.

Szinte minden ott van benne, ami a későbbi Krúdy-novellákban, -regényekben, de magában a Krúdy-publicisztikában is visszatérően megjelenik. A vallomás az írói álmokról, egy megálmodott másik kor és másik ország igényéről – ha nem is a hétköznapokat konkrétan alakító, de az onnan hiányzó ideákat pótló valóságában. A vallomás az anyanyelv nagyszerűségéről, a magyar nyelv egyedülállóságáról, s ott van benne a tragédia. Ezt a tragédiát nemcsak egy lány halála jelentheti, hiszen már az a tény is, hogy Krúdy (illetve Vertán) nem a korszerű írásmodort követi, tragikus konfliktust rejt magában. Ez a stílusra és beszédmódra – áttételesen az irodalmi eszményekre – való utalás, tehát az értelmező, önreflexív vonulata a műnek, azt bizonyítja, hogy Krúdy tisztában volt irodalmi eszménykövetésének sajátosságával, s még ki sem teljesedett, de már letagadhatatlan volt Jókai vagy Mikszáth örökségének követése. Egyúttal már itt megállapítható, hogy a szépírói beszédmodorra utaló kritikákkal is számolt, de nem kívánt leszámolni magával a beszédmóddal.

Krúdy nem kereste tudatosan a kitörés lehetőségét ebből az írói örökségből, inkább annak kereteit fölhasználva kívánta megteremteni egy eltűnő életforma mítoszát. Rónay László állapítja meg Krúdy első írói korszakáról, hogy ekkori írásaiból hiányzik az úgynevezett tanulság levonása, inkább „csendesen, álmodozva, nosztalgikus fájdalommal tekint” a már akkor is múlt időben megfogalmazott világra. Tulajdonképpen törvényszerűnek tekinthető, hogy amikor az 1910-es évek elején megjelenik nála az utazó (mint a világirodalom egyik jellegzetes alakja), a stílusa bár megújul, de a szemlélődő (és hangulati reflexiókkal értelmező) alaphang mit sem változik. „Ez a csodálatos, ön-maga kalandjait is a legendák fénytörésében elmondó, mindig udvariasan, csendes szemlélődő férfi női karok kikötőjében érzi igazán otthonosan magát, legszívesebben békebeli ízeket élvez, s egy már eltűnt világ díszletei között sétál sűrűn váltogatott kedveseivel, vagy szomorún mereng egy sír felett az elmúlásról” – írja Rónay.

S e ponton érdemes megjegyezni azt, hogy Krúdy szerelemértelmezéséhez nyújthat további fontos adalékokat Vertán Pálnak a műben Nellivel kialakult kapcsolata. Itt is többféle szembesülési folyamat követhető párhuzamosan nyomon. Az ifjú írónak egyrészt azzal kell szembesülnie, hogy a régi, már nem „divatos” – ráadásul nem

divatos módon elbeszélte – nagy szerelmek, illetve a szerelem mindenhatóságának ideái között barangolva s álmodozva, ugyanúgy lemaradhat a pillanatnyi sikerről, mint a napi hírről, és vele az egynapi örökkévalóságról. Ez az író igazán nem érdekli, mert nem akarja meghazudtolni önmagát, arra viszont kénytelen rádöbbenni, hogy rejtőzködni kell. S a rejtőzködés motívumának, mint az egész attitűdöt alakító vezérelmenek a megjelenése, a rejtőzködéssel való szembenézés újabb belső konfliktus forrása lesz.

A nő ugyanúgy el kívánja rejteni a férfi elől igazi énjét, mint a férfi a nő elől. A nő végül képes odaadni magát teljes egészében, ellenben a férfi nem tudja ezt megtenni. „Nem tudott szeretni úgy, mint Nelli.” A férfi „megmagyarázhatatlan tartózkodással” félt a boldogságtól – középutat keresett az ész és a szív között, de középut nem létezik. Krúdy már itt kimondja – alig múlt el 18 éves! –, hogy nincsen középut, dönteni kell: vagy, vagy. És hősei, de maga Krúdy is, azért (is) tudnak olyan különös, álomszerű lebegést maguk köré varázsolni, mert vagy nem döntenek a szív és ész között, hanem hagyják magukat sodortatni a pillanat bűvöletével, vagy a szívükre hallgatnak. S mivel a szív szerelme nem „korszerű”, ezért maga a megelevenedő történet is olyan, mintha a mesék, de legalábbis a múlt idők ködéből merülne föl.

De elkövetkezik a vallomás (a leány előtti színvallás) ideje. A nő nem igazán érti, hogy legveszedelmesebb vetélytársa nem egy másik nő, hanem az irodalom. E mozzanat nélkül gyakorlatilag képtelenség megértenünk Krúdy viselkedését, illetve hőseinek (gyakorta önmagáról mintázott) karakterét. A nyomtatott betű iránti szerelem vetélkedik itt a nő szerelmével.

„– Ki volt a régi ideálad?

– A nyomtatott betű, Nelli!

A nő elkacagta magát:

– Akkor nem vagyok féltékeny.

Az ő szerelmes kicsi szíve nem tudta felfogni, hogy akadnak olyan bolondok ezen a sárteken, akik eldobnak maguktól mindent: szülői szeretetet, jövőt, kilátásokat és élnek egy célnak, egy hívságos, beteges célnak: az írásnak. Ezek a nyomtatott betű szerelmesei. Óh, veszedelmesebb ez a föld minden kokett színésznőjénél és mosolygó orfeumdívájánál. (...) Ez az a gyilkos szerelem, amely kiszívja az utolsó csepp életerőt, kicsépele az agyból az utolsó agyvelő-ideg utolsó gondolatát; ez az, ami vénné tesz a férfikor delén. Az író kétszer él. Él a többi emberekkel és él az írásban. Szerved, sír az író, mikor szomorú, megható jelenetet rajzol eléd, pajtás, összefacsarodik a szíve s lelke sirámát veti papirosra. Együtt érez, együtt küzd az alakjaival...”

II. Krúdy cikkei és tárcái a *Nyugatban*

Krúdy *Nyugattal* való kapcsolata nem volt problémamentes. A Kiss József által szerkesztett *A Hét* állt közelebb hozzá. Osvát Ernő már 1899-ben közölte Krúdy írását, ám akkor még Kiss József munkatársa volt, s szintén megjelent a *Nyugat* előfutárának tekinthető *Magyar Géniuszban*. Krúdy csak 1910–12 között, majd az 1920-as években tűnt föl a *Nyugatban*, s Vargha Kálmán e problémát feszegetve egyetért Szabó Endrével, aki szerint Krúdy *Nyugattól* való távolmaradásának az volt az oka, hogy Móricz *Hét krajcárja* egy egészen más utat jelölt ki a folyóirat (és a nemzedék) számára. „Valóban erről van szó – írja Vargha Kálmán – (...) egy új nemzedék jelentkezéséről, amely új szemléletet és ízlést hozott magával, amely új törekvéseket érvényesített az irodalomban, és egyre inkább elszakadt a századforduló gyorsan elvirágzó ’modernségétől’, szecessziós eklekticizmusától. Az új prózaírók műveit általában intellektuális nyugtalanság hatja át, ők már nemcsak elvágódtak a jelenből, de megkérdőjelezték a készen kapott normákat, makacs elszántsággal láttak neki a kor legsúlyosabb problémái elemzésének, egész írói tevékenységüket a fokozottabb mértékű tudatosság, a problémák koncentráltabb megközelítése jellemzi.”

Ady minden korábbi hagyománynak hátat fordító költészetével együtt a próza-irodalomban is gyökeres fordulat következett be, még ha fel is bukkant az újromantika, a szecessziós stilizálás. Vargha Kálmán úgy látja, ellentmondva a Krúdy-irodalom visszatérő tételének: az írók egyáltalán nem „mellőzte” a *Nyugat*, inkább ő maradt ki az ott publikálók sorából. S emlékezzünk az éppen itt, 1924-ben megjelent „éjszakai jegyzetere” Móriczról: felmérte, hogy Móricz igazi irodalmi teljesítményt hozott, melyet nem kell félteni sem az ifjonti ambícióktól, sem az öregek „savanyúságától”. Ám az 1910-es évek elejétől datálható állandó rossz közérzete valóban nemcsak az első házasság megromlásával, az italozó és szerencsejátékos életmóddal, anyagi nehézségeivel magyarázható, de a felismeréssel is, hogy „kiszorult az életből”. S nemcsak Rezeda Kázmérral fogalmaztatta meg e fájdalmát, de *Az aranykéz utcai szép napok* előszavában (*Előhang*) 1916 elején maga is leszámolt az irodalmi illúziókkal, még ha ez a „leszámolás” más irányú vagy önironikus, egyszersmind bagatellizáló volt is:

„Ők voltak az írók – a régiek – manapság semmit nem tudunk. (...) Ezt a könyvem sem szeretem jobban, mint a többieket. Gyakran azt hiszem, hogy már senkit és semmit nem szeretek. (...) Mennyit szerettem volna írni, ami igaz! Semmit nem írtam, csak színhazugságokat. (...) Az igazi, az egyetlen, a legkedvesebb könyvem azonban nem jelent meg nyomtató műhelyben. Amit magamban gondoltam, amit egyedülvalóságomban láttam, amit gőgös elvonultságomban kinevettem vagy sajnáltam. Az emberek hiányoznak a könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek,

ugyanezért leírni nem merem őket. (...) Ők, a régi írók írtak igazságokat, szépségeket, jóságokat, meséket. Félrefordították fejüket az élet kellemetlenségeitől. (...) Ha én leírnám, hogy mit éltem és éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zárnának. Ezért nem ér semmit az egész irodalmam. Szerencsére, úgyis csak a betegek és lábtöröttek olvassák az írók munkáját.”

Vargha Kálmán helyesen olvassa ki az *Előhang*ból, hogy a rossz közérzetnek bizonyára alkotás-lélektani okai voltak, hogy az, amit írt, már nem hozott felszabadulást, nem jelentett számára igazi katarzist, ám éppen nem az új irodalmat dicsőíti, hanem a régít. Csábította Mikszáth örökségének folytatása, de vonzotta „a korszak nagyvárosi életformájának, gyanús forгатagának, embertelen versenyének és hajszájának, erkölcsi értékvesztésének a leleplezése” is. Krúdy nem kívánt a Nyugatos irodalomba betagozódni, de anakronisztikusnak vélte a mikszáthi hagyományok szoros kötelékét is. Inkább egy olyan „fiktív folytonosságot” kívánt teremteni jelen és múlt között, melyet igazán maga sem tudott és kívánt meghatározni, s mely hangnemében újromantikusként tűnhetett, modorában pedig szecessziós, írói eszközeiben azonban – barokkos, mondhatni, posztmodern kifejezésmódjával – megelőzte korát. Krúdy számára anyag volt a múlt – írta Baránszky-Jób László –, „amelyből megépíti azt a képszerkezetet, amely képes fölidézni a múlt hangulati lényegét”. A múlt „költői emléke” élt nála (tehát az emlék nem dokumentum, inkább valósággal egybemosódó fikció, így alkalmas az élménnyé válásra), s tulajdonképpen Proustot is meghaladta, amikor nem a kamasz valóságigényével közelített anyagához, az időhöz, hanem „férfi módra, egységben” látta az életet.

A Venczel Sándor által válogatott és szerkesztett, 2005-ben kiadott kötet Krúdy *Nyugat*ban megjelent 31 írását adja közre – természetesen nem szerepel a gyűjtésben az *Ady Endre éjszakái* és a szintén a *Nyugat*ban közölt regény, az *Aranyidő*. Jól nyomon követhető Krúdy nyugatos szereplése. Az első írással (az *Egy régi délibáb* című tárcával) csak majd három évvel a folyóirat indulása után, 1910 végén tűnt föl, a következő évben négy alkalommal, 1912-ben pedig két számában közölte Krúdyt a *Nyugat*. Jellemző a második *Nyugat*-tárca, *A bujdosó P. B. – Egy ismeretlen magyar költő élete és szenvedései. P. B.* – azaz Pongrátz Béla – magyar költő volt, Krúdy őt idézi, illetve azt a szellemet, amit képviselt. A pénztelen, álmodozó, kávéházi költőt – egy végeredményben haszontalan, érzelmes tisztaságával mégis rokonszenves életmódot –, akire senki nem emlékszik, mégis egy volt ama Krúdy-hősök sorában, akik nem hajtottak végre semmilyen hősie cselekedetet (még külön sem volt abban az értelemben, hogy bárki fölfigyelt volna rá). S azért illik a sorba, mert tragédiája az volt, hogy nem vette észre: miközben ő a régi álmodozó maradt, körülötte megváltozott a világ.

Krúdy, figurateremtő rajzában, módszeréhez hűen, itt is megosztja magát: P. B.-nek ugyanúgy kölcsönöz saját jellemvonásaiból, életmódjából, álmaiból, lovasias (bár céltalan) szemléletéből, mint a divatos Reviczky-asztaltársaságnak. „Tudni kell, mielőtt továbbmennénk, hogy Pongrátz Béla akkoriban volt fiatalember, amikor Reviczky Gyula még élt, és életével, verseivel megremegettette a fiatal és öreg szíveket” – jegyzi meg Krúdy, s ez azért fontos, mert Reviczkyvel (illetve Gáspár Imrével, Tóth Bélával) szintén egy letűnt irodalmi divatot jellemez. *Szeptember* című napilapos jegyzete 1910-ből szintén a Reviczky-nosztalgiát szólaltatta meg (s ugyanebben az évben egy portrét is írt a költőről: *Reviczky és az éjjel*). A korán siratott ifjúság allegorikus megtestesítője volt Reviczky: „Őszre jár, és nemsokára meghalunk, írtuk valamikor ifjúságunkban, amikor már csak azért sem volt érdemes tovább élni, mert Reviczky Gyula is meghalt.”

Rövid rajzában e letűnt korszak egyszerre egy újságírói-irodalmi, ízlésbeli eszmény, saját szembesülésének és nosztalgiájának tere. P. B. úgy tűnik föl az olvasó előtt, mint egy teremtett figura, hiába hivatkozik az író valós személyekre körülötte. Pongrátz amúgy valós személy volt, az irodalmi lexikonok is költőként s újságíróként emlékeznek meg róla – 1859-ben született, vidéki lapokat alapított, szerkesztett, majd a fővárosban a *Függetlenség* vezércikkírója lett; szépprózáit és verseit közölték, három kötete jelent meg, közte a *Jézus* című rapszodikus költemény, amelyre Krúdy is hivatkozott: „Volt egy költeményes könyve: Jézusról. Filozófiai, szentimentalizmus és könnyen gördülő sorok. Nagyon régen jelent meg ez a verseskönyv, olyan régen, hogy én már nem ösmerhettem meg. Akik olvasták, azt mondták róla, hogy egy nagyszerű, rendkívüli költő írta. Ő maga sohasem beszélt róla nekem, csak a kék kötényes, hordószagú bormérőknek ejtett el egy-egy szót, ha azok poharat koccintottak vele.”

Az iménti idézet legalább három vonatkozásban utal Krúdy szemléletére és írásmódjára, írásmű-szerkesztésére. Azt írja, a könyv nagyon régen jelent meg. A Jézus első kötete 1887-ben látott napvilágot, ekkor Krúdy kilenc éves volt. Az „olyan régen, hogy én már nem ösmerhettem meg” tehát azt jelenti, hogy Krúdy számára a régi kor saját felnőtté érése, viszonylag hamar bekövetkezett kamaszkora idején zárult, a gyermekkorral együtt minden a múlt kódéba vész. Másrészt: a jellemzést az író mások véleményére alapozza, a saját és mások által közvetített élmény ugyanazon tapasztalati valóság része. Portréiban jellemzően keveredik e kettő. Krúdy nem (vagy csak ritkán) végzett feltáró kutatómunkát (bár Pethő József az író és Nyíregyháza kapcsolatát taglaló tanulmányában olyan dokumentumokat ad közre, melyek a hosszabb anyaggyűjtésről tanúskodnak), hagyatkozott mások elbeszéléseire. Krúdy rendszerint tovább is költötte alakját, kiragadva annak életéből valamilyen kalandos, különöz- zomatot (P. B esetében: hat évig Oroszországban vándorolt, magyar táncos lányokat

tanítva francia nyelvre, Vlagyivosztokba, Japánba is elkerült). Harmadsorban: alakrajzában nincsen különösebb logika, szabad képzettársításokkal kelti életre a figurát – az „utolsó bohém” képéről a *Jézus* jut eszébe, majd a kékkötényes bormérő, s asszociatív természetességgel beszél itt a vendéglősöknek írt újságcikkekről és Buddháról.

Ugyanúgy kóborol Krúdy a leírásban a jelzők, képek, emlékek, hallomások és továbbköltött jelenetek között, mint ahogy hőse utazgat az életben. Az író ki is mondja, miért lehet példa Pongrátz: „Az ő nagy élete, az ő szerelme, a megmaradó emlékezete: az ok nélküli, cél nélküli, örökkön tartó bujdosás, csavargás, kóborlás volt.” Ebből a szempontból szintén Krúdy-hasonmás, és mintegy a családtól menekülő, szállodai kóborlásainak fikciós bizonyítéka az is, hogy Pongrátz állítólag harminc esztendeig nem is rendelkezett bejelentett lakással Budapesten. Krúdy ebben „a kis furcsa figurás magyarban” ismét jellemző példát teremtett vissza abból a „poétáskodó, színpadias, görögtüzes” korból, amikor „a gimnazista fiúk a szülői háztól költőnek vagy színésznek szöknek el”. Akár ha saját, Debrecenbe szökését igazolta volna Krúdy, mintha már maga is, már akkor is, saját regényének hőse lett volna.

Rövidebb portrét találunk aztán még 1911-ből Erdélyi Gyula 40 éves írói jubileumára (*Balás Sándor köpönyege*), egy novellát a *Szindbád*-ciklusból (*Szindbád őszi útja*), egy rajzot *Cholnoky Viktorról*; tárcája jelent meg 1912 elején *Pesti farsang* címmel, valamint egy jegyzete (*Író a kocsin*). Hét esztendő szünet következett, míg az 1919. évi *Nyugat* 4–5. számában egy rövid kommentárt publikált *Az önmagával verekedő költőről*: Ady Endre halála után egyrészt azt állapította meg – élesen láttatva a költősorsok emlékezetét –, hogy „Adyról majd összekeverednek a legendák”, illetve, azon sajnálkozott, hogy Adyt még mindig nem ismeri eléggé Magyarország: „A halottal majd könnyebben megbarátkoznak, mint az élővel.”

Újabb három év hallgatás után 1922 végén közölte a *Nyugat* a Révész Béláról szóló rövidebb íróportrét, s az 1923-as évben aztán folyamatosan jelen volt a folyóiratban, összesen nyolc írása jelent meg: Petőfiről (*A szerelem dalnoka*), Kazinczy és Kölcsey koráról (*A Himnusz bölcsőjénél – 1823*), Kóbor Tamásról, továbbá recenziói, köszöntői, emlékezései. 1925-ben az újabb *Szindbád-történetek*ből adott közre (*A tetszhalott*), s 1929-ig évente egy vagy több jegyzetét, tárcáját, hosszabb elbeszélését közölte a folyóirat. Ismét négy év szünet után egyik utolsó írása is (*A levegőváltás öröme és szomorúsága*) a *Nyugat*-ban jelent meg. E hallgatások és előretörések egyébként összefüggésben álltak élet-, írói és stíluskorszakainak változásaival is.

„Nézőpontok és pozíciók”

Fülöp László *Közelítések Krúdyhoz* című, valóságos Krúdy-mélymonográfiát adó tanulmánykötetének „*A monarchia legjobb magyar ismerője*” című fejezetén belül a főnti tárgyszavak alatt taglalta Krúdy szemléletváltásának (avagy szemlélete karakterizálásának) fontos állomásait. S vizsgálódásainkhoz azért is nyújt fogódzókat Fülöp, mert Krúdy mélyvilágának egyik legjobb ismerőjeként tartjuk őt számon, illetve – bár elsősorban a szépíró Krúdy áll érdeklődése középpontjában – nem feledkezik meg az újságíróról sem. Bár regény-, típus- és motívumelemzéseket ad, ama kulcsmomentum rögzítésében, melyből levezethető Krúdy érett írói korszakának, s általában a Krúdy-regények pszichológiájának felépítése, bizton fordul a publicisztikai írásokhoz. (Igaz, szóhasználatában a „publicisztikus” jelző dominál, amelyből arra következtetünk, hogy Fülöp az újságírói teljesítményt a szépírói kategóriába sorolja, csupán a megjelenési hely és az alkalom okán köti az újságírói műfajok karakteréhez. S megjegyzem: bár Szabó Ede is párhuzamosan vizsgálja monográfiájában a szépíró és újságíró Krúdyt, tulajdonképpen csak Kelecsényi László fordít nagyobb figyelmet az újságíró teljesítmény értékelésére, szükségesnek tartva azt az egész Krúdy-jelenség megértéséhez.)

Nos, Fülöp László Krúdy Monarchia-élményének feltérképezésében látja elengedhetetlennek, hogy az epikai mellett a publicisztikai megjelenéseket is vizsgálja, megjegyezve, hogy ezt a mélyvilágot is csak a teljes „monarchikus irodalom” összefüggésrendszerében lehetne eredményesen feltérképezni. A monarchia legjobb magyar ismerője kifejezés Fülöpnél is átvétel – Mátrai Lászlótól kölcsönözte, aki más művében (*A két világháború közötti korszak esztétikájáról*) arról beszélt, Fülep Lajost idézve, hogy „a háború olyan élesen vágta ketté a világ életét, hogy amit néhány év választ el tőlünk, idegen messzeségbe süllyedt mögöttünk. A múlt megszámloltása ez...”

A világháború után lehetetlen úgy folytatni tovább a dolgokat, ahogyan addig, föl kell mérni mindenkinek, hogy milyen viszonyt alakítson ki azzal a szellemi örökséggel, amely a háborúig vezetett. Krúdynam amúgy nem kellett a világháború befejezéséig várnia arra, hogy megkezdjék a múlt „megszámloltását”, ő már Ferenc József halálakor, 1916 őszén megállapította, hogy valami véget ért, valami gyökerelesen megváltozott. S nála éppen Ferenc József személye szimbolizálta magát a monarchiabeli Magyarországot. A háborúval a „történelem sűrűjébe” került Krúdy is, itt a leginkább szembetűnő, ahogyan szemléletvilágát az aktuális történelmi események és a hozzájuk kötődő alkotói tapasztalatok formálták és motiválták. „... legközvetlenebbül – mintegy a regényírói és a novellista gondolkodás és tudat háttérét is kirajzolva – a publicisztikus és esszészerű írások hosszú sora tanúskodik erről a kapcsolatról és összefüggésről” – írja Fülöp.

A világháború katasztrófája volt az első nagy, tudatosító történelmi élmény, amely kortársaihoz hasonlóan Krúdy „szemléletét, közérzetét és érték tudatát (...) lényegesen befolyásolta és módosította. (...) Határkő volt, mely elmetszett, lezárt, megszakította a folytonosságot, fordulatot hozott.” Ez tudatosította benne, hogy minden elveszett, ami a „régvi világhoz” tartozott. Fülöp a Pesti levelekből „kimetszett” részletekkel érzékelteti ezt az érzés- és gondolatvilágot, s előbb ő is már az 1916-ban megfogalmazott kétségekre hivatkozik.

„Minden régen volt, ami azelőtt volt ... Egy marék hamu sem maradt a háború előtti életünkben, mindenünk semmivé lett, amit eddig vagyonnak és értéknek hittünk ... a madárlátta, irodalomírta, mese-szötte Magyarországból már mit sem látnak azok, akik a háború után következnek ... A régi Magyarország napja végleg leáldozott a háború véres fellegei mögött ... Megbukott a régi társadalom. Új világ jön a régi helyén ... Minden új lesz a háború után ... Révülten állunk meg az új világban, és azon csodálkozunk, hogyan van kedvük az embereknek az élet folytasához.”

Krúdy számára a háborúnak (illetve a háború után következő időszak állapotainak) nem volt távlatremtő tartalma és értelme, inkább a bizonytalanságot, a kételkedést és a reménytelenség érzését erősítette föl. „Magában rejtette a döbbenet élményét, de az új kor ígérését nagyrészt csak negatív módon hordozta.” S amint Krúdy írásművészetének hangjaiba folyton keveredve oldódik át a valós és elképzelt érzélem, a megélt tapasztalat és élővé tett álom, a szerep és illúzió, úgy a publicista tollat is e kettősség irányította, a kiábrándultság érzése mellett mindig menekülve az elragadtatás, a lelkesedés hangneméhez is. Ha megértjük és elfogadjuk (ha egyet vele nem is értünk) a háború kitörését éljenző lelkesültséget, meg tudjuk érteni azt is, miként vélekedhetett három különböző időszakban három különböző módon a Ferenc Józsefi időkről, a monarchiabeli Magyarországról. S itt már előre vetítjük a későbbi időszakok újságírói viselkedését is.

Ferenc József halálakor a császári tevékenységet az író még nem értékelte, ez a fordulópont Krúdyt inkább csak annak felismerésére készítette, hogy a régi Magyarország (talán végérvényesen) eltűnt. A szecessziós vagy romantizáló nosztalgianak egyébként sem tartalma vagy feladata az értékelés, és amikor a publicisztikai írást valamilyen elemző összegzés irányítaná, akkor is csak a közelmúlt (tehát a megelőző háborús évek) kritikájára, esemény-naptárának tanulságaira tér ki. A háború befejeztével, az ószirózsás forradalommal, a köztársaság kikiáltásával, majd a tanácsköztársaság baloldali, diktatórikus hatalomátvételével, az ekkori eseményekben való aktívabb közreműködésével együtt a boldog békeidőket már értékelte (illetve értelmezte) is a maga módján. Fülöp itt Szauder Józsefet idézi, aki szerint Krúdy „határozottan tudott

ítéletet mondani a nemzet hetven évének bűnös, illúziókkal teli, mindinkább hazug életéről”, véleményyt formálva az egész, 1967 utáni idő-szakról.

1919-es cikke (*Új történelmet kell írni*) valóban e leleplezési szándékról tudósít, s ugyancsak ez év elején fogalmazza meg, hogy nincs itt már semmi, amit sajnálni lehetne a régi életéből. „És miért búsulnék az egész elmerült világ után, amelynek fogatairól sár freccsent a kabátomra, páholyaiból elutasítóan fénylett a fülbevaló és a szem, magosan repülő paradicsommadarai legfeljebb a kalapomat szemetetted be, dologtalan gazdagsága, bankár-elbizakodottsága, seregély-ostobasága, tétlen parfümjé, bágyadt selyme, aluszékony közömbössége, másvilágból való gögje, cudar gúnyja, bitang nemtörődömsége, ledér rafináltsága és agylágyuk röheje (...) Miért sajnálnám a tegnapi Pestet, a zsebmetsző, sajtuszagú, ocsmány Pestet, minden érdemes fiához perfid, bűneiben a kivégzésre érett régi Magyarországot – amikor csak amolyan mostohagyermek voltam itt? (*A gyalogúton*)

Ezek is elég súlyos vádak, sőt, Fülöp, a látélet indulatos, helyenként megsemmisítően kíméletlen voltát igazolandó, a *Pesti levelek* számos fejezetéből idéz: „Meg kell semmisíteni Magyarország történetét 1867 óta ... A hatvanhetes politika megmérgezte a kutakat, a levegőt, a vért.” Ferenc József „szégyenletes korszakot” írt, a letűnt életet gyötrelmesnek mutatja – „Csak pusztuljon, omoljon, vesszen el a régi világ. Már szájunkig ért a trágyagödör léje, amelybe belezuhantunk.” A monarchikus rendszert megtagadja, mintha harcos negyvennyolcassá változott volna.

Már az is sokat sejtet, hogy Krúdy a Tanácsköztársaság közepétől mély hallgatásba vonult vissza, de még szembetűnőbb lett közérzetromlása az 1920-as évek elejétől, legalábbis ezt tükrözhetik a „mélységes pesszimizmusban fogant vallomásszerű megnyilatkozások”. Túlzás lenne ezt kizárólag az új rendszer rovására írni, sőt, egyáltalán nem valamilyen ideológiai csalódottságról van szó, bár nem tett jót Krúdy állapotának, hogy politikai okok miatt támadták, amellyel írói létezését is ellehetetlenítették. Egészségi állapotának megromlása, a magánéleti konfliktusok sora, az írotársadalom kilátástalan helyzete, továbbá balul sikerült lapkiadói vállalkozása (*Szigeti Séták*) egyszerre járultak hozzá e közérzetromláshoz. Mindenesetre a jelenből való általános kiábrándulása vezetett el ahhoz, hogy hirtelen ismét megváltozott műltszemlélete, sőt, ekkor alakult ki véglegesen nála annak a régi Magyarországnak a képe (átértékelve a történelmi közelmúltat is), amelyet általánosnak gondolunk Krúdy egész gondolkodásmódjára kivetítve.

„Amit nemrég még oly támadó élességgel bírált, most jóval enyhültebben, érzelmesebben és megbocsátóbban közelíti meg. Már a világháború szörnyűségeitől sanyargatva – a tízes évek közepén s utána – is fel-felhangzott vallomásaiban a 'de jó lett volna a régi Magyarországon élni', a háború előtti korokban élni nosztalgiaja, s

most (...) újból fel-feltámadnak a nosztalgikus révedezések, felélednek a múltkeresés képzeletjátékai, földidéző szándékú gesztusai. A jócskán átalakult távlat egyszerűben újra megváltoztatja a múlt jelentését és értékét.”

Tekintete aztán lassan végérvényesen elfordult a jelentől, még a napi publicisztikában is a múltidézés vette át a nagyobb szerepet. Idézzük néhány publicisztikai írásának címét 1925-től: *A békebeli tavasz; Március 15-e 1848-ban Pesten; A múlt idők dicséreti; A régi katolikusok kereszties vitézei ragyogásukban és öregségükben; Hol vagy, Táncsics?; A „retirálj” nemzedék vagy általános drukkolás a régi emberek ellen; Egy régi ház régi pénztárosa; A cigánybíró emlékére; Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel; Tiszaeszlár az ötvenedik évforduló távlatából – és a sokat mondó, már idézett cím: Legyen úgy, mint régen volt.* A jelen krónikásából a múlt idők krónikása lett, s maga is csodálkozott, idézi Krúdy sorait Fülöp: „Mennyi mindennek kellett itt megváltozni, hogy én ötvenesztendőskoromra a ’nagy időket’ jelentsem, ’irigyelt kortárs’ legyek, ’krónikás’ lehessenek, akinek mesemondásain félig-meddig hitetlenkedve csóválja a fejét a mostani olvasó...”

IRODALOM

- BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ: *A művészi érték világa. (Szempontok a Krúdy-jelenség megközelítéséhez.* 310–333.; *Az életmű vallomása.* 396–414.) Magvető, Budapest, 1987.
- CZÉRE BÉLA: *Krúdy Gyula.* Gondolat, Budapest, 1987.
- EISEMANN GYÖRGY: *A város mint emlék és fikció.* Budapesti Negyed, 2001. Tél; In: Fábri Anna (szerk.): *Az élet álom. In memoriam Krúdy Gyula.* Nap, Budapest, 2003., 301–317.
- FÁBRI ANNA (szerk.): *Az élet álom. In memoriam Krúdy Gyula.* Nap, Budapest, 2003.
- FRIED ISTVÁN: *Az elbeszélő mint útitárs.* Forrás, 2003/10., 37–49.
- FÜLÖP LÁSZLÓ: *Közelítések Krúdyhoz.* Szépirodalmi, Budapest, 1986.
- FÜLÖP LÁSZLÓ: *Realizmus és korszerűség. (Modernizált anekdotizmus. Krúdy Gyula: Boldogult úrfikóromban. 181–224.)* Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.
- KATONA BÉLA: *Krúdy Gyula pályakezdése.* Akadémiai, Budapest, 1971.
- KELECSÉNYI LÁSZLÓ: *Nagy kópéságok. Krúdy-titkok nyomában.* Fekete Sas, Budapest, 2007.
- KRÚDY GYULA: *Aranykéz utcai szép napok.* Szépirodalmi, Budapest, 1958.
- KRÚDY GYULA: *Magyar tükör. Publicisztikai írások 1894–1919.* (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi, Budapest, 1984.
- KRÚDY GYULA: *Pesti album. Publicisztikai írások 1919–1933.* (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi, Budapest, 1985.
- KRÚDY GYULA: *Egy krónikás könyvből. Portrészorozatok, emlékezések.* (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi, Budapest, 1987.
- KRÚDY GYULA: *Irodalmi kalendárium. Írói arcképek.* (Szerk.: Barta András) Szépirodalmi, Budapest, 1989.
- KRÚDY GYULA: *Öreg szó az ifjakhoz. Publicisztika írások I–II.* (Szerk.: Kelecsényi László). Aqua, Budapest, 1995.

Együttműködő hálózatok

Interjú Halász János parlamenti államtitkárral¹

„Mindig mozgásban kell lennie egy jól működő kulturális intézmény-hálózatnak, merthogy a társadalom változik, a fogyasztási szokások és a kultúra fogyasztásának szokásai is módosulnak. Debrecennek napjainkban kimondatlanul is küldetése van – mint ahogy mindig is volt missziója – a változások követésében, mert ami itt történt, az sohasem volt súlytalan az ország és a nemzet számára.”

– Az elmúlt években Debrecen sokat fejlődött, ezért mind hazai, mind nemzetközi megítélése lényegesen javult. Milyen elképzelések álltak a változások háttérében?

– Büszkék vagyunk a Debrecenben végbement fejlődésre. Kérdésként vetődik fel, hogy ez tervezett volt-e vagy sem. Nálunk az előbbi történt. Kósa Lajos annak idején azt tűzte ki céljául, hogy Debrecen főlteszi Európa térképére, de nem csak ez volt a kulcsa annak, hogy a fejlődés megvalósult. 1998-ban a város vezetése mellett a kormányzást is átvette a Fidesz, és elindult valami az országban, itt Debrecenben is, ami nem torpant meg 2002-ben. Hogy eredményes legyen a város modernizációja, ahhoz nemcsak az kellett, hogy eltervezzük és átgondoljuk a szükséges lépéseket, hanem ezeket végre is kellett hajtani. Emlékezzünk csak a pécsi „Európa kulturális fővárosa”-pályázatra – milyen jó pályázatot írtak, és mennyire alkalmatlanok voltak a megvalósításra. Ha valamit szépen átgondolunk, megtervezünk, tudományos elvek alapján, hosszú távú politikai stratégiák figyelembevételével, akkor azt képesek vagyunk eredményesen megvalósítani. De az eredmény akkor válik igazán szembe-tűnővé – és erről fontos Debrecen esetében beszélni –, ha figyelembe vesszük, hogy milyen állapotból indultunk el. A város annyira lassú és fáradt volt 1998-ig, rengeteg felszín alatt megbújó értékkel, amely kiaknázásra várt, hogy ehhez képest szembeötlő mindaz, ami ezután történt. A változtatás természetesen tervezett volt. Ám az előzményekhez képest rendkívül fontos az is, hogy sokakkal együtt – nem csak a város vezetésével, a képviselőtestülettel, a polgármesteri hivatallal – sikerült is megvalósítani.

– Voltak-e olyan kulturális intézmények, amelyek a tervekben kiemelt szerepet kaptak, s ha igen, melyek ezek?

– Igen. Fontos volt a város kulturális nagyrendezvényeinek, illetve a város közművelődési intézményrendszerének az átgondolása. A közművelődésben működtek intézmények, de a városi közművelődést a megye és a város által közösen fenntar-

¹ Halász János a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma parlamenti államtitkára. Az interjú készítésének idején, 2009 végén Debrecen Megyei Jogú Város kulturális ügyekért felelős alpolgármestere volt.

tott kulturális intézmény, a Kölcsey Művelődési Központ határozta meg, és a városi nagyrendezvényeket is ez szervezte. Egészen 1998-ig – ahogy az országban sok helyen napjainkig – nem történt meg a kulturális rendszerváltozás. Debrecenben például a nagyrendezvények tekintetében ugyanúgy, mint a közművelődésben egészen addig nem változott semmi. Ezután annál inkább. A város és a megye között új szerződés kötött, a város átvette a saját rendezvényeit. A Kölcsey Művelődési Központ épületét, mely teljesen alkalmatlan volt arra, amire a hetvenes években tervezték – egyébként a Kölcsey-ház helyén – Lenin-szobrostul, mindenestül elbontottuk, és itt épült egy új intézmény-együttes. Ez XXI. századi épület, amely alapja Debrecen kulturális sikereinek, és méltán válik egyre híresebbé. Ez a Kölcsey Központ és a Modem, kiegészülve a Baltazár Dezső térrel és a Lycium szállodával. Korábban nem volt beleszólása a városnak abba, hogy mi történik a nagyrendezvények és a közművelődés terén. 1998-ban ezért nagyjából még mindig ugyanaz történt, mint 1977-ben. Ennek is meg kellett változnia. Kialakult egy olyan új intézmény – a Debreceni Művelődési Központ –, amelynek tagintézményeiként működnek a közösségi terek a városban. Ilyen van a Kossuth utcán, az Újkertben vagy Józsan is. Ez utóbbi egyébként egy érdekes kísérletnek is fölfogható, hiszen a bevásárlóközpontban van a fiókkönyvtár és a művelődési intézmény is. A Homokkertben szintén megépült egy új közösségi tér, ide tartozik továbbá a Tímárház, amely a népi hagyományok őrzésére szolgál, a Mű-Terem Galéria a Batthyányi utcán, amely képzőművészek kiállítási helye, egyúttal közösségi tér. S ezek mellett működik a Csapókerti Községi Ház, amely szintén nagyon fontos városrészi szolgálatot ellátó intézmény. A közművelődés területén tehát kialakult egy jól megszervezett és átlátható hálózat, amely a város fenntartásában működik – megfelelő szakmaisággal. Több mint száz közösség talál otthonra a ragintézmények falai között, több mint száz szakkörrel vagy civilszervezettel van kapcsolata az itt dolgozó kollégáknak, és ettől lesz igazán a városé az a sok hely, amit fenntart az önkormányzat. Nem attól lesz közösségi a hely, mert ott dolgoznak animátorok, közösségi szakemberek, népművelők és más alkalmazottak, akik olyan programokat szerveznek, amelyekre eljönnek az emberek, hanem attól, hogy a városrészben helyet adnak azoknak a közösségeknek, amelyek ott tevékenykednek. Józsan például a kertbarátoknak meg a néptáncsoportnak, meg mindenkinek, aki azon a településrészen tevékenykedik. Ez példaértékű modell a nagyvárosi közösségi élet tekintetében. Jócskán van mit tenni Magyarországon a művelődési intézményekkel, de ami Debrecenben létrejött, az üzenet: nagyvárosban is lehet közösségi művelődést szervezni.

– *Említette, hogy a városi nagyrendezvényeknél hasonló változások zajlottak le.*

– A másik terület, ahol lényeges változások történtek, a városi nagyrendezvények újragondolása. Ezek azok a rendezvények, amelyeken olyanok is tömegesen részt vesznek, akik egyébként máskor nem találkoznak kulturális eseményekkel. Ezeket korábban a megye és a város közös tulajdonában álló Kölcsey Művelődési Központ szervezte, tehetséges kollégákkal és elavult vezetési szerkezettel, egy erre alkalmatlan épületben. Amikor a város ezt a feladatot átvette, akkor egy fesztiválközpontot hozott létre, amely rögtön el is kezdte szervezni a Virágkarnevált, a Költészeti Fesztivált, a Debreceni Irodalmi Napokat. Ekkor indult a Cívus Korzó is. A saját nagyrendezvényeinket így a saját kezünkbe vettük. Ez lehetővé tette az önálló arculat megformálását, hiszen a város maga dönthette el, hogy mivel egészíti ki ezt a sort, mire mennyi támogatást ad. Átgondolhatta azt, hogy minek mennyi haszna van, vagy Debrecenről milyen üzenetet küld. Korábban ez úgy zajlott, hogy a város egy, a megyével kötött szerződés alapján adott valamennyi pénzt a közös fenntartásban lévő intézménynek, amelynek a vezetőjét a megyei önkormányzat nevezte ki, hiszen a megyei önkormányzat volt az egész ügy gazdája, a város pedig hozzájárult a költségekhez, illetve véleményt mondhatott. Más befolyása azonban nem volt, minthogy kifizette a több tízmillió forintot. Így egy város arculatát nem igazán lehetett formálni. És ez, meglepő módon, még 1990–98 között is így zajlott! Mert azon, hogy előtte így volt, nem lepődhattunk meg, hiszen korábban az egész kulturális élet működését is felülről szervezték, az alulról szerveződő rendszer csak később jött létre. De azon már el kell gondolkodnunk, hogy Debrecenben csupán 1998-ban történt meg az igazi változás ezen a területen is.

– *Az új intézményrendszer tehát kialakult. Vannak-e olyan részei, amelyek további változtatást igényelnek?*

– A kulturális intézményrendszer a letéteményese a helyi és az országos kulturálpolitikának. Megőrzendőnek tartom, s a helyi intézményeknek meg kell kapniuk a kellő támogatást a működésükhöz. Ma már azonban sajnos, ott tartunk, hogy sokszor a fenntartásra sincs elég pénz. Nem hogy szegényesen, de néha székelyelleni valóan pénztelenül működnek és néznek ki ezek az intézmények. Bárhol nézünk rá egy régebbi művelődési intézményre, látjuk a hibáit. Az újonnan építettekben jobb körülményeket lehet kialakítani, s az emberek is az utóbbiakba mennek szívesebben, ami igazolja létüket. Mindeközben persze arra is figyelniük kell, hogy a kor merre halad. Ha felállt egy intézményi struktúra, s ha az nagyon jól is működik, mindenki remekül dolgozik, akkor sem gondolhatjuk, hogy ez így fog menni húsz évig, mert ez illúzió. Mindig mozgásban kell lennie egy jól működő kulturális intézmény-hálózatnak, merthogy a társadalom változik, a fogyasztási szokások és a kultúra fogyasztásának

szokásai is módosulnak. Debrecennek napjainkban kimondatlanul is küldetése van – mint ahogy mindig is volt missziója – a változások követésében, mert ami itt történt, az sohasem volt súlytalan az ország és a nemzet számára. Debrecen mindig igyekezett példát mutatni a régióknak és az egész nemzetnek. Az elmúlt évek is erről szóltak.

– Debrecen kulturális arculatának egyik meghatározó intézménye a Református Kollégium és a kollégium körül virágzó református műveltség. Hogyan működik együtt, és hogyan kíván a jövőben együttműködni a város az egyházzal a kultúra területén?

– Közöttünk eleven kapcsolat van. A Kollégium könyvtára és a benne működő múzeum része Debrecen kulturális életének. Vezetői tagjai a város kulturális bizottságának, így a döntési folyamatokra rálátnak, és befolyásolni tudják azokat. A város hasonló profilú intézményei és a múzeum között élő együttműködés van. A Kollégium környezetében egy kicsiny múzeumi negyed kialakítása zajlik – a Déri Múzeum, a Modem és a Kollégium közreműködésével. Együtt dolgoznak a Múzeumok Éjszakáján, máskor közös belépővel, s vannak olyan kapcsolataik, amelyek túlmutatnak azon, hogy találkoznak és egyeztetik kiállításuk időpontját. Volt például egy olyan projektünk, amelyben ugyan a város vett részt, de a Kollégium gyűjteménye elengedhetetlenül fontos volt hozzá: ez az egyik európai programunk, amelyik az „Állatábrázolás az európai grafikában” címet viselte. A kiállítás-sorozat Barcelona, Arad, Krakó, Prága, Strassbourg és Debrecen bevonásával zajlott, a Nagykönyvtár anyagai pedig valóságos gyöngyszemek voltak benne. S kiaknázatlan lehetőségek sokaságát rejtje még magában ez a kapcsolat.

– Úgy látszik, nem csupán a kollégium, hanem a városban működő gyülekezetek is eleven kulturális tevékenységet folytatnak. Ezek is hálózatszerűen, alulról szerveződnek meg, számos kezdeményezésnek adnak teret. Kapcsolatban állnak-e ezek a gyülekezeti rendezvények Debrecen városával?

– A központi intézmények között megfigyelhető természetes együttműködésen túl az a közösségi szintű munkálkodás is példás, ami az elmúlt években kezdett kiteljesedni, és ami a református egyház részéről magától értetődő munka, a város részéről viszont újdonság volt. Debrecenben 2006-tól tudatosan kezdtük meg a városrészi programok szervezését, egyet a gyereknap környékén, egyet pedig adventkor, a Tócskertenben, a Dobozi-lakótelepen, Józsan és máshol. Intézményekhez, közösségekhez kapcsolódóan sok millió forintot szánt és szán a mai napig erre a célra a város. Ezek a családi programok sokat adhatnak az ünnepvárásban, és javíthatják a polgárok életminőségét. Nem a központban vannak, hanem a város különböző pontjain, sok tízezer résztvevővel. Amint beindultak ezek a programok, nagyon sok kapcsolódást találtak több

egyházi, azon belül is számos református közösséggel. A református egyház ilyen jellegű szolgálatot évszázadok óta végez. Egy önkormányzat is jó, ha végzi ezt, és reméljük, hogy a mienk még évszázadokig képes lesz rá. Fontos azonban, hogy egymásra találtunk. Hogy a két, hálózatszerűen működő csoport egymásra talált. Erre az egyik legjobb példa az István király téri református gyülekezet és az ott működő közösségi ház. Ez a közösségi ház közművelődési feladatot is ellát, mivel a városnak nincs ott intézménye, de ezért kötött itt közművelődési megállapodást az egyházzal. A város ad bizonyos támogatást azért, hogy ez a hely nyitva legyen polgárai számára. Nyitott lenne különben is, hiszen az egyház gondolkodására ez jellemző, de a városnak kötelessége támogatni ezt, hiszen polgárait szolgálja az intézmény. Bízom benne, hogy sok ilyen példa lesz az országban is. Ez a közművelődési megállapodási forma, amelyben az önkormányzat olyan intézménnyel köt szerződést, amelyet nem ő tart fenn, hanem egy civilszervezet vagy egyház. Szerintem ez széles körben alkalmazható minta. Nem kell mindent az önkormányzat intézményeinek megoldania, még ha alapvető fontosságúnak tartom is, hogy az önkormányzat intézményekben gondolkozzon. A fenntartó azonban nem feltétlenül az önkormányzat kell, hogy legyen. Létezhet gyümölcsöző együttműködés egyházi és önkormányzati hálózatok között is.

Az interjút Kovács Béla Lóránt és Völgyesi Zoltán készítette

Folyóiratunk e számát
LÁSZLÓ ÁKOS grafikusművész alkotásai illusztrálják.

Házak, lovak és asszonyok

László Ákos grafikusművész lapjaihoz

Nem itt született, mégis hozzátartozik Debrecen képéhez László Ákos. Gyakran feltűnik a belvárosban jellegzetes járásával. Vonul hóna alatt mappáival, rajzaival, télen rövidke kabátban, nyaka köré tekert sálban a Piac utcáról a Simonffy felé ez a magas, kalapos ember. Barátságosan hunyorog, ám a ráncokban csöppnyi gunyorosság is megbúvik, nem bántón soha, s csak annyi éppen, amennyi fűszer is kell az étel és az élet ízéhez. Köszönget az ismerősöknek, akikkel meg-megáll néhány szóra. Szinte mindenki ismeri, szinte mindenkit ismer. Hiszen jó ideje itt él már, köztünk, velünk ez a kitűnő grafikus, aki három várossal jegyezte el magát: Kolozsváron végezte főiskolai tanulmányait, gyermek- és ifjúkora messze ringó világának napjait és felnőtt éveit főképpen Nagyváradon töltötte, s onnan végül Debrecenbe települt. Át, tesszük hozzá, aminek jelentősége van, hiszen két évtizede még világokat választott el a két ország közé ékelt határ: volt vámvizsgálat, sorállás, tehetetlen várakozás órákon át, rossz érzés abban is, aki odament volna, hogy nem hiányzik ő ide, s abban is, aki ott volt, mert odaszületett, és ugyanezért. Hiába voltunk mi Európában már akkor is, amikor még távolról sem lehetett közünk az unióhoz – akár ehhez, akár a másikhoz, az időközben darabjaira hullotthoz –, s gondoltuk nemes rátartisággal, hogy mi itt vagyunk otthon ezer éve, ebben a keresztyén kultúrkörben.

Kultúra csak ott van, ott lehet, ahol ész és szív, valamint tehetség és ambíció, így együtt munkálkodnak. Tehetség dolgában pedig jól áll a mi kalapos emberünk. Lehet, hogy kétszer is sorba állt érte, mikor osztották, és ha már ott volt, bele is markolt újra. Ha moccannak ujjai, rögtön feltűnik, milyen szép rajzok gördülnek elő mozdulatai nyomán. Kissé idegesen, de könnyedén és pontosan, mint ahogy a csillagok rajzolnak fent az égen különös és misztikus képeket. Csak éppen László Ákos a földi dolgokat szereti inkább ábrázolni, az életet, ami nem mindig könnyű, nem mindig egyszerű, viszont gyakran tükrözi azt, ami felettünk van, túl a horizonton.

Talán nem túlzás azt gondolni, hogy László Ákos neve hallatán legtöbbünknek három jellegzetes, naptárakból, könyvekből, falakra rámászott képekből ismerős témája ugrik be. Elsőre rögtön a házak és épületek organikus, étellel teli, időközön és korokon átnyúló ábrázolása. Aztán a lovak, a délceg, a hajszott, a haragos vagy táncoló paripák. S végül – és a legkevésbé sem utolsósorban... – az asszonyok. A szerelmes, talán mezítelen, mégsem szemérmetlen, bár boldogan kitarulkozó nők, s ki más is örökítené meg őket, mint az, aki ismeri titkaikat. Könnyű kézzel veti papírra rajzait a művész, gon-

doljuk, ahogy nézzük, milyen sokféle vonal is lehet jellemző egy emberre, s nem csak azért, mert gyakran gondolatöredékek és versfoszlányok betűindái is kerítik a képet. Olykor ősi barlangrajzokat idéznek lovai, máskor ikonokat, vagy keleties hangulatú tájképeket városábrázolásai, nőalakjai pedig szinte ölünkbe kíváncsoznak.

Nézzük csak, miket kaptunk tőle, miféle képeket! Itt van mindjárt ez, melyen mintha a láthatár felett, az űrben lebegnének a derecskei esték márványhomlokú, talán részeg titánjai – még innen az álom birodalmán. S jól teszik, ha éberek még, gondoljuk, ahogy lapozunk, hiszen ha előgördül 2008, a patkányok éve, nem lesz megállás, gurulhatnak, mint az ördögszekér – mint ezen a másikon. Előttük nyílik, ím a küzdés, a pálya, s hogy valóban nekik lejt-e vagy ellenükre, az majd elválik: mert a kínai horoszkópban ez az év a fejlődésé, de a patkány csak a szorgos ferdeszeműeknél ilyen teremtmény. S ha belovagol a városba (mint a Halál a részeg Perzsiába), a mi Szent Györgyünk a mi patkányunkat hegyes lándzsájával küldi a halál birodalmába. Talán nem véletlen, hogy hirtelenjében kétszer is előkerül ez a motívum ennyi rajz között. A délceg dalia égi eredetét jelző angyalszárnyaival hátán folyamatosan küzd, harcol. Érettünk, s önmagáért is. Viaskodik a maga démonaival, míg mi nézzük őt, csodáljuk ebben, s a másik valójában is. Az egyik Szent György sötét háttér előtt harcol, a másik ikonokat idéző keretben, de mindkettő felismerhetően a rajzoló maga, s balról jobbra tart, kelet felé, ahol a nap nemcsak korábban kel, de hamarabb is nyugszik. Ezek persze csak lehetséges asszociációk, de ezek számítanak, mert ha kikerült a kép a műhelyből, a kritikusok martaléka lesz, de még inkább a nézelődők ajándéka: mandala, mely előtt mai szerzetek (s nem szerzetesek!) meditálhatnak.

Derecskét emlegettük már, a Debrecen közeli bihari kisvárost, mely hajdan, hártalanul Váradhoz is kötődhetett: szakrális napot idéz innen ez a következő kompozíció, melyen mintha láthatatlan tüzet ugranának a torzószerű, de nagyon is eleven lények. Szent Iván varázsos, részegítő éjén táncolnak a görbe éji vándor, félholdunk fényében, miközben a világ tengeréből kivetett földön heverő hal irigyli pórias egyszerűségüket. Mi vagyunk a táncolók, mi vagyunk a hal, és a csontsovány, guberáló kutya is. Földhözragadt életet élünk: nem is tudjuk, mi lenne, ha nem nézhetnének olykor az égre, mely templomkupolaként borul ránk. Ott vagyunk otthon, ahol: házaink velünk lélegzenek, s pusztulnak majd, ha eljön a nap – ismerünk rá az elmúlásra a debreceni utcákat és épületeket meg- és felidéző vonalakra. Keresi-e László Ákos e témákat, vagy a témák találnak rá, szinte mindegy. Úgy alakul ki privát mitológiája, úgy bomlik ki előttünk a néha haragosan sűrű, máskor légies vonalakból, hogy kétségünk se legyen: embernek lenni néha nagyon nehéz.

Talán sohasem siet, de úgy megy mindig, mint akinek konkrét és fontos célja van, amit lekésni nem szeretne, de azért nem szeretné fontosabbá tenni azt a célt,

mint az utat, ami hozzá vezet, hiszen a régiek is pontosan tudták, milyen viszonyban is van egymással út meg élet, és ha ők tudták, talán nekünk, késeieknek sem kellene elfeledni ezt. Ha nem tudná mennyi idő – hogy múlt évben már a nyolcadik ikszbe lépett –, e sorok szerzője is bizonyára nagyon jó eséllyel mellétrafálna, mert amióta ismeri, szerinte mindig is így nézett ki László Ákos, így, vagy valahogy így vonult mindig is, diszkrét könnyelműséggel imbolyogva. Az más kérdés, hogy László Ákos nem mai gyerek már, ezért rá is lehet rácsodálkozni arra a nagyon dekadens és képbe applikált fény- és tényképre, ahol még egészen ifjú emberként mutatkozik meg, betűk rajzolatával arcán, képekkel keretezve, üzenetül hagyva a jelennek meg a jövőnek, hogy az élet szép. Ha megáll, mindig mindenről eszébe jut valami, idéz horoszkópot, hajdani művészeket, szépasszonyokat, képeket, tárlatokat, néha betegséget, halált, máskor pajkos anekdotákat vagy nagy ívű terveket.

Úgy látszik, ismerjük egymást, holott nem. Hogyan is ismerhetné egyik ember a másikat, az ember valójában láthatatlan, csak az látszik, ami a papíron van. A képek, a fekete és fehér fonata, a ló, mely, ha ki is repülnek a madarak, mégsem hal meg. A Szent György-legenda, amelyben a pusztító féreg, a sárkány helyét őrlítő kórt terjesztő ős patkány veszi át. Arcok, melyeket mintha kőbe faragott volna az idő, nyikorgó szekerek, szeretők, édesanyák, látomások más világokból. És a remény, hogy akkor se, úgy se, sose halunk meg, mert ki meghal, tovább él az is, azok tekintetében, akik képtelenek levni e képekről szemüket: ott tükröződik pupillájuk tavában mindaz, amit kiragadott a múltó időből ez a magas, kalaposan kószáló grafikus.

A kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra

Pusztai Gabriella: *A társadalmi tőke és az iskola.*

Budapest, 2009, Új Mandátum, 271 p.

Az iskola önmagában is bonyolult szervezet, sokrétű, összetett, alá-, föl- és mellérendelt kapcsolatok sokszínű szövete – ráadásul minden gyermeknek, pedagógusnak, szülőnek vannak iskolán kívüli kapcsolatai, s az iskola maga is egy nagyobb társadalmi rendszer szerves része. Nem meglepő, hogy a kutatások jelentős része ennek a szövevényes rendszernek csak egy-egy kiragadott részletét veszi górcső alá. Pusztai Gabriella könyvében ennél többre vállalkozik: a különféle kapcsolati erőforrások szerepét vizsgálja meg az iskolai pályafutás számos dimenziója mentén. Ehhez a társadalmi tőke koncepcióját hívja segítségül.

A társadalmi tőke fogalmának sokféle megközelítése létezik, mind a gazdaság, mind a politika, mind az oktatás világában. A társadalmi tőke kutatásának gazdag szakirodalma is jelzi, hogy fontos társadalomtudományi koncepcióról van szó. A társadalmi tőke fogalmát Fukuyama (1999) nyomán Orbán és Szántó a következőképpen határozta meg: „*az emberek közti társadalmi együttműködést (kooperációt) elősegítő, 'mozgósított' informális társadalmi normák és értékek együttese*”. A társadalmi tőke felhasználható és bővíthető erőforrás, de csak abban az esetben, ha a társadalmi kapcsolatokban rejlő lehetőségeket akként sikerül életre keltenünk, hogy a résztvevők számára kölcsönös előnyökkel járjon. (Orbán – Szántó 2005)

A könyv első részében a szerző a társadalmi tőke fogalmát történetiségében, a nevelésszociológia és az oktatás szempontjából értelmezi. Leírja dimenzióit, vizsgálati módszereit. Részletes szakirodalmi áttekintést nyújtva ismerteti az iskolai eredményesség és a társadalmi tőke eddig feltárt összefüggéseit, bemutatva a kapcsolatrendszer szegmenseit (szülők, testvérek, barátok, lakókörnyezet, iskolai környezet, tanárok, osztálytársak, iskolatársak, iskolán kívüli tevékenységek).

Külön fejezetet szentel a különböző iskolafenntartók által működtetett intézmények összehasonlításának. A szerző már előző könyvében is behatóan tanulmányozta ezt az igen sok kérdést felvető problémakört (Pusztai 2004). Elsősorban a felekezeti és a nem felekezeti iskolák közötti nevelési és tanulmányi eredményesség különbségeit, illetve azok okait vizsgálja. Ez a terület nem könnyű kutatási téma, hiszen a felekezeti iskolába járás önmagában nem jelent homogén mintát, más szektorokhoz hasonlóan még a vallásosság tekintetében sem. Rengeteg tényező befolyásolhatja

közvetve és közvetlenül a különbségeket. A szerző kutatása éppen ebben a tekintetben egyedülálló: nem egyszerűsíti le a problémát, hanem módszeresen sorra veszi az igen nagyszámú változót, és a kapott eredményeket nem csupán a nevelés- és oktatás-szociológiai kutatásokban korábban elfogadott magyarázó tényezők segítségével értelmezi, hanem magyarázóelvként bevonja a társadalmi tőke dimenzióit is, és felülvizsgálja a korábbi közkeletű téziseket.

A vizsgálat összetettségét fokozza, hogy határainkon is átnyúlik, mivel egy olyan területről gyűjti adatait, melyet Trianon kettévágott, de korábban történeti, földrajzi és szellemi-kulturális tekintetben összetartozott, így az oktatásügy szempontjából is, hiszen a debreceni Református Kollégium vonzaskörzetéről van szó. A vizsgálati területhez tartozik Magyarországon Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Romániában Bihar és Szatmár megye, Ukrajnában a beregszászi, nagyszőlősi, munkácsi és ungvári járás – ezáltal három ország közoktatási rendszerébe nyerhetünk bepillantást.

A vizsgálati minta kiválasztása hozzárendelő módszerrel történt, azaz minden felekezeti iskola mellé társadalmi háttere szempontjából hasonló nem felekezeti iskolát rendelt a szerző. Mivel a hosszú távú hatások is vizsgálati célt képeztek, a méréseket több életkorban is elvégezték: végzős középiskolások, elsőéves hallgatók és diploma-szerzés előtt álló hallgatók körében.

A könyv második része azokat a hagyományosan elismert és vizsgált tőkeforrásokat veszi sorra, amelyek az európai tudományos életben jellemző reprodukciós elméleten alapulnak. Ennek alapfeltevése szerint az iskolai siker leginkább a család kulturális tőkebefektetésének eredménye, ezen az iskolarendszer nem változtat, hanem legitimálja a státuskülönbségeket. Számtalan eredmény utal arra a magyar kutatásokban is, hogy az iskola nem kiegyenlíti, hanem újratermeli a társadalmi különbségeket.

A felmérésben használt mutatók a következők voltak: családi háttér (szülők iskolázottsága, foglalkozási státusa, munkapiaci státusa, a család anyagi helyzete, családstruktúra), kulturális tőke (olvasási szokások, kultúrcikkek birtoklása), lakóhely típusa (falu, város, nagyváros, megyeszékhelytől mért távolság, kollégiumi bentlakás), az iskolák társadalmi kompozíciója (magas státusú családi környezetből származó tanulók aránya, szelektivitás).

A harmadik rész azokat a rejtőzködő erőforrásokat térképezi fel, amelyek a társadalmi tőkéhez köthetők. Három fő területet tár fel: ezek a kapcsolatok, az értékkon-szenzus és a vallási tőke. A kutatásnak ez az iránya valóban újdonság, s így hiánypótlás, mivel e tőkeformákat a hazai szakirodalomban eddig nem vizsgálták. A kérdésfelvetést a korábbi vizsgálatok empirikus adatai alapozták meg, s a szerző arra törekedett, hogy megtalálja és operacionalizálja a reprodukciós determinizmus ellen ható tényezőket.

A könyv a kapcsolatok széles körét tekinti át. A szülői odafigyelést számos mutató segítségével ragadja meg: ezek a beszélgetés, leckekikérdezés, házi munkába való bevonás, pedagógusokkal és szülőtársakkal való kapcsolattartás, valamint a családi normáktól eltérő hatások korlátozása.

A következő területeken vizsgálja az iskolai klímát és az iskolai partnerek hatását: a tanárok és diákok közötti személyes beszélgetések és odafigyelés, iskolai és iskolán kívüli extrakurrikuláris tevékenységek (pl. tanulmányi kiegészítő munka, szakkörök, sport, hitélet), iskolai közélet (pl. diákönkormányzat, újságírás, műsorok), szabadidős programok (pl. színház, mozi, kirándulás, tábor, ünnepség, hagyományőrző nap), a tanulók kapcsolathálói, a baráti kapcsolatok szerkezete, összetétele, létrejötte, multiplicitása, a referenciacsoportok, a vallásosság mentén szerveződő kapcsolatok, valamint a tanulással kapcsolatos normák.

Az értékconszenzus területén megvizsgálja az önreprezentációkat, az értékpreferenciákat, nagy hangsúlyt fektetve annak megállapítására, hogy a kapcsolatrendszer különböző elemei, a normák és értékek között teremtődött-e egység, illetve ezek mennyiben határozzák meg a tényleges viselkedést.

A vallási tőke meglehetősen összetett fogalom, ugyanis nem könnyű megragadni, hogy a vallásosság milyen tényezők révén képes befolyásolni a teljesítményt és a mindennapi életet. A sokrétű vizsgálat eredményeinek faktoranalízisével öt új változót (lényegében a vallásosság megélésének öt típusát) sikerült elkülöníteni. Az *individuális motiváció* faktort a személyes vallásgyakorlat és Istenélmény fontossága, a vallás értelemadó, feszültséget csökkentő, egyént gazdagító szerepe, valamint a konzekvens viselkedés jellemzi. A *közösségkereső* típus a közösségi vallásgyakorlatot mint a kapcsolatteremtés- és ápolás színterét állítja a középpontba. Az *inkonzisztens* típus úgy véli, hogy a vallásosság és az életvezetés, a döntések függetlenek egymástól. A *rejtőzködő* esetében ellentmondás feszül a belsőleg megélt és a külsőleg képviselt vallásosság között. S végül, a *rituális* típus számára a vallásgyakorlat alapja a megszokás. A könyv vizsgálja továbbá a tanulók és családjaik vallásosságát, akárcsak az iskolázottság és a vallásgyakorlat összefüggéseit.

A könyv negyedik részében a szerző a különböző szektorok diákjainak eredményességét hasonlítja össze. Mindig nehéz kérdés a pedagógiában, hogy mit tekintünk eredménynek, s azt milyen módon mérjük. Több tényező figyelembe vételével sikerült megalkotnia a szerzőnek egy olyan összetett eredményességi mutatót, amelyben a többletmunka vállalása (nyelvvizsga, tanulmányi versenyek), a jövőbeni tanulmányok tervezése és a tanulmányi tevékenységek szubjektív fontossága szerepel. Nagy hangsúlyt kapott a jövőbeli munkához való attitűd is. A minta lehetőséget ad nem csupán a szektorközi összehasonlításra, hanem a tanulmányi pályafutás longitudinális vizsgálatára is.

Az ötödik rész összegzésében az egyértelmű eredmények summázatát olvashatjuk. A kétféle megközelítés (a hagyományos és az ún. rejtőzködő tőkeformákat is vizsgáló) további összehasonlításokra ad lehetőséget, ugyanis megfigyelhető, hogy mely tényezők befolyásolják fokozott mértékben az iskolai teljesítményt. A szektorközi különbségeket feltárva kiderült: a tanulók háttere a felekezeti iskolákban átlagosnak mondható a szülők iskolázottságát, munkaerő-piaci helyzetét, a lakóhely típusát tekintve, míg anyagi lehetőségeik csekélyebbek, a testvérszám viszont magasabb az átlagosnál. Ez az eredmény cáfolja azt a szelekciós hipotézist, miszerint a felekezeti iskolák jó eredményeit a magasan kvalifikált szülői háttérre lehet visszavezetni. Ezzel szemben stabil vonásnak mutatkozott, hogy a felekezeti iskolák jelentős mértékben képesek enyhíteni a hátrányokat, valós esélyegyenlőséget teremtve ezzel a tanulók számára. Az integrációról is elmondható, hogy sikeresebben valósul meg a vizsgált felekezeti szektorban. Ennek magyarázata az lehet, hogy a felekezeti iskolák esetében a szerveződés alapja egy meghatározott kultúrához tartozás. Állításunkat alátámasztja, hogy a többszöri iskolaváltók nagymértékben preferálják az egyházi iskolákat, ami feltehetően a családok azon reményét fejezi ki, hogy itt sikeresebb lesz a tanuló beilleszkedése, és jelzi – az „elit” iskolákra oly kevésbé jellemző – toleranciát az iskola részéről. Ezek rendkívül fontos eredmények, ugyanis az esélyegyenlőség biztosítása éppúgy, mint az integráció, jogos és törvényben megfogalmazott követelmény az oktatás egésze felé, habár a tapasztalataink szerint a gyakorlatban mindez kevésbé valósul meg.

A vallásosság tekintetében nem meglepő a kimutatott különbség: míg a felekezeti iskolások nagyrészt egyöntetűen (mindkét szülő) vagy heterogén módon (egyik szülő) vallásgyakorló családból származnak és alacsony a nem vallásgyakorló családok aránya, addig a nem felekezeti iskolákban ez éppen fordítva van. „Finomabb” különbségeket mutat a vallásosság öt dimenziójának összevetése: a felekezeti iskolákban összességében az individuális és a közösségkereső motiváció dominál, szemben az inkonzisztens, a rejtőzködő és a rituális típusal. Kimutathatóak azonban bizonyos regionális különbségek is, ugyanis a partiumi és a kárpátaljai felekezeti iskolásokra kisebb mértékben jellemző a közösségkereső attitűd, és megjelenik a rejtőzködő is. Ennek magyarázata lehet a szerző szerint, hogy sokan közülük beszámoltak arról a tapasztalatukról, hogy a hitük felvállalása szankciókat vonhat maga után.

A vallásosság megélése jól funkcionáló közösségeket hoz létre, azok minden előnyével. A szülők közül sokan tartoznak vallásos baráti körhöz és kisközösségekhez, így kialakul egy szoros szülői kapcsolathálózat, amely átszövi az iskola egész közösségét. A diákok körében is megfigyelhető a vallásosság alapján szerveződő kapcsolatrendszer, ami megnyilvánul az aktív személyes és közösségi vallásgyakorlásban, valamint a közös (konzervatív) értékrendben. Ki kell azonban emelni, hogy korántsem egyszerű

mintakövetésről van szó, ugyanis a felekezeti iskolások viselkedését nem magyarázza önmagában a szülők vallásossága.

A szerző bizonyítja: a vallásosság és a tanulmányi eredményesség között kimutatható kapcsolat van, mégpedig a szülői státusz mint befolyásoló tényező kiszűrését követően is. Az elsőéves hallgatók esetében a felekezeti háttérűek körében ez a kapcsolat egyértelműen kedvező, viszont az önkormányzati fenntartású iskolákban végzetek között enyhén kedvezőtlen. A végzős hallgatók esetében a személyes és a kisközösségi vallásgyakorlat jó hatása volt kimutatható. Ennek magyarázata a hallgatók értékrendjében gyökerezik: ezek a közjót szolgáló munkafelfogás, a céltudatos, tervszerű munkavégzés, erős önkontroll, a másik ember (tanár, diáktárs) munkájának tisztelete, az önkéntes feladatokban való részvétel és a klasszikus értelmiségi szabadidős szokások. A kisközösségük tagjaiként támogatják, segítik egymást, referenciacsoportként szolgálva ösztönöznek a normakövetésre.

A kapcsolathálózati szempontú megközelítéssel sikerült az iskolák új vonásait feltárni. Már az iskolaválasztásnál szempontként jelenik meg, hogy a felekezeti iskolába készülőket fontosabbnak tartották a meglévő kapcsolatok fenntartását és új kapcsolatok építését, míg a nem felekezetibe készülőknél inkább a magas tanulmányi színvonal döntött. A szülői törődés öt típusát ismerhettük meg. Az *önállósító típusra* a családi normák és a tanulás ellen ható tevékenységek korlátozása jellemző, ami középiskolás korra enyhül, amikor is a szülő egyenrangú viszony kialakítására törekszik gyermekével. A *konzultáló típus* a tanárokkal tart fenn szoros kapcsolatot, így a gyereket közösen ellenőrzik. A *beszélgető típus* kevésbé direkt ellenőrzéssel él, a kommunikáció fenntartása a célja, amit a középiskolás években a szabadidő óvatos kontrollja egészít ki. A *munkáltató típus* főként a gyermek munkába való beszervezését, és így az indirekt mintaközvetítést tartja célravezetőnek. Az *összefogó típus* főként a gyermekek, iskolatársak szüleinek egymás közötti kommunikációját alkalmazza.

A felekezeti szektor középiskolás tanulói számára az átlagnál fontosabb az iskolába járás, a tanáraikra való figyelés (a jó jegy megszerzésén kívül). A tanulásra orientáló kapcsolatháló nyilvánvalóan növeli az eredményességet, a kollégiumi környezet pedig éppen e kapcsolatok létrejöttét segíti elő. A volt felekezeti iskolás hallgatók körében a baráti kapcsolatok multiplicitása a jellemző: ugyanazoknak a kapcsolatoknak több rétege van (pl. vallási közösség, intimitás, tanácskérés, szabadidős tevékenységek).

A tanár–diák kapcsolatban a vizsgálat a személyes kommunikációra, a magánélettel és a jövőre vonatkozó tervekkel kapcsolatos beszélgetésekre irányult. Az eredményekből kitűnik, hogy a felekezeti iskolákban a személyes odafigyelés, a törődés átlagon felüli. A tanár–diák és a diák–diák kapcsolatok ápolásának kiváló terepet nyújtanak az extrakurrikuláris tevékenységek. A felekezeti intézményekben megfigyelhető

tevékenységformák: lelki alkalmak, sporttevékenység, hétfégi programok, többnapos kirándulások, kollégiumi programok, élményszerző és közösségteremtő rendezvények (pl. hagyományörző nap). Természetesen ezek a tevékenységek megjelennek a nem felekezeti szektorban is, azonban itt kulturális programok, luxusprogramok (külföldi út) és élményszerző alkalmak (kirándulás, tábor) dominálnak. Regionális különbségek is kimutathatók. Ezek szerint a legtöbb iskolai háttérmunkát és személyiségfejlesztő tevékenységet a kárpátaljai felekezeti iskolák vállalják. A hazai felekezeti iskolák a tanulmányi háttérmunka egy részét és a lelki-vallásos nevelést vállalják elsősorban, továbbá gazdag sportolási lehetőségeket kínálnak. A partiumi iskolákban leginkább a karitatív munka jellemző. A tanuláson kívüli tevékenységek gazdag kínálata azt is eredményezi, hogy a felekezeti iskolások diákjeveikre visszatekintve, főként a közösségi életet, a baráti kapcsolatokat emelik ki.

A tanulmányi eredményességet több mutatón keresztül vizsgálva azt állapítja meg a szerző, hogy a volt felekezeti iskolások nagyobb arányban jutnak be a felsőoktatásba, mint az egyéb mutatók figyelembevételével várható lenne, és kevésbé morzsolódnak le. A nem diplomás szülők gyermekei közül több volt felekezeti iskolás hallgató rendelkezik nyelvvizsgával, és többen törekednek további tanulmányok elvégzésére. Hallgatóként nagyobb erőfeszítéseket tesznek a tudás gyarapítására és a művelődésre. Ezeket az eredményeket nem lehet a családi háttér szokásos mutatóival magyarázni, meghatározóbb tényezőnek tűnik a társadalmi tőkeforrások mozgósítása: a szülői odafigyelés, a tanárok személyes odafordulása, a tanulók személyes vallásgyakorlata, a kollégiumi környezet és a tanulásorientált kapcsolatháló.

Egyedül a partiumi felekezeti iskolások körében talált a vizsgálat az eddigiektől eltérő, negatív összefüggést a felekezeti jelleg és az eredményesség között. Az adatok árnyalt és beható vizsgálata után ez nem bizonyult ellentmondásnak, sőt további eredményekkel szolgált. Önmagában ugyanis az, hogy egy iskola felekezeti-e, még kevés a sikerhez. A fokozott tanári törődés mellett fontos az iskolai programok megléte is, hogy mérsékeljék a kulturális hátrányokat, lehetőséget adjanak az értékorientációt megszilárdító kapcsolatok létrejöttére. A partiumi felekezeti iskolák kevésbé kínálnak ilyen lehetőségeket. Önmagában a tanulói vallásgyakorlás mértéke sem kellően pontos mutató, fontos annak minőségét is megvizsgálni. A régi típusú, formális közösségek, a rítuskövető és inkonzisztens vallásosság inkább negatívan hat, hiszen éppen a belső motiváció és kontroll, illetve a mindennapi életbe átültetett hit hiányzik belőle.

Pusztai Gabriellának sikerült tehát feltárni több olyan tényezőt, melyek elengedhetetlenek az eredményes tanulmányokhoz, és a kulturális hátrányok mérsékléséhez. A tanárok átlagosnál jobb odafigyelése és a gyermekkel való személyes törődés bizonyult kulcsfontosságú tényezőnek. A pedagógusnak a tanulóhoz fűződő viszonyát személyes magatartásán, attitűdjén kívül leginkább az iskola klímája, szokásrendszere, rejtett tanterve határozza meg, s ugyanez befolyásolja a szülőkkel kialakított kapcsolatokat is.

Az eredményesség másik elősegítője az a kulturális közeg, amelyben a felek konszenzusra jutnak a tanulást és az egész életet meghatározó alapvető szabályok, értékek, normák tekintetében. A felekezeti iskolák esetében ezt az értékconszenzust a megélt, személyes és közösségi vallásgyakorlat szavatolja.

Az oktatásszociológiai kutatás olyan szemléletmódját képviseli a szerző, amely új utat jelöl ki a további vizsgálódások, kérdésfelvetések számára.

IRODALOM

- FUKUYAMA, FRANCIS: *A nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése.* Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó.
- ORBÁN ANNAMÁRIA – SZÁNTÓ ZOLTÁN: Társadalmi tőke. *Erdélyi Társadalom*, 2005. 2. sz. 55–70.
- PUSZTAI GABRIELLA: *Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón.* Budapest, 2004, Gondolat Kiadó.

Hatástörténet: teológia és lelkiség

Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról.*

Budapest, 2009, Kálvin Kiadó, 410 p.

Kálvin igazi „ismeretlen ismerős”: majd’ mindenki hallott róla, többségük azonban megdöbbenően felszínes tárgyi ismerettel rendelkezik Kálvinról. Az egysíkú és gyakorta hamis ítéletalkotás esetenként a reformátori oeuvre-jén tájékozódókról is elmondható. Pedig Kálvin teológiája és tágabban értett életműve nemcsak a református egyház, hanem a Napnyugat egésze számára jelentett kultúraalakító szellemi impulzust, genfi működése, teológiai írásai és prédikációi pedig ma is aktuális üzenetet hordoznak.

A 2009–2014 közötti időszakra meghirdetett Kálvin-élmékek lehetőséget kínálnak arra, hogy a szélesebb nyilvánosság is jobban megismerje a genfi reformátor szellemi örökségét. A programfüzetek és a katalógusok egymást követő rendezvényeket, Kálvin műveinek magyar nyelvű fordításait, tanulmánykötetek sorát ajánlják a kíváncsi teológusok és az érdeklődő laikusok figyelmébe.

A legújabb tanulmánykötetek egyike a Magyarországi Református Egyház által létrehozott Kálvin János Emlékbizottság könyvkiadói programja keretében jelent meg *Kálvin időszerűsége – Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról* címmel. A kötetet, melynek tizennégy írása a kálvini teológia összefüggésein túl Kálvinnak a magyar kultúrára és társadalomra gyakorolt, napjainkig gyűrűző hatását kívánja föltárni s bemutatni – Fazakas Sándor, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem rendszeres teológiai tanára szerkesztette.

A kötet három szerkezeti egységre tagolódik. Kálvin magyarországi recepcióját Hörcsik Richárd és Márkus Mihály tanulmányai alapján ismerheti meg az olvasó. Hörcsik Richárd kapcsolattörténeti és könyvészeti adatok alapján bizonyítja: Kálvinnak, aki mindössze néhány magyar peregrinus diákkal találkozhatott, a 16. századi teológiai és közgondolkodás területén sokkal nagyobb a közvetlen hatása, mint azt az eddigi kutatások állították. A magyar könyvtárakban ugyanis elérhetőek voltak a reformátor művei, a zsinatok végzéseiben hivatkoztak rá, az iskolákban pedig tanították az *Institutiot*. Márkus Mihály a Kálvin egyházmodelljében igen fontos presbitériumok magyarországi felállásával foglalkozik. Rámutat, hogy bár a

korabeli zsinati végzések idehaza is szorgalmazták a presbitériumok létesítését, mégis Magyarország sajátos társadalmi feltételei miatt ezek a kizárólagosan az erkölcsre, a hitéletre, és a tanítóra – viszont a vagyongazdálkodásra nem – felügyelő testületek csak később, a 17. században alakulhattak meg.

A kötet második részének tanulmányai Kálvin teológiáját vizsgálják. Peres Imre, aki Kálvin írásmagyarázati elveit mutatja be, kiemeli: bár a genfi reformátor széleskörű teológiai és klasszika-filológiai ismeretekről tesz bizonyosságot műveiben, mégis a Szentírást helyezi a hit, az egyházi élet és a gondolkodás középpontjába. A teljes egészében Szentlélek inspirálta Írás Kálvin szerint egy befejezett és tökéletességében ránk maradt alkotás, amelyet kizárólag a Szentlélek által lehet értelmezni és magyarázni. Szűcs Ferenc témaválasztásával a mai teológiai bibliaértelmezés által is kiemelt szempontra, az exegézis és a dogmatika kapcsolatára hívja fel a figyelmet Kálvin predestinációtana és ekkleziológiája fényében. Az előbbit illetően az írások központi kérdése nem annyira a szabad akarat és a predestináció ellentéte, mint inkább Isten egyetemes üdvakarata és a kárhozatra mégis elrendeltek sorsa közötti feszültség. Kálvin nem oldja fel ezt a kontradikciót, hanem tudomásul veszi az emberi logika korlátait és azt, hogy Isten teljessége olyasmit is magában foglalhat, amit mi ellentmondásnak ítélünk. A tanulmány foglalkozik Kálvin ekkleziológiájának bibliai alapvetésével is, amelyet az egyházatyák teológiájának hűséges újraértelmezése jellemez, s óva int attól, hogy rendszerét egészében az újkori demokrácia közvetlen előzményének tekintsük. Fazakas Sándor Kálvin rendszerbe nem foglalt kevésbé ismert gondolataival foglalkozik, amikor szociáletikáját veszi górcső alá. Az egyház- és társadalomtörténeti előfeltételeket, teológiai felismeréseket a reformátor szociáletikájának kiindulópontjaként és módszertani alapvetéseként értelmezi, amely a keresztyén méltányosságban és a felebaráti szeretetben csúcsosodik ki. A bibliai kijelentés relevánssá tétele, illetve a Szentírás erkölcsi impulzusainak a konkrét helyzetekre vonatkozó döntések horizontján – a munka, a diakónia, az állam feladata terén – való értelmezése nemcsak Kálvin gondolkodásmódját határozta meg, de a 21. századi keresztyén egyház életének és szolgálatának, illetve teológiai tudományművelésének is meghatározó elemét kell alkotnia. Fekete Károly Kálvin és az istentisztelet címen értekezik a reformátor liturgiai formákat illető engedékenységről. Az anyanyelvű igehirdetés fontossága, az úrvacsorával kapcsolatos szokások, valamint Kálvin istentiszteleti rendjének rekonstrukciója és egybevetése a magyar istentiszteleti gyakorlattal, az egyházunkban folyó liturgiareform perspektívájából különösen tanulságos.

A kötet harmadik része a kárpát-medencei magyar kultúrában megfigyelhető Kálvin-hatásokkal foglalkozik. A tanulmánycsoport első tagja a genfi zsolnárok hazai elterjedését kutatja. Fekete Csaba írása nem véletlenül a leghosszabb, hiszen, miként kifejti, „az énekelt imádság teológiáját, a magyar református énekeskönyv egész szerkezetét, tipográfiáját, kántoraink liturgikus minőségét, képzettségét, az énekversek strófikáját, a nemzeti költészetben elfoglalt helyét, a szertartási énekkart, lelkiségét, az istentisztelet és kegyesség segédleteinek esztétikai minőségét, szerkesztésének egyháztársadalmi háttérét” egyaránt ismertetnie kell. A hatástörténeti tanulmányok közül újszerű Szabó András megközelítése, aki Szenczi Molnár Albert „pontos, érthető, hajlékony és élvezhető” *Institutio*-fordításával kapcsolatban nem annyira a filológiai-fordítási problémákkal foglalkozik, hanem az 1624-ben Hanauban megjelent kötet címlapjának ikonográfiáját elemzi. Ősz Sándor Előd a kálvinizmus erdélyi, a többségében románok lakta Hunyad és Zaránd megyében kiváltott hatását tanulmányozza. Bár a források főként az előforduló konfliktusokkal kapcsolatban említik a kétnyelvű istentiszteleteket vagy az ortodox és görög-katolikus eklézsiákkal való közös templomhasználatot, a mindennapokban inkább az összefogás és kooperáció érvényesülhetett – emeli ki a szerző. Buzogány Dezső szintén Kálvin erdélyi hatástörténetével foglalkozik: sorra veszi a 17–18. századi erdélyi református gyülekezetekben fellelhető tisztségeket, illetve vizsgálja az egyházközségek vagyongazdálkodását, amelynek sokágú rendszerét – meglátása szerint – inkább a szükség, mint a kálvini etika alakította. A magyarországi kálvinizmus két világháború közötti egyház- és teológiatörténeti irányzatait kutatva Bogárdi Szabó István három meghatározó típusról számol be: a belmissziós igényekkel fellépő „történelmi kálvinizmusról”, a liberális teológiával szembe forduló „egyházias kálvinizmusról” és a „kálvinista plusszal” rendelkező, harmadik közvetítő irányról, a „lelki kálvinizmusról”. A tanulmány röviden utal a 20. század második felében megjelent, a kommunizmushoz igazodó „keskeny út” és „szolgáló egyház” teológiájára is, amely irányzatok viszont már pseudo-kálvinizmusnak tekinthetők. Győri L. János a genfi reformátor munkásságának a magyar irodalomra kifejtett hatását mutatja be, amely a reformációt követő három évszázad elteltével bontakozik ki. A szépirodalmi szövegekben korábban szinte egyáltalán nem jelent meg Kálvin János alakja. A költők közül elsőként Áprily Lajos és Ady Endre emlékezik meg róla; az erdélyi írók, Páskándi Géza és Sütő András drámái pedig Kálvinnak a Szervét ügyben játszott szerepét boncolgatják, meglehetősen sajátos módon. Tőkéczki László értekezése a 17. századi református nemesség körében elterjedt kálvinizmus hatástörténetét elemzi. A Bethlen Gábor vagy I. Rákóczi György írásaiban fellelhető kálvini elemek jól mutatják, hogy Kálvin egyház- és társadalomfelfogása igen korán bevésődött a magyar politikai köztudatba, sőt a 19–20. századi

államférfiaknál is találkozhatunk e kálvini gondolatok helyes értékelésével. A kötet utolsó tanulmánya, Szathmáry Béla tollából, Kálvin államelméletét mutatja be, különös tekintettel azokra a gyökerekre, amelyek indirekt módon a felvilágosodás törekvéseit előlegezik meg. Az individualizmus és a vele párhuzamosan megjelenő túlzott állami gyámság következményeinek, illetve a kálvini szemlélet és eszmerendszer mai kontextualizációs lehetőségeinek áttekintése zárja a vizsgálatot. Kálvin a kortársunk? – teszi fel a kérdést a szerző. Vizsgálatait összegző válasza megengedő, amennyiben eszméit a mai körülmények és feltételek mellett, saját gyülekezeteink és társadalmunk megújulásán fáradozva igyekszünk alkalmazni.

A kötetet alkotó tizennégy írás mindegyike „keresi a tárgyának megfelelő aktualitást” – írja az előszóban Fazakas Sándor. A szerzők szándéka valóban könnyen kitapintható: megismertetni, közelebb hozni Kálvint az egyházunkhoz és a laikus olvasókhoz egyaránt. Annak oka, hogy az egyes tanulmányokban előfordulnak ismétlődő gondolatok, feltehetően abban keresendő, hogy a szerzők egyetértenek Kálvin teológiai aspektusát és társadalmi perspektíváját illetően. A tematikailag szerteágazó tanulmányok egy irányba mutatnak: Kálvin időszerűségét kívánják bizonyítani.

A 2009-es Kálvin-émlékév méltó nyitánya volt ez a tanulmánykötet. S reméljük azokat a hasonlóan igényes, kiterjedt irodalmat és primer forrásokat is feldolgozó további kiadványokat, amelyek sokakat ráébresztenek arra – egyházon belül és kívül –, hogy Kálvin nemcsak egy felekezet, hanem Krisztus egyházának kiemelkedő tanítója volt, ezzel együtt pedig közel hozzák a 21. század emberéhez azt az értékvilágot, amelyet a reformátor tanítása szerinti Krisztus-követők immáron fél évezrede szakadatlanul közvetítenek a szélesebb nyilvánosság felé.

SZERZŐINKHEZ

Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat az alábbi formában nyújtsák be:

Bibliográfiai adatok leírása:

Könyv:

Rosengren, Karl Erik: *Kommunikáció*. Bp., 2004, Typotex.

Kötetben megjelent tanulmány:

Nyíri Kristóf: *Az írásbeliségről és néhány új médiumról*.

In Béres István – Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*.
Bp., 1999, Osiris, 117–128.

Folyóirat-cikk:

Körösényi András: Politikai képviselő a vezérdemokráciában. *Politikatudományi Szemle*, 2003. 4. sz. 5–22.

Online irodalom:

az utolsó letöltés idejét zárójelben megjelölve

pl. Tóth András György: A film nyelvokona.

http://filmvilag.hu/xereses_frame.php?cikk_id=108 (2007. május 4.)

Hivatkozás:

Lábjegyzetet javaslunk vagy szövegekőzi hivatkozást, amennyiben részletes irodalomjegyzéket mellékelnek a szöveg végén. A szövegekőzi hivatkozás formája: (Nyíri 1999, 126)

Kézírataikat a mediarium@licium.hu címre várjuk.

a Mediárium szerkesztői

E SZÁMUNK SZERZŐI

ARANY LAJOS – *újságíró, művészeti író*
BAK IVETT – *doktorandusz*
BÁBA IVÁN – *külügyi államtitkár*
ISZLAI ENDRE – *doktorandusz*
KATHYNÉ MOGYORÓSSY ANITA – *doktorandusz*
KMECZKÓ SZILÁRD – *filozófus*
KOVÁCS BÉLA LÓRÁNT – *irodalomtörténész*
MAGYAR BALÁZS DÁVID – *doktorandusz*
MAKSA GYULA – *médiakutató*
MOLNÁR JÁNOS – *egyház-történész*
PÁLFI JÓZSEF – *rendszeres teológus*
PÉTERY DOROTTYA – *kommunikációs szakember*
SZÉNÁSI MIKLÓS – *író*
VITÉZ FERENC – *művészeti író*
VÖLGYESI ZOLTÁN – *történész*

FOLYÓIRATUNK JELEN SZÁMÁT

LÁSZLÓ ÁKOS grafikusművész alkotásai illusztrálják.

